

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

*Регіональні версії
української національної ідеї:
спільне і відмінне*

Збірник статей

Київ – 2005

УДК 323.174

Затверджено до друку Вченою радою Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень НАН України
(Протокол №7 від 10 листопада 2005 р.)

Рецензенти:

Доктор історичних наук В.І.Кучер
Доктор політичних наук М.І.Обушний

Регіональні версії української національної ідеї: спільне і
відмінне. Збірник статей. – К.: Світогляд, 2005. – 186 с.
ISBN 966-8837-05-3

Збірник містить статті, в яких на основі матеріалів місцевої преси аналізуються найбільш розповсюджені в регіонах погляди на проблеми, які входять до структури української національної ідеї. Співставлено регіональні трактування подій української історії, шляхів вирішення економічних, соціальних, мовно-культурних, зовнішньополітичних питань, уявлення про національний ідеал.

УДК 323.174

ISBN 966-8837-05-3

© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2005

ЗМІСТ

Вступ <i>(О.М.Майборода)</i>	4
1. Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах <i>(М.І.Михальченко)</i>	9
2. Оцінка російського періоду української історії та революційної доби (1917 - 1920 рр.) в регіональній пресі <i>(В.Ф.Солдатенко)</i>	35
3. Минуле і сучасне України у дзеркалі регіональної преси: від Другої світової до “помаранчевої революції” <i>(Ю.І.Шаповал)</i>	49
4. Загальнонаціональні та регіональні інтереси в сучасній Україні <i>(О.М. Майборода, О.О. Рафальський)</i>	76
5. Геостратегічний вимір президентських виборів 2004 року <i>(Ф.М.Рудич)</i>	117
6. Мовно-культурні проблеми у висвітленні регіональної преси <i>(М.І.Панчук)</i>	131
7. Національний ідеал і майбутнє України у дзеркалі регіональних ЗМІ <i>(Л.П.Нагорна)</i>	150
8. Висновки <i>(О.М.Майборода, Л.П.Нагорна)</i>	181

ВСТУП

Президентські вибори 2004 р. в Україні виявили наявність міжрегіонального розколу. Власне, відмінності між регіонами не були прихованими, про них було широко відомо. Але несподіваною була висока ступінь міжрегіонального протистояння. Та обставина, що ці відмінності стали чинником політичної мобілізації населення регіонів, викликає потребу в аналізі природи міжрегіонального розколу, а також чинників його якщо не повного подолання, то принаймні розмивання ліній, вздовж яких він утворився. Йдеться, безумовно, про розмивання не ліній адміністративного поділу, а ліній соціально-психологічних, якими позначені відмінності в інтересах і потребах людей.

Наявність цих ліній засвідчила заява тодішнього глави Донецької обласної державної адміністрації А. Близнюка у грудні 2004 року: “В Україні немає національної об’єднуючої ідеї. Ми по-різному думаємо і відчуваємо”. Його колега, Донецький міський голова О. Лук’янченко закликав сформулювати національну ідею, яка об’єднала б суспільство, але бачив її у вигляді гасла “будуть сильні регіони, буде сильна Україна”¹.

Відмінності регіонів ніколи не будуть знівельованими. З другого боку, важливо відшукати такий загальнонаціональний “модус-вівенді”, за якого регіональні інтереси і потреби були б позбавленні дезінтегративного потенціалу. У досягненні цієї мети може суттєво допомогти співставлення уявлень, що побутують в регіонах, стосовно аналогічних інтересів і потреб.

Доволі широка і активна масова підтримка, надана у східних і південних областях З’їздові депутатів усіх рівнів у Севе-родонецьку у грудні 2004, на якому було поставлено питання про автономізацію і федералізацію України, породила у багатьох побоювання щодо можливого розколу країни. Однак, з часом з’ясувалося, що хоча ідея автономізації і має багатьох

прихильників, але, наприклад, у Донецьку навіть в період виборів серед студентської молоді переважала ідея недопущення розколу України, що засвідчив мітинг донецьких студентів “Молодь – за майбутнє України” і прес-конференція лідерів студентських організацій Донецька на початку грудня 2004 року².

Зрозуміло, що причини регіонального протистояння на Заході і Сході трактувалися протилежним чином. У Тернопільській області вважали, що поділ між регіонами штучно створений, аби не допустити єдності українців³. У Донбасі серед читачів, що відповідали на запитання місцевих журналістів, була присутня думка: “Протягом трьох поколінь галичан виховували у душі ненависті до Сходу, і ось плоди!”⁴ Не можна обійти й іншої думки – мовляв, винні засоби масової інформації, які позитивно писали про опозицію (мається на увазі тодішня “помаранчева”)⁵.

Наведена думка засвідчує вагому роль засобів масової інформації у формуванні серед населення регіонів уявлень про суть подій, що відбуваються. Тому матеріали регіональних ЗМІ являють собою цінне джерело для вивчення питання про співвідношення регіональних та загальнонаціональних інтересів.

Зокрема, одним з каналів оприлюднення суспільних настроїв є регіональна преса. В силу своєї функціональної специфіки вона виносить на порядок денний найбільш невідкладні і гострі конкретні проблеми, оприлюднює думки щодо їх вирішення, сама впливає на умонастрої населення. Застування методу порівняльного аналізу публікацій у пресі різних областей України з питань, у яких сконцентровані найбільш невідкладні і важливі інтереси людей, дає можливість виявити як несумісні регіональні погляди на розв’язання найбільш актуальних суспільних проблем, так і солідарні позиції з цього приводу. Тим самим буде значно полегшено пошук міжрегіонального компромісу як визначального чинника національної інтеграції.

Потреба у такому порівнянні заявляється і на політичному рівні. Так, народний депутат України, член фракції “Регіо-

ни України” В.Зубанов під час перебування на Волині висловив думку про необхідність взаємного обміну інформацією між західними і східними регіонами, про потребу у спільних конференціях, круглих столах, у прямих телемостах⁶.

Роль ЗМІ у створенні в суспільстві атмосфери взаєморозуміння усвідомлюється і самими журналістами. Симптоматичним в цьому відношенні було створення у березні 2005 р. Союзу православних журналістів при Симферопольській і Кримській єпархії УПЦ, до якого увійшли ті, хто усвідомив свою відповідальність за умонастрої співгромадян, за формування здорового морально-етичного клімату у суспільстві⁷.

Подолання міжрегіонального розколу реальне через формування спільної української національної ідеї. Проведене дослідження мало своєю парадигмальною основою розуміння національної ідеї як тріади, що складаються з національного історичного міфу, уявлень про сучасний національний інтерес та спрямованого у майбутнє національного ідеалу. Крім того, “українська національна ідея” розуміється як надетнічна, інтегральна, тобто як сукупність уявлень, що їх поділяють не тільки більшість етнічних українців, а й більшість представників інших етнічних спільнот.

Аналіз побутування історичних уявлень серед населення регіонів було зосереджено на тому, як в інформаційному просторі присутні наступні історичні сюжети: сприйняття кримських татар і історії взаємин з ними; оцінка Переяславської ради, російського і радянського періодів української історії; ставлення до історії українських національно-визвольних змагань, до УНР, ЗУНР, до УПА, до дисидентів повоєнних часів; характеристика української етнічної культури, культур національних меншин; ставлення до розпаду СРСР, до незалежності, до “помаранчевої революції”.

Уявлення населення про сучасний національний інтерес України з’ясувалися по наступних питаннях: геостратегічний вибір України; пріоритетний наголос на тих або інших галузях економіки; оцінка причин економічних і соціальних проблем і пропонувані шляхи їх вирішення; ставлення до проектів конституційної та адміністративної реформ; ставлення

до культурних проблем, у т.ч. до проблеми державної мови; ставлення до церковної проблеми.

Уявлення про національний ідеал більшості населення вивчалися по наступних питаннях: політико-ідеологічні уподобання населення; вибір між парламентською і президентською формами правління; рівень прихильності до цінностей демократії, до правової, соціальної держави і громадянського суспільства; збереження довкілля.

Загальна емпірична база аналізу формувалася на основі матеріалів регіональних засобів масової інформації, документів політичних партій і громадських організацій. Відбір джерел інформації здійснювався за наступними критеріями: ступінь популярності джерела (реальна тиражність газет чи журналів, виборчі успіхи політичних партій, тощо); різна політична орієнтація джерел: представлені позиції з названих питань органів ЗМІ, партій та організацій лівого, правого, націонал-демократичного спрямувань (при цьому праві ідентифікувалися за їх позицією у політико-економічних питаннях, а не за ступенем їх екстремізму); типовість джерела: тобто відбиралися по одному органу ЗМІ, які найбільш повно і послідовно представляють той або інший політичний напрямок.

При аналізі публікацій того чи іншого органу ЗМІ увага зверталася на періодичність постановки до тих або інших питань, на найбільш показові заголовки і висловлювання, на інтонаційний фон, на жанр і характер публікацій – просвітницький чи пропагандистський.

Аналізом охоплено матеріали преси більшості областей України за період від літа 2004 року (початок президентської кампанії) до літа 2005 року (перші підсумки діяльності нової влади).

Об'єктом уваги є публікації, зосереджені на заявлених вище питаннях, якими представлені точки зору представників влади, бізнесу, експертів, самих журналістів.

1 Гордеева Л. Два съезда – один путь // Донецкий кряж. – 2004. – 10 декабря (№ 45).

2 Давыденко Т. Мы единая семья и не хотим, чтобы эта семья развалилась // Вечерний Донецк. – 2004. – 3 декабря (№ 178).

³ Бліхор Є. Про західників і східників // Вільне життя. – 2004. – 10 липня (№ 70-71).

⁴ Кто виноват в том, что судьба Украины решается на площади? // Донецкий кряж. – 2004. – 10 декабря (№ 45).

⁵ Там само.

⁶ Лис В. Будуємо міст Донбас – Волинь // Волинь. – 2005. – 26 лютого (№ 22).

⁷ Обуховская Л. Союз православных журналистов // Крымская правда. – 2005. – 3 марта (№ 56).

О.М.Майборода

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК РЕГУЛЯТИВНА СИЛА В ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ І РЕГІОНАЛЬНОМУ МАСШТАБАХ

В сучасних дискусіях суспільствознавців, політиків та інших громадян України про минуле, сучасне і майбутнє України досить часто обговорюється проблема національної ідеї, її існування чи не існування. Якщо існування визнається, то в яких формах і таке ін. Ці дискусії, з одного боку, викликані ностальгією по комуністичній тоталітарній ідеології (мета – побудова комунізму з чітко визначеними фазами: соціалізм, матеріально-технічна база комунізму, створення нової історичної спільності – радянського народу, відмирання держави і розквіт народного самоврядування і т. ін.), а з іншого – відсутністю чіткої ідеології розбудови України, невизначеністю програми суспільного розвитку.

Безумовно, не визнавати реальність існування національних ідей загальнодержавного і регіонального масштабів було-б безглуздо. Поняття “національна ідея” виникло і було обґрунтовано у XVIII – XIX ст. Інша справа, що воно мало форму або гегелівської “абсолютної ідеї” для кожного народу, або російської формули “православ’я-самодержавство-народність”, або “Британія – володарка морів” і т.ін. Існують і сьогодні національні ідеї, які визнаються усіма частинами держави (Німеччина, Польща, Нідерланди і таке ін.), а також існують держави, де загальнодержавна національна ідея не визнається у повному обсязі якимось регіоном країни (Іспанія – Країна басків і Каталонія, Канада – Квебек, Росія – Чечня, Грузія – Абхазія і Південна Осетія і таке ін.). В Україні немає гострого протистояння загальнодержавній національній ідеї, але теж існують проблеми регіональної відособленості (Республіка Крим і в неявній формі ще декілька регіонів).

При цьому варто розрізняти поняття “ідеологія розбудови держави”, яке означає мету розвитку держави, союзників і супротивників, співвідношення національних і загальноци-

вілізаційних цінностей, форму державних інститутів тощо, і “національна ідея”, яка означає, що являють собою Україна та її народ сьогодні, якими вони повинні стати в майбутньому, якими мають бути їхні гасла до дій і т.д. Роз’яснення різниці в змісті цих понять є завданням суспільствознавців, політиків, державних службовців.

В той же час існує ланцюг взаємопов’язаних понять: національний інтерес – національний характер – національна ідея – національна культура – ідеологія розбудови держави – національна еліта – національні лідери. Цей ланцюг можна розширювати або скорочувати. Але проблема існування народу, країни, національної держави, національних потреб та інтересів є підґрунтям існування або не існування вищеведеного ланцюга. І щоб це підґрунтя дійсно породило національну ідею як національну мрію і національну програму дій, потрібні національна освіта, національна наука, духовні і політичні національні лідери.

У самому загальному вигляді національна ідея – це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрямок в сьогоденні і на майбутнє. Оскільки ж існують національні інтереси в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, то національна ідея може існувати в складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в простих формах – ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна і таке ін., які теж є достатньо концептуальними і комплексними.

Виникнення нових національних ідей (в синтезній чи частковій формах) спочатку може бути зафіксоване на емпіричному рівні, а уже потім починається теоретичне усвідомлення, теоретичне обґрунтування національних ідей з метою визначення їх місця в політичному та ідеологічному процесах. Це найкращий шлях зародження, визрівання і функціонування національної ідеї (наприклад, ідеї незалежності України). Існує й інший шлях висунення національної ідеї одним чи групою ідеологів, щоб потім зробити її прийнятною для народу країни (наприклад, нацистська ідея А.Гітлера, ідея американської нації і таке ін.). Але і в цьому випадку ця ідея

повинна бути пов'язана з національним характером народу, з його минулими і сьогоденними ціннісними орієнтаціями.

При цьому важливо створити або розчистити ідеологічний простір для нової національної ідеї, забезпечити процес її становлення економічними і політичними умовами. Цей процес передбачає руйнування старих стереотипів індивідуальної і масової свідомості, розробку і застосування технологій розповсюдження нової національної ідеї (згадаємо масову пропагандистську кампанію А.Гітлера, сьгоднішні пропагандистські кампанії в постсоціалістичних країнах і т.д.). Безумовно, можливий варіант стихійного визрівання національної ідеї. Але і в такому варіанті національної ідеї потрібні свої пророки, ідеологи, популяризатори.

Не має значення, визріває національна ідея в масштабах країни чи регіону, який прагне до незалежності. Формування національних ідей в регіонах, в автономіях дуже небезпечно для держави. Особливо, якщо вони носять сепаратистський характер. Згадаємо приклад посттитовської Югославії, коли сепаратизм, озброєний національними ідеями окремих етносів, релігійних громад, розірвав Югославію і породив жорстокі громадянські війни, етнічні конфлікти.

Коли ж національна ідея визріває в таких країнах як Україна, де є суттєві відмінності в економіці регіонів, в їх політичних традиціях, культурі, в етнічній структурі населення, у вживанні мов і таке ін., то надій на стихійне становлення і розвиток національної ідеї мало.

Потрібна політична воля інтелектуальних і правлячих еліт по підтримці процесу розвитку і поширення національної ідеї, недопущенню конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, масова політична освіта в дусі поваги до національних цінностей України, виховання особистості як патріота і громадянина. В цій ситуації держава повинна стати не тільки результатом реалізації національної ідеї, але й інструментом її подальшого розвитку, регулятивного впливу на регіони і маси, на системи освіти, науки, виховання. Слабка держава не може виконати таке завдання і буде зберігати великий потенціал дезінтеграції.

1. Структура національної ідеї

Підвищена увага дослідників, політиків і звичайних громадян до національної ідеї в Україні викликана різкою зміною в долі країни, коли вона стала суверенною і незалежною і змушена була в дуже короткі історичні терміни шукати нові цілі політичного, економічного і культурного розвитку, визначатися в європейському і світовому просторах, а громадяни України – самоідентифікуватися не тільки в громадянстві, а й в політичних, економічних і культурних ціннісних орієнтаціях.

Частина населення подолала бар'єр самоідентифікації як громадян України, частина не змогла і емігрувала, а частина пішла у свідому самоеміграцію, отримавши паспорти громадян України, але ідентифікуючи себе як громадяни зниклої країни – СРСР чи як громадяни деяких країн постсоціалістичного простору або ще більш далеких країн. Було б помилкою вважати цю частину суцільно “п'ятою колоною” в Україні. Але деякі групи з цієї частини, за підтримки деяких країн “ближнього зарубіжжя”, виступаючи проти незалежності України, виконують функції цієї “п'ятої колони”, що показали події в Криму і в деяких регіонах під час президентських виборів 2004 року.

Підтримка безпринципних політико-фінансових груп, які зацікавлені в слабкій Україні, чий природні ресурси і народ можна безкарно грабувати і експлуатувати, робить ці групи сьогодні небезпечними.

Дослідження національної ідеї в структурному і функціональному зрізах підштовхуються також внутрішнім розвитком суспільної науки, пошуком нових імпульсів для більш глибокого пізнання і перетворення духовного життя в Україні. Якщо суспільствознавство не прагне вирішити теоретичні і практичні проблеми політичного і духовного життя країни, воно стає непотрібним цій країні, особливо коли вона знаходиться в ситуації корінного перелому усього способу життя. Руїнування фундаментальних цінностей і уявлень про економічне, політичне і духовне життя суспільства веде до доко-

рінних змін в ідеологічній сфері. Спочатку там створюється ситуація ідеологічного хаосу: старі і нові ідеології не тільки протидіють одна одній, а й шукають нових засобів свого обґрунтування на життєвість, ефективність, на роль регуляторів для соціальних верств і груп. З цієї ситуації тимчасового ідеологічного хаосу одні ідеології виходять знесиленими, інші посиленними, а деякі гинуть, ледь зародившись.

Так було в Україні кінця 80-х – середини 90-х років ХХ ст. В результаті зіткнення старих комуністичних, нових національно-патріотичних і класичних європейських ідей ми маємо: а) різку втрату популярності комуністичної ідеології; б) сплеск інтересу до національно-патріотичних ідеологій, але потім стагнацію інтересу до них з боку народних мас; в) імітацію ефективності класичних європейських ідеологій (консервативної, ліберальної, християнсько-демократичної, соціал-демократичної тощо). Фактично жодна з класичних європейських ідеологій не прижилася в Україні, і партії, які взяли їх на озброєння, почали ховатися за неологізмом, що вони тримаються “центристських ідеологічних позицій”, не пояснюючи, що це за “центризм”.

Навіть такі аморфні ідеології, як “соціалістична” (СПУ), “зелена”, “селянська”, “європейського вибору” і т.д. не стали ідеологіями мас, хоча й розраховували на це як раз своїми характеристиками-претензіями на все-загальність, захист прав людини або інтересів окремої соціальної верстви. Це ознака того, що ані суспільство в цілому, ані окремі верстви українського народу не вірять, що ці партії захищають їх інтереси.

Досить успішним ідеологічним і політичним проектом виявився як раз регіональний проект – партія “Регіони України”. В цьому проекті задіяна ідеологія “захисту інтересів регіонів”, насамперед індустріальних регіонів Східної і Південної України, ідеї інтеграції з Росією, двох державних мов (української і російської), протидії “українському націоналізму” і т.д. В цьому ідеологічному і політичному проекті національна ідея майже не представлена, а навпаки, як показали президентські вибори 2004 року, в ньому задіяні ідеї сепаратизму в “м’якому” варіанті.

Отже, перед суспільними науками, зокрема політичними, виникає актуальне завдання – досліджувати національну ідею України і національні ідеї в регіональному оранжуванні як деякий цілісний ідеологічний і політичний комплекс.

Останнім часом усе більше проробляється структура детермінації національних і регіонально-національних ідей, об'єктивні і суб'єктивні фактори їх становлення, розвитку і занепаду, внутрішня взаємодія елементів структури національної ідеї як складного ідеологічного феномену. При цьому застосовується методологічна технологія, для вивчення складних ідеологічних явищ, – системний підхід у взаємозв'язку з структурним і функціональним підходами. Діалектичний взаємозв'язок функцій і структури національної ідеї проявляється в тому, що функції національної ідеї (в тому числі регулятивна, щодо свідомості мас) виступають як основний структуроформуючий фактор в процесі її становлення і розвитку. В свою чергу, функції національної ідеї впливають з потреб, завдань і цілей політичного розвитку країни, нації. Хоча структура національної ідеї визначається насамперед її функціями, але й останні відчують на собі постійний зворотній вплив структури.

При здійсненні соціальних функцій національної ідеї, їх змінах і удосконаленні її внутрішньої структури, окремі структурні елементи можуть виступати, як пізніше покажемо, як фактор оптимізації або послаблення впливу на маси. Структура стимулює своєчасне і ефективне здійснення функцій, якщо їй притаманні динамізм розвитку, оперативність в перебудові згідно нових історичних умов і врахуванні нової інформації. А це сприяє вірній оцінці ситуації з боку суб'єктів політики (держава, партії, еліти) і прийняттю обґрунтованих рішень.

Застаріла структура або надмірний акцент на одному елементі національної ідеї (наприклад, нагнітання ажіотажу біля реальних і уявних ворогів національного суверенітету України, коли немає внутрішньої консолідації нації) – може вести до суттєвих деформацій національної ідеї і зниження

ефективності деяких функцій – консолідуючої, регулятивної, прогнозної тощо.

Важливо також відзначити, що національна ідея може мати успіх, коли вона не є штучним творінням ідеологів, а породжується об'єктивними чинниками життя країни і народу – економічними і політичними відносинами соціальних груп і верств суспільства, культурою та історією народу, його прагненням до незалежності, демократії, добробуту тощо.

Економічні, політичні і культурно-історичні відносини в країні стають головним структуроформуєчим фактором національної ідеї через соціальну детермінацію у вигляді суспільної необхідності суверенітету країни, потреби його реалізації у вигляді свободи і прав людини і демократичного способу життя народу, в інтересі держави і громадянина в розбудові демократичної, правової і соціальної держави. Необхідність, потреба, інтерес є рушійними факторами матеріальної і духовної діяльності людей у всіх формах, детермінують виникнення і розвиток національної ідеї, форми і способу мислення і дій класів, націй, соціальних груп і особистостей, які реалізують національну ідею. В цьому полягає їх фундаментальне значення в розвитку суспільства, в роботі і реалізації національної ідеї у загальнодержавній і регіональній формах.

Базовою структурою, фундаментом, на який спирається національна ідея і який визначає її внутрішню структуру є суспільна необхідність, потреба, інтерес. Якщо загальнодержавні потреби та інтереси і регіональні різко відрізняються, то структура загальнодержавної і регіональних національних ідей можуть теж суттєво відрізнятися. В цьому випадку виникає конфлікт загальнонаціональної і регіональної ідей, як, наприклад, це демонструється взаємовідношенням між українською загальнонаціональною ідеєю і регіональною ідеєю російськомовного населення Криму.

Базова структура – необхідність, потреба, інтерес – інколи в жорсткій формі (революція, переворот, докорінна реформа) визначають внутрішню структуру національної ідеї і вимагають її негайного здійснення, наприклад, боротьби

за незалежність. Інколи вплив зовнішньої базової структури здійснюється мляво, невиразно. В цьому випадку національна ідея вступає в стан кризи, гасла і цілі цієї ідеї стають невиразними або суперечливими. Це стосується функціонування української національної ідеї у 1994 – 2004 рр., коли почали говорити про її вичерпаність з досягненням незалежності. Національна необхідність, потреба, інтерес в цей часу були перекручені, деформовані, внутрішня і зовнішня політика невиразні, з великими хитаннями. І це, безумовно, відбилося на українській національній ідеї, регіоналізм почав виступати у формі сепаратизму чи ізоляціонізму. Почалися гострі дискусії навколо проблеми регіонів-донорів і регіонів-дотаційних.

Отже, національна ідея є формою національного інтересу, а він, в свою чергу, формою вираження необхідності. Форми ж вираження, а в нашому конкретному випадку – це національна ідея, не входять в базову структуру, але відбивають її зміст. Вивчення ж структуроформуючих факторів об'єктивного характеру дозволяє пояснити, з одного боку, процес зародження в глибинах політичного і економічного життя національних ідей, обумовлених складним комплексом суспільних умов і зв'язків, а з іншого – залежність структури національної ідеї від вимог суспільного розвитку, механізм “передавання” змісту базової структури в структуру національної ідеї.

Тим самим можна вважати базову структуру дещо “зовнішньою” стороною національної ідеї, що передбачає, як вже відмічалось, наявність “внутрішньої”. Ці сторони можна розглядати як “зовнішню структуру” і “внутрішню структуру” власне політичної ідеї. Поняття базової, зовнішньої структури дозволяє визначити детермінанти внутрішньої структури, але і, в свою чергу, на зв'язки зовнішньої структури з соціальними структурами в політиці, економіці, праві, моралі тощо. Поняття внутрішньої структури національної ідеї фіксує організацію її складових частин, ланок, своєрідних підструктур, особливості динамічних зв'язків між ними.

Важливою детермінантою ефективності внутрішньої структури національної ідеї є її системний, синергетичний характер. Тут головною умовою стійкості структури на-

ціональної ідеї і забезпечення її функціональної дієвості є скординованість, несуперечливість змісту її елементів, логічна і змістовна впорядкованість зв'язків між ними.

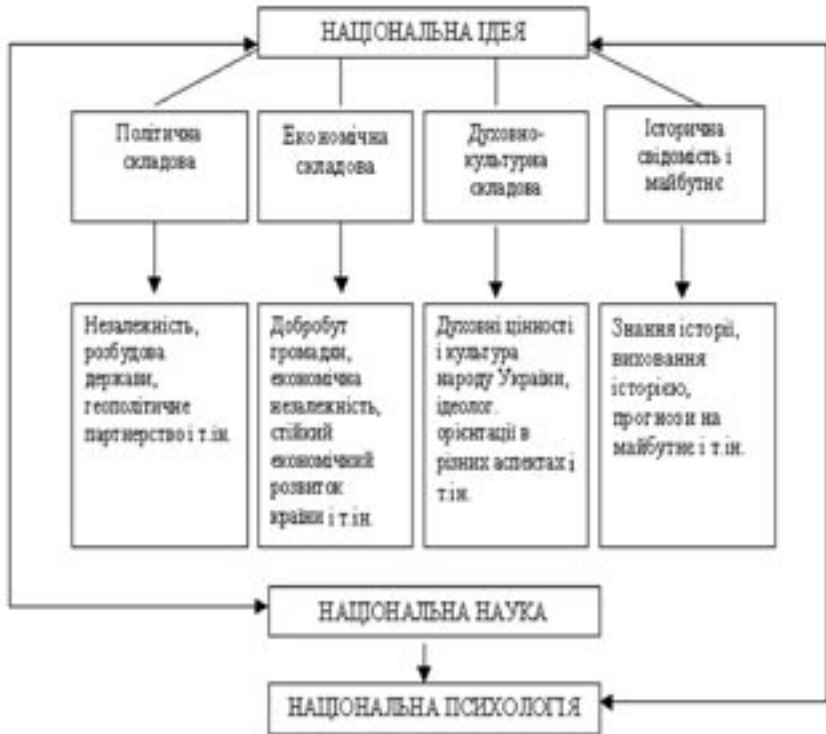
В історії періодично виникає невідповідність між старими ідеями, способами пояснення дійсності і новими факторами суспільного життя. В умовах СРСР кінця 80-х рр. ХХ ст. виникла невідповідність між інтернаціоналістською загальносоюзною і загальнокомуністичною ідеєю і національними ідеями окремих країн, так званих союзних і автономних республік, країв. Ця невідповідність спочатку виявилася і усвідомилася як досить специфічна часткова проблема, а потім переросла в протиріччя між країнами, між центром СРСР (Москвою) і національними суб'єктами. Інтереси центру і національних суб'єктів суттєво розійшлися і це призвело до розвитку протиріччя в стан міжнаціональних конфліктів, криз, коли навіть Росія, як метрополія, оголосила свій суверенітет від органів влади СРСР. В результаті СРСР розпався, хоча на розвал працювали й інші політичні, економічні і моральні фактори. Національні ідеї окремих постсоціалістичних країн отримали широкий історичний простір для розвитку національних конфліктів, коли деякі регіони зажадали суверенітету і незалежності.

Українська національна ідея є формою відображення соціальної дійсності, результатом осягнення громадською і науковою думкою предмета пізнання – суспільного процесу. Вона є не лише елементом, формою знання, компонентом суспільної свідомості, а й “містком” переходу від думки до дії, від свідомості до активності. Вона є формою теоретичного освоєння дійсності і містить два моменти: створений теорією ідеальний об'єкт національної держави, хай і не в повній, закінченій формі, і план, націлений на реалізацію цього об'єкту на практиці.

У цій національній ідеї накреслюються шляхи практичного втілення ідеального об'єкту не тільки в політичну реальність, а й в економічну, духовно-культурну, історичну. Тут об'єктивне піднімається до рівня цілей, мотивів, ціннісних настанов соціальних суб'єктів. І ці цілі, мотиви, установки самі

прагнуть стати об'єктивною реальністю, перетворитись на практичні завдання.

Структура української національної ідеї може бути графічно зображена наступним чином:



Національна наука і національна психологія не входять в національну ідею, але активно взаємодіють з нею. Національна наука, особливо її гуманітарний сектор, теоретично обґрунтовує і розвиває національну ідею. А національна психологія є тим життєвим ґрунтом, на якому виникає і розвивається національна ідея. Без емоцій, чуттів, настроїв, традицій народу національна ідея перетворюється в абстрактний теоретичний феномен. Національна психологія запліднює національну ідею, стимулює її, щоб вона відбивала потреби народу не тільки стратегічні, а й повсякденні.


2. Зміст і функції національної ідеї

В суспільстві існує запит на національну ідею після отримання Україною незалежності. Якою вона повинна бути, коли в неї перестав домінувати політичний аспект – здобуття суверенітету і незалежності? Може на перший план повинні вийти інші складові національної ідеї – в незалежній державі повинен бути високий матеріальний добробут громадян на базі стійкого економічного розвитку, повинні бути задоволені духовно-культурні цінності, особливо в сферах освіти, науки, культури? Без розв'язання економічних, духовно-культурних завдань політична складова “провисає” і громадянин вірно ставить запитання: а що мені дала незалежність України? Громадянин без роботи, пристойного житла і добробуту, без реалізації потреби дати якісну освіту дітям, отримати якісну медичну допомогу не може жити тільки мрією про незалежність України.

Якщо ми подивимося на результати референдуму 1991 року, то на запитання: “Чи підтверджуєте ви Акт проголошення незалежності України?” 90,32% голосувавших обрали варіант: “Так, підтверджую”.

Прагнення до незалежності підтримали навіть регіони, які сьогодні вважаються проблемними. В Республіці Крим (на той час Кримська АРСР) – 54,19%; в Севастополі – 57,7%; Донецька область – 83,9%; Луганська – 83,86%; Одеська – 85,38%; Харківська – 86,33%.

Одночасно варто звернути увагу на передвиборчу програму переможця перших президентських виборів в незалежній Україні Л.Кравчука (61,59% в першому ж турі). Його передвиборча програма у розділах чітко трималася у річищі національної української ідеї того періоду і складалася з “5 “Д””: Державність. Демократія. Добробут. Духовність. Довіра. Безумовно, на той час такі елементи національної української ідеї, як культура, освіта, наука, виховання історією і т.д. не грали ролі провідних передвиборчих елементів. Але вони теж були включені в розділи передвиборчої програми, як і гасло – “розширення самоврядності регіонів”.



В сьогоднішній ситуації в пострадянських державах ідуть дискусії: чи можна довільно сконструювати національну ідею? Суспільствознавці пам'ятають завдання, яке поставив російським ученим наприкінці 90-х рр. ХХ ст. тодішній Президент Росії Б.Єльцин: швидко розробити сучасну російську національну ідею, яка б відкидала комуністичні ідеї і комуністичну перспективу. Але це завдання російські учені не виконали, не було об'єктивних підстав для розробки такої національної ідеї. Учені брехати народу не бажали, а говорити правду правлячому режиму – не наважилися.

Тому в Росії напівсвідомо, напівстихийно формується нова національна ідея іншого змісту – компілятивна шовіністична, націонал-більшовицька національна ідея імперської скерованості, яка в сучасних російських умовах працює досить ефективно, об'єднуючи росіян навколо гасел: Велика Росія, повернення статусу наддержави, проведення жорсткої політики тиску на колишні “союзні республіки” (насамперед на Україну) політичними, економічними, інформаційними засобами з метою реставрації імперії (під гаслами або відродження Союзу, або створення нової союзної держави). Не дивлячись на компілятивний, неоімперський характер, через залучення історії Російської імперії (відродження її ідеології, використання інституту царату як міфу про “добрих государів”, підвищення ролі православної церкви і т.ін.) – ця національна ідея виконує свої функції.

Модернізація ж української національної ідеї, її адаптація до сучасних умов розвитку країни і кожного регіону затримується. В якому ж напрямку здійснювати модернізацію української національної ідеї? По-перше, необхідно гармонізувати взаємодію її складових частин у вже теперішньому варіанті, поступово виводячи на провідну роль економічну і духовно-культурну складові. По-друге, підвищити прогностичний потенціал національної ідеї – задати оптимальний напрямок розвитку країни і регіонів на сьогодні і на стратегічну перспективу. По-третє, показати, що влада повинна обмежити свої намагання маніпулювати народом, що громадянське суспільство є рівноправним партнером влади і доля народу та кожної осо-

бистості в їхніх руках. Якщо такої модернізації не відбудеться, то суспільство і держава будуть деструктуризуватися, а регіони прагнути до автономізації, до висування регіональних ідей як регуляторів суспільних процесів в регіонах всупереч загальнонаціональній ідеї.

То якою ж повинна бути змістовно сучасна українська національна ідея з орієнтацією на перспективу? По-перше, вона повинна постійно оновлюватися, модернізуватися. Ми живемо в світі, який весь час оновлюється, змінюється. Не можна будувати майбутнє за зразками минулого. Тільки нове, підкреслював Г.Гегель, має якості нездоланності, тільки йому належить перспектива. При цьому українська національна ідея повинна оновлюватися і за формою, і за змістом. По-друге, вона повинна бути передовою, прогресивною. Це означає, що вона має відповідати висхідним тенденціям розвитку людства в сферах політики, економіки, культури, освіти, науки і технологій. По-третє, вона повинна бути конструктивною, творчою. Необхідно враховувати негативний досвід світу і країни, спиратися на знання того, чого не хоче суспільство, але головне використовувати знання того, що бажають люди, яких цілей вони прагнуть. Українська національна ідея ефективно виконала деструктивну функцію щодо тоталітарної ідеології і тоталітарного суспільства, які заважали українській нації реалізувати право на історичний вибір, на незалежність країни, на історичне існування як нації. Але потрібен наступний крок – створити реальні умови для самореалізації нації і країни, зростання добробуту людини, захисту її прав і свобод, забезпечення стійкого економічного зростання, підняття рівня моральності суспільства. По-четверте, в умовах України національна ідея повинна формуватися і розвиватися не тільки на базі потреб та інтересів титульної нації, але й враховувати потреби та інтереси національних меншин. Тому в суспільствознавстві міцно утвердилося поняття “українська політична нація”, де на першому місці лежить громадянство людини, її патріотизм.

Українська національна ідея за останні двадцять років пережила складну трансформацію. Зростання її популярності

у 80-ті рр. ХХ століття було зафіксовано на емпіричному рівні через зростання кількості різного роду публікацій національно-патріотичного характеру, через збільшення невеликих груп, які виступали за незалежність України і за права людини. Але це був рух в середині інтелігенції і студентства. Він не мав значної підтримки з боку робітничого класу і селянства. Тому керівництво Компартії України, як регіональна організація КПРС, недооцінювало небезпеку цього руху, вважало, що це суто локальне явище і можна шляхом ідеологічних, політичних і правових (інколи позаправових) репресій зупинити “прояви українського буржуазного націоналізму”. Ідеологічні і політичні штампи, стереотипи комуністичної пропаганди не дозволили радянській партократії відчутти початок процесу національного відродження в Україні, становлення української національної ідеї не тільки в столиці – м.Києві, в Галичині, а й у центральних і східних регіонах України (В.Стус, І.Дзюба, В.Чорновіл, Г.Алтунян та багато інших походили якраз зі східних і центральних областей України). Відсутність же масової підтримки з боку народу є нормою тоталітарного суспільства, де страх репресій з боку влади, маніпуляція масовою свідомістю стримують народну ініціативу, а інколи, навпаки, спрямовують її проти героїв національних визвольних рухів.

Тому феномен різкого зростання в Україні популярності національної ідеї наприкінці 80-х років не був спрогнозований радянськими суспільствознавцями. Коли ж він проявив себе на практиці, то це стимулювало суспільствознавців до пошуку нових тенденцій, ініціатив у сфері національно-патріотичних ідеологій і особливо щодо змісту і функцій національної ідеї. І знову суспільствознавці переоцінили регулятивний вплив політичної складової української національної ідеї, абсолютизувавши у ній ідею суверенітету України. Але громадяни України хотіли жити не тільки в незалежній країні, а й в економічно розвиненій, де влада б не виступала антинародно.

Відсутність помітного економічного зростання у 90-ті роки, падіння життєвого рівня більшості населення України,

зростання корупції у владі, падіння рівня моральності суспільства, стагнація розвитку національної культури, освіти, науки – усе це призвело до того, що українська національна ідея почала знижувати свій творчий потенціал. Деякі політики, наприклад Л.Кучма, навіть робили заяви про вичерпаність потенціалу української національної ідеї. На сході і півдні України почали відроджуватися ідеї повернення до СРСР, виникати ідеї славянського союзу Росії, України і Білорусі. Швидко втрачали свою популярність політичні партії і рухи, які сконцентрували свою ідеологічну і політичну діяльність на критиці комунізму, інтернаціоналізму і захисті суверенітету України. Ігнорування економічного, правового, культурного, науково-освітнього і морального аспектів української національної ідеї нанесло шкоду не тільки самій національній ідеї, але й усім національно-патріотичним силам, усім процесам розвитку України. Країна почала втрачати історичний оптимізм, перспективу, союзників у світі. Цим скористалися вороги незалежності України, влаштовуючи інформаційно-ідеологічні, політичні та економічні провокації.

Тому прогресивні кола інтелігенції в Україні на початку нового століття усе частіше ставили завдання подальшої розробки національної ідеї, посилення її регулятивного впливу в цілому в країні і особливо в регіонах, де вона піддавалася безперервним атакам з боку прибічників реставрації соціалізму і СРСР, панславістів і сепаратистів. До функціонування і розвитку української національної ідеї стали проявляти більший інтерес як окремі суспільствознавці, так і окремі наукові колективи.

Цей інтерес був викликаний також актуальними завданнями політичних і економічних реформ, пошуку перспектив розвитку України, завданнями геополітичного і гео економічного визначення країни, пошуку стратегічних і тактичних партнерів у світі. Існує також тривога за життєвий рівень і виживання населення країни, за дотримання прав і свобод особистості.

Не вирішена до кінця проблема самоідентифікації української політичної нації і багатьох громадян, які не можуть

подолати вплив минулого способу мислення і життя. Як показують соціологічні дослідження, в 2005 році 23,7% дорослого населення ще підтримує прихильників соціалізму; 11,1% – підтримує прихильників капіталізму; 26,0% – підтримує і тих, і тих, аби не конфліктували; 18,6% – не підтримує нікого з них¹. В тому ж 2005 році на запитання “Якою мірою ви пишастесь тим, що є громадянином України?” відповіли: зовсім не пишаюся – 5,2%; скоріше не пишаюся – 9,7%; важко сказати – 31,4%; скоріше пишаюся – 38,3%; дуже пишаюся – 15,3%². Ці цифри говорять про існуючу розколотисть українського суспільства, про невирішену проблему самоідентифікації населення, яке має громадянство України.

Цей процес характерний не тільки для України, але й для усіх пострадянських країн і частково для інших постсоціалістичних. Багато жителів національних республік внаслідок розпаду СРСР, Югославії, Чехословаччини переживають гостру дискомфортну кризу самоідентифікації. Але поступово приймають нові орієнтації національно-державної і соціальної ідентичності та самоідентичності, самоідентифікації себе з новими державними і політичними націями.

В Україні ми зіштовхуємося з феноменом переідентифікації в зв'язку із соціальним простором, що символічно виражається поняттям “батьківщина”, і у зв'язку із соціальним часом, коли люди умовно поділяються на “традиціоналістів”, орієнтованих на минуле, яке є для інших джерелом позитивних емоцій, почуттів (ці люди не приймають українську національну ідею); на “прожекторів-футуристів”, що черпають ентузіазм із прожектів майбутнього (глобалісти, космополіти, для яких національна ідея щось другорядне); на “прагматиків-сучасників”, що шукають можливість реалізуватися в сьогоденні будь-якої іншої країни, де були б успішними їхній бізнес, робота (ними сприйняття національної ідеї є суто прагматичним вчинком зовнішнього плану); на націонал-патріотів, для яких українська національна ідея – це внутрішнє переконання, ідейний мотив мислення і дій.

Більшості “традиціоналістів” і “прожекторів” важко знайти своє місце в новому житті. Перші вважають своєю бать-

ківщиною Україну як частину СРСР, а інші – Україну як одну з європейських держав. “Прагматики-сучасники” воліють розглядати “батьківщину” просто як конкретне місце народження і життя, не надаючи цьому факту великого ідеологічного значення, а націонал-патріоти – це люди, для яких ідеали незалежної України складають сенс життя.

Сьогодні можна констатувати факт, що макроідентичність в Україні перебуває у процесі становлення, переструктуризації, виникають нові і втрачають соціальний простір і час старі ідентифікаційні комплекси. На загал значна частина людності країни поки що має позбавлену чітких цілей і цінностей дифузорну ідентичність. Часто це супроводжується жорстким ідеологічним протистоянням різних політичних сил, які виступають від імені окремих груп українського народу. Психологічний стан громадян є тривожним (тривога за майбутнє, песимізм, відчуження від влади тощо). І після п’ятнадцяти років незалежності, як показала ситуація навколо президентських виборів 2004 року, криза ідентичності не подолана, а головні підстави нової ідентичності значною мірою мають еkleктичний, мозаїчний характер.

Одномірна ідентичність, характерна для тоталітарного суспільства (“я – радянська людина”, “моя адреса – Радянський Союз”), поступається місцем складній системі політичних й ідеологічних підстав ідентичності, що, по-перше, є відображенням аморфного, перехідного стану суспільства, по-друге, – безкрайнього політичного та культурного плюралізму як реакції на тоталітаризм в минулому, а по-третє, формуванням нових підстав ідентифікації і самоідентифікації громадянина на суто українській основі приналежності до незалежної країни. Тому існує два процеси в площині ідентифікації і самоідентифікації: перший – нові плинні підстави ідентифікації в умовах системної кризи суспільства на перехідному етапі не зумовлюють стійких ідентичностей, підштовхують надмірну атомізованість нормальної особистості, яка часто не знаходить взаємодії з аномальними формами колективності – кланом, мафіозною групою, клікою, почтом, “сім’єю”, нетрадиційною релігійною чи статевою гру-

пою тощо; другий – становлення нової держави і української політичної нації виступають факторами більш чіткої ідентифікації громадянина України, розуміння, що “Україна – не Росія і не СРСР”. На цьому ґрунті формується якісно нова суспільна свідомість і самосвідомість громадян України.

У суспільній та індивідуальній свідомості завжди зберігається інформація про три часові проєкції конкретного суспільства: його родове минуле (генезис), видове сьогодення та цілеспрямоване майбутнє. Тобто йдеться про історизм, реальний та ідеальний стан суспільної та індивідуальної свідомості.

Сама суспільна свідомість, особливо її серцевина – інтелектуальна діяльність й національна ідея як колективно-індивідуальний продукт – є механізмом передавання духовної спадщини від покоління до покоління. При цьому зв'язок “суспільна свідомість – система виховання” є способом передавання накопиченого досвіду індивідам і соціальним групам, формування історичної пам'яті. Тому важливо досліджувати зміни в механізмах і способах усвідомлення суспільним індивідом того факту, що його існування можливе тільки в спадкоємній пам'яті історії, через яку він отримує зміст і спосіб мислити і жити.

Для прискорення процесу ідеологічної і світоглядної переорієнтації населення потрібна нова ідеологія, яка б додавала привабливості змістові змін, що здійснюються в суспільстві, роз'яснювала і схвалювала їх, розкриваючи зв'язок з національними та загальнолюдськими цінностями. За допомогою нової конструктивної ідеології нині існуюча етнокультурна і політична спільнота має усвідомити себе українським народом, визначити своє місце і роль в історії людства. Таке важливе завдання здатна виконати не просто ідеологія класу або прошарку, а інтегративна ідеологія, яка б стала кодексом згоди незгодних в окремому етносі, соціальних груп, особистостей і яка б якийсь час відіграла роль загальнонаціональної ідеології.

Чи може сьогодні претендувати на роль серцевини інтегративної ідеології національна ідея, як це було, напри-

клад, у 1989 – 91 роках? На жаль, ні. Складність сучасної ситуації в Україні полягає в тому, що духовна криза розвивається на базі економічної, політичної і соціальної криз, коли якість життя населення впала за всіма найважливішими показниками. Але й за цих обставин іде жорстока боротьба носіїв духовних цінностей тоталітарного минулого і національно-демократичного майбутнього. Ліберальні, соціал-демократичні, християнсько-демократичні, консервативні, республіканські ідеї дуже повільно входять у духовний простір українського суспільства. Це скоріше “модний одяг” у мисленні невеликих груп інтелігенції, ніж сектори масової свідомості. Навіть національно-патріотичні ідеї незалежності країни частково втратили популярність на тлі всеосяжної соціальної кризи. Якщо в грудні 1991 року 92 відсотки населення країни підтримали незалежність на референдумі, то в 1995 – 2005 рр. ідею незалежності підтримувало 62 – 66 відсотків дорослого населення України. Стало очевидним, що “національна ідея” в ідеологічному і політичному вигляді, без економічного змісту (рівень добробуту) значною мірою не сприймається не тільки неукраїнськими етносами, а й частиною українців. Це означає, що в Україні на нинішньому етапі не визріли умови для створення інтегративної ідеології на ґрунті одномірної національної ідеї. Така “національна ідеологія” – завдання далекого майбутнього, коли діалог часткових ідеологій (політичної, правової, моральної) перетвориться в несуперечливу цілісність на основі зростання матеріального добробуту, коли цілісна ідеологія стане справді загальнонаціональною.

На переломі тисячоліть в Україні раціональніше ставити питання про інтегративну ідеологію на якійсь іншій підставі, яка б тимчасово стала несучою конструкцією суспільства і забезпечила модернізацію суспільних інститутів і відносин. Такою підставою могли б стати ідеї “справедливості”, “правди”, “порядку”, покладені в центр своєрідного “суспільного договору”, не втрачаючи одночасно орієнтирів розвитку незалежної країни і європейського вибору.

Річ не в тім, що нібито є потреба “заморожування” процесу створення інтегративної ідеології на ґрунті національної

ідеї, а втім, що на сучасному етапі необхідність такої ідеології може частково реалізуватися в інших формах, де національна ідея була б поєднана з іншими ідеями, що відповідають інтересам більшості народу й теперішньому етапові історичного розвитку України. Щоб національна ідея знову заграла всіма кольорами, стала могутньою рушійною силою, необхідно довести просту істину: незалежність України несе людям краще життя, ніж було раніше, до незалежності.

Які основні чинники здатні позитивно вплинути на процес формування інтегративної ідеології і зробити її дієвою?

1. Національна ідея втрачатиме дієвість, якщо не буде запліднюватися ідеєю “української політичної нації”, у якій “політичне співгромадянство” домінує над іншими формами індивідуальної та колективної ідентифікації етнічної, релігійної, партійної, кланової. Щоб досягти цього, нам потрібно розв’язати два завдання: по-перше, показати “єдність долі” всього українського народу, хоча деякі його прошарки були в різні часові проміжки по різні боки барикад (політичних, ідеологічних, релігійних), тобто або помилялися, або йшли правильним шляхом. Кожен громадянин України має реальні шанси бути запотребованим для інших ролей після досягнення країною незалежності; по-друге, якими б гострими не були конфлікти в суспільстві на економічному, соціальному, політичному, етнічному, релігійному ґрунті, вони не можуть підірвати бажання і здатність громадян України бути єдиним народом, обирати свою долю демократичним шляхом.

2. Розв’язання цих завдань багато в чому залежатиме від того, чи зможе прогресивна українська еліта перетворити нинішню дійсність як “безсистемну”, “безладну”, “безперспективну” на цивілізовану, системну, впорядковану, перспективну. Це сьогодні головний виклик майбутньому Україні. По перше, потрібна велика пропагандистська і просвітительська робота з впровадження у масову свідомість нових ціннісних орієнтацій незалежної України в площині переорієнтації і перерегуляції процесу ескалації конфлікту цінностей до цивілізованого діалогу і конструктивної конкуренції. По-друге, ідеї “Порядку”, “Справедливості”, “Правди”, “Права”, “Солі-

дарності” потрібно підняти на рівень повсякденної суспільної практики, не відкидаючи ідеї демократичної, соціально-правової української держави як реальності в майбутньому, коли всі політичні сили визнають право інших “на інакшість” (інакомислення, інакодіяння), рівне право кожного в рамках Конституції.

3. У суспільній свідомості залишилися стереотипи неоднозначного сприйняття способу мислення і життя населення різних регіонів – “західняків”, “східняків”, “кримчан”, “донецчан” і т.д. Ці стереотипи зумовлені історією України з її протиріччями і зигзагами. Ідея загального економічного, політико-правового і духовно-культурного простору країни повинна стати наріжним каменем унітарності, соборності України, бути нездоланим бар’єром згубному сепаратизмові, що може маскуватися під федералізм, особливий статус регіонів і т.д.

4. Невід’ємною складовою частиною інтегративної ідеології повинне стати визнання принципу поліетнічності і поліконфесійності України і розуміння кожного етносу й кожної конфесії як “співтворців” Української держави, а їхня власна самосвідомість і самосвідомість суспільства повинні поєднуватися як окреме і загальне.

5. Перехід від конфронтаційних духовних цінностей і оцінок діяльності до гасел і дій у душі терпимості і моральності в політиці. У суспільстві бажана атмосфера загальної боротьби лівих, правих і центристів проти корупції, злочинності, бюрократизму, за утвердження загальнолюдських цінностей у політиці і духовній сфері, за розв’язання соціальних конфліктів на користь більшості населення.

6. Надзвичайно важлива реалізація доктрини поетапного входження України як незалежної країни у європейську і світову співдружність, що ґрунтується на принципі динамічної рівноваги у взаєминах між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем.

Стратегія економічного і політичного прагматизму повинна випереджати негативні процеси і попереджати появу глобальних проблем, що можуть загрожувати Україні і під-

птовхувати до зіткнення нетолерантних (конфліктогенних) ідеологій у суспільстві.

7. Інтегративна ідеологія виявиться дієвою, якщо об'єднає ідеологічний плюралізм і загальну національно-цивілізаційну ідею. Проте в межах “ідеологічного плюралізму” не може бути “рівності” ідеологій. Конкурентна боротьба між ними продовжуватиметься. Жодній ідеології не уникнути тлумачення зв'язків країни із зовнішнім світом, оцінки процесів формування національно-цивілізаційної самосвідомості. В інформаційному суспільстві вже не можна відгородитися від світу, осівши в “соціалістичному” або якомусь іншому “таборі”. Зараз уже твердо вкорінилася думка, що духовний, політичний і економічний розвиток можливий лише в умовах визнання принципу: ми всі різні і по-різному розуміємо мету і механізми її реалізації. Але країна в нас одна і потрібно працювати задля цієї країни та її народу..

8. Ідеологічна “терпимість” як важлива риса ідеологічного плюралізму допускає толерантне ставлення до партнерів-противників. Але при цьому вона не може переростати у толерантність за будь-яку ціну, коли жорстоко випробовують терпіння народу і політичних сил. Такі цінності, як терпимість, різноманіття поглядів, глибокі прогресивні традиції, рівність, честь й інші збагачують інтегративну ідеологію у разі, якщо виходять із визнання принципу рівності інтересів етнічних і соціальних груп у межах національного інтересу. Поняття “інтерес” тут наводиться в класичному вимірі, тлумаченні, а не тільки як бажання, претензія на щось – на владу, матеріальні блага і т. д. І ці ж інтереси будуть працювати як на терпимість, політичний та ідеологічний плюралізм, так і на стратегічне примирення соціальних сил, і на ідеологічне домінування “часткових” ідеологій (класових, групових), і на політичну боротьбу та співробітництво. Практична проблема – як ідеологічну й політичну боротьбу зробити цивілізованою, а співробітництво не безпринципним.

Ми виклали лише деякі складові інтегративної ідеології, що вже сьогодні можуть стати складовими протоідеології національної згоди більшої частини українського суспільства.

Реальністю ж України є те, що державницька ідеологія, певним чином відбита в Конституції країни, поки що сира і не визначила чітко, “куди” і “яким шляхом” іде Україна.

Відомо, що без популярної і чіткої ідеології неможливо виробити стратегію державного будівництва, розробити різні варіанти модернізації країни. Часті виступи про “безальтернативність” того чи іншого шляху не тільки смішні з логічного погляду (навіть повернення назад уже є альтернативою, а в умовах України таких альтернативних шляхів багато), але ще раз свідчать про втрату панівною елітою (можливо, “ерзац-елітою”) орієнтації в соціальному просторі і часі, про те, що будь-який абсурдний політичний проект тут має шанси на реалізацію.

Стан суспільної свідомості в Україні такий, що він не чинить серйозної протидії соціально-божевільним ідеям та діям окремих кланових і партійних груп різного ідейно-політичного спектру. А влада поки що не бере на себе завдання здійснити масштабний ідеологічний проект майбутнього країни в різних варіантах.

Він же є необхідним, оскільки в Україні сьогодні процес державного будівництва випереджає процес створення нації. Щоб поліетнічна українська нація остаточно сформувалася, потрібні могутні зусилля держави. В цьому разі ідея української багатонаціональної держави робить останню і нацією, а не навпаки. Держава це той стрижень, на якому тримається українська політична нація. Отже, вироблення і поширення інтегративної ідеології, яка б духовно забезпечила подальший розвиток держави, політичні й економічні реформи, соціальну стабільність у країні, – ключове завдання еліти (правлячої й опозиційної), державного апарату, гуманітарної інтелігенції.

До того ж державі і громадянському суспільству потрібно визначити “соціальну ціну” не тільки самого проекту створення інтегративної ідеології, а й наслідків втілення цього проекту в життя. Наприклад, досвід домінування деяких владних груп у виконавчій владі в Україні (“романтиків національно-визвольної революції”, “прагматиків-реформаторів”,

“клановиків”, “промисловців”) показав, що вони досить часто ігнорують інтереси народних мас і здійснюють соціальні експерименти, не звертаючи уваги на ступінь народного терпіння. Це говорить про соціальну жорстокість правлячих груп і про відсутність у них соціальної відповідальності перед народом та історією. Така позиція зумовлена тим, що отримавши владу від “правителя” і залежачи тільки від нього, вони відчують себе тимчасовими “співправителями” і працюють за схемою: “хоч година при владі, але її треба використати на свою користь”.

Ця схема поступово склалася по всій країні за підтримки або позитивного нейтралітету багатьох вищих посадових осіб держави, які ігнорують національну ідею, мораль, громадську думку, що відбилася на роботі всього апарату державної влади. Відсутність (чи ігнорування) ідеологічного елементу в керуванні справами держави (демонстративна “деідеологізація”), чіткої політичної програми дій і почуття соціальної відповідальності – головні відмітні риси правлячої еліти сучасної України, що демонструє свою специфіку щодо таких же еліт розвинутих країн світу.

Тому дуже часто мають місце спроби замість розроблення інтегративної ідеології розробити концепції-одноденки з легітимізації різних гілок влади і їхніх лідерів – хоча б в очах політично й ідеологічно дезорієнтованої частини народу. Цінності, що можуть бути закладені в основу інтегративної ідеології (насамперед суспільний ідеал), виявляються заплімованими і дискредитованими.

Слід зазначити, що в ситуації дуже сильного ідеологічного, політичного і соціального розколу еліт і населення, проблема створення інтегративної ідеології виглядає дещо абстрактно. Але варто пам’ятати уроки історії: суспільна практика не може обходитися без теоретичних узагальнень і перспективних обґрунтувань. Тому потрібні постійні зусилля щодо теоретичного виміру дійсності, пошуку шляхів об’єднання зусиль різних етносів, соціальних сил, держави і суспільства, щоб перебороти соціальну кризу, перетворити український народ (з населення, що живе на цій території) на суб’єкт су-

веренної політичної волі. І важливо скористатися цією історичною можливістю, не витрачаючи часу і не відкладаючи на майбутнє, коли “складуться історичні умови”.

Однією з ключових проблем суспільної свідомості в Україні є пошук ідеї національної злагоди не як гасла, а як засобу пояснення політичної дійсності і конструювання майбутнього. У цьому плані пізнавальний аспект аналізу політичної ідеї повинен об'єднатися з діяльнішим. Розуміння політичної ідеї як форми відображення специфічної дійсності, тлумачення її як результату осягнення думкою предмета пізнання, розгляд її як практико-перетворюючої сили виводить нас на реальну політичну практику як матеріальну основу і критерій істинності ідей. Тобто ми розглядаємо ідею і як елемент, форму знання, і як компонент політичної свідомості, і як “місток” переходу від думки до дії, від свідомості до активності.

Процес пізнання (об'єктивна реальність-практика-знання-практика-об'єктивна реальність) не тільки відповідає на питання, як соціальне явище відбивається у свідомості людини у вигляді наукового знання, але і як це теоретичне знання стає продуцентом нових явищ, як суспільна теорія породжує нові знання і стимулює практичні дії людей. Тільки коли відбувається втілення ідеального об'єкта в реальний, процес пізнання на цьому етапі, у цій точці підходить до завершення. Як підкреслював П.Копнін, ідея як вища форма теоретичного освоєння дійсності містить два моменти: створений теорією ідеальний об'єкт і план, спрямований на його реалізацію.

У політичній ідеї національної злагоди важливо намітити шляхи практичного втілення ідеального об'єкта в політичну реальність. Тут об'єктивна потреба в консолідованій нації, відбита в теорії, через реальні інтереси, цілі, мотиви організованих політичних сил і особистостей, покликана стати керівництвом до дії. Тобто об'єктивне піднімається до рівня мотивів, стимулів й інших ціннісних настанов суб'єкта.

Сьогодні ідея національної злагоди пов'язується з процесами ліквідації такого рівня розколу суспільства, який уже характеризується прямим протистоянням громадянського суспільства і держави, влади і значної частини населення, лі-

вих і правих, різних груп центристів між собою. На жаль, ця ідея частково девальвована, адже в різних “злагодах” намагаються консолідувати непокдануване – “вовків” і “овець”, “лишиць” і “мишей” у соціальному вимірі.

І все-таки національна злагода як ідея і принцип політичної поведінки має право на життя як засіб виходу із соціально-політичної та економічної кризи. Тому розгляд змісту і сенсу цієї ідеї залишається актуальним.

Ідея національної злагоди може бути реалізована на основі розв’язання хоча б низки взаємозалежних проблем. По-перше, проблема гармонізації внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють винайденню національної злагоди в Україні – незалежність, зовнішня і внутрішня безпека, допомога в національно-державному розвитку з боку дружніх держав і міжнародних економічних та політичних організацій. По-друге, проблема усвідомлення і реалізації конкретних форм змісту ідеї національної злагоди населенням на різних етапах розвитку. Ця проблема в 1991 році стояла зовсім інакше, ніж у 2005. По-третє, проблема участі держави в реалізації ідеї національної злагоди і консолідації різноспрямованих політичних сил. По-четверте, проблема провідних сил руху за національну злагоду на рівні громадянського суспільства.

Для України показовим прикладом може служити досвід реалізації ідеї національної злагоди в Іспанії у 70 – 80-х роках, оскільки цей досвід, на загальну думку суспільствознавців, був найуспішнішим в Європі. Історія реалізації ідеї національної злагоди в Іспанії тривала сорок років, з яких двадцять – це підготовка, яку здійснював сам франкістський режим, і ще двадцять років – післяфранківська епоха становлення демократії. Але ставитися до цього досвіду потрібно обережно, застосовувати його лише після глибокого вивчення.

¹ Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1994 – 2005. – К.: Інститут соціології НАН України, 2005. – С. 25.

² Там само. – С. 140

ОЦІНКА РОСІЙСЬКОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ (1917 – 1920 рр.) В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПРЕСІ

Аналіз матеріалів преси дозволяє дійти висновку, що суспільно-політична реакція на подію, що сталася 350 років тому, виявилася практично однаковою в усіх регіонах України. Переяславський договір оцінювався загалом негативно, здебільшого супроводжувався епітетами, які були покликані посилювати однозначність. Так, на Донбасі Переяславські угоди було охарактеризовано як “сумно відомі”¹. На Волині їх іменували “так званими”, однак такими, що “принесли нам ще жорстокіше поневолення, ніж татаро-монгольське ярмо”, привели до “брутального захоплення наших теренів московітами”, “завдали Україні-Руси смертельного удару на сотні років. Під знаменем двоголової гідри Москва замислює повне винищення українців...”², тобто Переяслав стає “початком кінця”.

У львівській пресі наголошується на тому, що автентичного тексту Переяславського договору, підписаного Б.Хмельницьким, досі ніхто не бачив, а Московію називають “братньою державою” у лапках³. Газета “Експрес” звертає увагу на те, що навесні 1992 р. позачергова Велика рада українського козацтва (гетьманом тоді був В.Чорновіл) у Переяславі, у присутності місцевих жителів біля церкви, де козаки давали присягу на вірність московському цареві, демонстративно скасували договір 1654 р.⁴

Дисонансом з ними щодо загальних підходів і оцінок лунають хіба що положення інформаційного матеріалу в запорізькій газеті “Верже” про підведення результатів творчого конкурсу серед старшокласників країн СНД “Переяславська Рада: правда історії”⁵.

Конкурс було організовано Всеукраїнською громадською організацією “Русское движение Украины” і ВАТ “Мотор Січ”, а нагородження шістдесяти лауреатів із Росії, України, Білорусії, Вірменії і Казахстану проводилося в Національному за-

повіднику "Хортиця" біля Музею історії Запорізького козацтва.

Мотивуючи доцільність проведення конкурсу, П.Зорская пише: "350 років тому в Переяславі пройшла рада козацької старшини під керівництвом гетьмана Війська Запорізького Низового Богдана Хмельницького, де було ухвалено рішення, яке визначило подальшу долю України і Росії.

З того дня, як наші славні предки взяли курс на об'єднання частин одного народу, не стихають суперечки про необхідність такого кроку. Деякі сили, називаючи Переяславську Раду "трагічною помилкою", намагаються фальсифікувати історію і внести зерно розбрату у стосунки двох нині суверенних народів. Щоб протистояти натиску таких лжевчених... і було проведено згаданий конкурс⁶.

У виступі на церемонії підведення результатів конкурсу автор публікації виділила слова заступника голови "Руського Движення Украины" В.Пашкова про те, що "саме діти залишаються щирими і неупередженими", коли намагаються "дати оцінку будь-якій історичній події".

Закінчується матеріал також прикметною інформацією: організатори конкурсу висловили "намір з допомогою подібних заходів розвивати у молоді братерські почуття до народів країн СНД"⁷.

Звісно, наведені положення відбивають підходи до оцінки Переяславської Ради, які нині формуються в Російській Федерації і підтримуються частиною російської меншини в Україні. Вони знаходять рішучу відсіч у більшості засобів масової інформації України. Зокрема, спростування тези щодо історичної єдності українського й російського народів містяться в статтях С.Тищенко "І покажем, що ми, браття, козацького роду" та "Ми завжди тут були" (до речі, статті російською мовою видрукувані російськомовним "Донбассом")⁸. В останній статті рішення Переяславської Ради назване "так званим "возз'єднанням" з Московією".

Херсонська "Наддніпряньська правда", інформує читачів про вихід до 350-річчя Переяславської Ради тритомника М.Костомарова "Богдан Хмельницький" і збірника "Страна

каказов”, наголошує на тому, що це правдиві, об’єктивні видання і “кожен вчений, викладач, студент, чи просто читач, якого цікавлять передумови й умови рішень Переяславської Ради, матиме можливість скористатися цими авторитетними працями”⁹.

Лейтмотивом численних публікацій про процеси інкорпорації українських земель до складу Російської імперії є протиставлення феномену козацького самоуправління, гетьманської державності, які були демократичними, республіканськими за духом і суттю, авторитарним, централізаторським, великодержавницьким, русифікаторським тенденціям, що домінували в політиці російських правителів¹⁰. Наприклад, газета “Донбас” висловлює точку зору, що Б.Хмельницький “по суті був першим президентом козацької республіки, оскільки обирався козаками Запорізької Січі, а не успадкував своє становище від батьків, як це було з князями Київської Русі, царями Московії, імператорами Росії...”¹¹.

Не випадково у згаданому матеріалі робиться висновок, що Військо Запорізьке стало середовищем, де викристалізувалася демократична конституція Пилипа Орлика. Цьому документу великої історичної ваги присвячено цілу низку публікацій в усіх регіонах України¹². Особливий акцент робиться на тому, що Конституція проголошувала незалежність України від Польщі і Росії як віддзеркалення корінних сподівань українського загалу, передусім козацтва. Конституція 1710 р. засвідчила високий рівень розвитку ідейно-політичної думки та державно-правової практики українського народу, прихильність до ідей народоправства, республіканізму.

Підкреслюючи прогресивний, глибоко демократичний характер документа, окремі положення якого випередили свій час, автори, водночас, роблять об’єктивні зауваження, що Конституція повномасштабно так і не набула чинності. Завалила цьому політика царської Росії, яка настирливо обмежувала суверенітет України, звела нанівець її автономні права¹³.

У контексті різноспрямованості українських традицій (переважно демократичних, республіканських) і авторитарно-централістичної практики російського самодержавства

аналізуються конкретні епізоди вітчизняної історії¹⁴ аж до 1917 р. Подібні підходи пронизують і відтворення діяльності гетьманів, які прагнули відстоювати український інтерес, права українства в різних обставинах і ситуаціях. Це унаочнює і стаття про І.Виговського І.Наливайка “Запроданець чи державник”¹⁵, і стаття про П.Полуботка Б.Сушкевича “Де ж він скарб гетьмана Полуботка?”¹⁶, і стаття про П.Калнишевського¹⁷. У долі останнього (більшість публікацій тут належить запорізьким виданням), підкреслюють засоби масової інформації, уособилася трагічна доля козацтва, гетьманської державності, справжня терористична, антиукраїнська сутність російського самодержавства.

Сюжети, пов'язані з руйнуванням Запорізької Січі, з поневоленням України, принизливим перетворенням її на Малоросію, заборонаю української мови, перешкоджанням у розвитку національної культури, насильницькою русифікацією зустрічаються в публікаціях видань усіх регіонів України. Зміст, спрямування, характер, тон оцінок практично не різняться. Донбас, Прикарпаття, Південь, Наддністрянщина, їх органи періодики у відтворенні, оцінці російської доби української історії солідарні.

Регіональні особливості даються взнаки лише щодо аналізу й кваліфікації подій початку ХХ століття, передреволюційної доби. Точніше, преса західного регіону більш-менш періодично вміщує матеріали, пов'язані з перебігом воєнних дій під час Першої світової війни.

Загалом, це зрозуміло. Адже лінія фронту неодноразово переміщувалася упродовж 1914 – 1917 рр. саме в цьому регіоні, завдала руйнівного удару господарству саме в цьому регіоні, а його жителям принесла величезні випробування, небачені бідування і незчисленні жертви. Найменовані “галицькою руїною”, тогочасні події озиваються в генній пам'яті жителів західних теренів особливим боєм, впливають на настрої й ідеологічні орієнтації.

Гадається, цей ефект посилюється тим, що публікації періодики носять здебільшого дуже конкретний, краєзнавчий і персоналізований характер.

Наприклад, стаття “Трагедія Першої світової” в тернопільській газеті “Вільне життя” присвячена огляду бойових дій саме на Тернопільщині: перераховуються операції біля конкретних населених пунктів, називаються учасники – колишні жителі міст і сіл даної території¹⁸. Та ж газета відтворює і трагічні епізоди боїв біля гори Лисоні в серпні і вересні 1916 р., які стали “справжньою Голгофою для січових стрільців”¹⁹.

Загалом проблематика, пов’язана з історією Українських Січових стрільців, традиційно актуальна для ідеологічного життя західного регіону, а матеріали преси мають чималий обсяг, достатньо ґрунтовні й детальні, хоча нерідко містять і гіпертрофовані оцінки щодо масштабності описуваних бойових дій, якостей військових підрозділів, героїзму окремих вояків²⁰.

Типовими зразками узагальнень місцевих газет може бути серія публікацій Р.Матейка у газеті “Вільне життя” (Тернопіль), яка завершується висновком: “Молох Першої світової війни забрав мільйони людських життів. У тому кривавому вирі пропадали цілі полки, дивізії і навіть армії. А УСС існували, немов легендарний фенікс, що згорає й водночас відроджується до нового життя.

Сили нечисленному формуванню Українського січового стрілецтва додавало усвідомлення того, що воно є поборником волі рідного народу, кошем майбутньої Української армії. Мрії молодих галицьких патріотів, що їх вони пронесли через лихоліття Першої світової війни, почали збуватися вікопомної осені 1918 р.

Подвиги галицьких стрільців перших десятиріч ХХ століття надихали наступні покоління українства на боротьбу за волю та кращу долю. З рядів УСС та УГА вийшли чільні діячі ОУН, командири і вояки УПА, відомі українські вчені та митці. Галицькі лицарі волі гордо крокують у майбутнє незалежної соборної України. Час не стер і ніколи не зітре їх славні імена з пам’яті нащадків. Гідними символами всенародних шани, віри, правди, краси і любові до мужніх синів Галичини є сотні пам’ятників їм, споруджених у багатьох містах і селах Тернопільщини. Поклонитися їх світлій пам’яті люди прихо-

дять і в свята, і в будні, і ми, як закликає львівський поет Петро Шкраб'юк, “вклонімося їм, аби ні перед ким своїх голів ми більше не хилили...”²¹.

Безперечно, подібні публікації мають істотний емоційний вплив на формування світоглядних позицій читачів, виховання почуттів, так би мовити, “місцевого патріотизму”. Останні ж вмонтовуються у загальний процес формування свідомості й навіть ментальності, характерної для західноукраїнського регіону, яку іноді іменують “галицьким синдромом”.

Загалом регіональні засоби масової інформації лише спорадично зверталися до висвітлення проблем історії національно-визвольного руху, Української революції 1917 – 1920 рр.

На Сході і Півдні України таких матеріалів практично не було. В західному регіоні вони з'являлися почасти у зв'язку з публікаціями, присвяченими “помаранчевій революції”. Так, у інтерв'ю О.Стецишина з київським істориком В.Сергійчуком була спроба провести паралелі між “помаранчевою революцією”²² кінця 2004 р. і подіями 1917 р. Щоправда, при тому історичні факти зазначали певних трансформацій. Зокрема, в публікації твердилося, що “у 1917 році українська маніфестація в Петрограді закінчилася переходом на її бік солдатів царської армії”²³.

Насправді ж то була не “українська маніфестація”, а демонстрація жителів Петрограда, проти якої відмовилися виступити солдати Петроградського гарнізону, зокрема Волинського полку, укомплектованого переважно українцями. Втім, дещо нижче проводиться приблизно така ж думка, хоча знову відчувається спроба перебільшити значення відзначеного факту у перемозі Лютневої революції і початку Української революції – “російський Петербург тоді був весь у синьо-жовтих прапорах”²⁴.

Преса західного регіону відгукнулася і на таку знакову подію Української революції, як річниця бою під Крутами. У матеріалі М.Тимчук-Мороз “Герої Крут”²⁵ подія набула вкрай гіпертрофованого вигляду. Автор, сповнений бажання підкреслити винятковість здійсненого подвигу, робить це за рахунок явних перебільшень: “29 січня 1918 року близько трьох-

сот молодих студентів та гімназистів прийняли нерівний бій, перепинивши просування 27-тисячного більшовицького війська та загинули”²⁶.

Між тим в бою під Крутами взяли участь в основному юнкери Київських військових училищ – біля 500 чоловік. Разом з ними була і студентська сотня. Загибло під час бою біля двох десятків студентів і гімназистів. На Аскольдовій могилі перепоховали не 27, як подається в публікації, а 17 учасників бою. Наступав на Крути радянський загін (балтійські матроси) чисельністю у 2 тис. чоловік і “перепинити” його просування вдалося лише на один день.

Від прямої відповіді на питання М.Тимчук-Мороз до професора Львівського університету К.Кондратюка – чи відомо щось про решту юних героїв, імена 55 з яких начебто встановлені, – вчений ухилився.

Тернопільська газета “Вільне життя” вмістила матеріал Г.Жука “Крути”, який в основному складає передрук статті У.Самчука “Крути” (з купюрами), що вперше була видрукувана в рівненській газеті “Волинь” 25 січня 1942 р. У супровідному авторському абзаці подія набула зовсім дивної трансформації: “...Загони Петлюри у січні 1918 року вступили в останній великий бій з більшовицькими силами. Після запеклих боїв українці змушені були відступити, проте в оточення потрапив загін із трьохсот гімназистів, котрі загинули всі”²⁷.

Насправді С.Петлюра ні в бою під Крутами, ні в інших боях на Лівобережжі, ні особисто, ні з Гайдамацьким кошем Слобідської України, яким він тоді командував, участі не брав. То ж хоч якими намірами керувались автори подібних публікацій, ідейно-виховний ефект від них неодмінно минутий і зрештою може обернутись на свою протилежність, коли перебільшення будуть спростовані. А те, що рано чи пізно це станеться – сумніватися не доводиться.

У цілому в підході до подій революційної доби преса західного регіону робить явно більший акцент (нерідко навіть не зупиняючись перед гіпертрофуванням) на національних моментах, прагнучи будь-що “підсилити” національну ідею, “привити” її своїм читачам.

Що ж до преси східних регіонів, тут більше апелюють до загальнолюдських цінностей і традицій. Так, газета “Донбасс” в черговий раз згадала про те, що неначебто офіційно першим президентом України став історик і політичний діяч М.Грушевський, обраний Центральною Радою 29 квітня 1918 р. Автор матеріалу С.Тищенко стверджує, що цей факт доведено документально (однак такого документу не існує, принаймні, він не відомий науковцям) і, на його думку, говорить про те, що тодішня Україна мала намір, на відміну від більшовицької Росії з її диктатурою пролетаріату, йти в демократичному напрямку, який утверджувався в європейських країнах²⁸.

На противагу журналістам зі Сходу, їх колеги із Заходу вважають за можливе брати під захист від невинуватих нападів авторитарно-монархічний режим П.Скоропадського²⁹. Гетьман постає як політик-реаліст, який намагався об'єднати “широкі верстви населення, зовсім не обов'язково українського”.

На особливу ж відзнаку заслуговує відвертий антибільшовизм П.Скоропадського, через який йому вибачається навіть такий крок, як оголошення федерації з неарадянською Росією. Хоча командуєчий Всевеликого Війська Донського – П.Краснов, з яким укладалася угода, був послідовним “єдиноділимцем”, тобто прибічником ідеологічної платформи, в якій відмовлялося в можливості існування будь-якої форми української державності, газети без жодних обґрунтувань пишуть про інше: “...Перемога білих все ж таки відкривала шляхи для демократичного розвитку колишньої імперії, отже і для виборювання української самостійності”³⁰.

На адресу соціалістичних лідерів Директорії (в першу чергу, В.Винниченка) висловлюються критичні закиди – як до людей, які керувалися, можливо, й благородними намірами, “однак були скоріш мрійниками, ніж політиками”, а відтак “залишилися в нашій уяві людьми нездійсненого шансу”. Не усвідомлювали члени Директорії й того, що “перемога червоних перетворювала Україну на провінцію “однієї шостої”³¹.

У дещо специфічному світлі газета “Волинь” подала приметний епізод про переговори посланців Директорії з пред-

ставниками інтервенційних військ Антанти в Одесі й Бірзулі³². Реакцією на вимоги французької сторони (П.Фрейденберга), зокрема, стала відставка з найвищих державних посад В.Винниченка та В.Чехівського і вихід з лав українських соціал-демократів С.Петлюри при збереженні членства в Директорії. Натяки на можливість повторення чогось подібного в наш час газета вважає цілком актуальними і пропонує читачам самим замислитись над можливими політичними перспективами держави.

Органи преси західного регіону традиційно реагують на дати, пов'язані з історією Західно-Української Народної Республіки. Як доленосну, переламну подію оцінюють створення ЗУНР, її політику на Івано-Франківщині і Львівщині³³.

Там же в центр уваги постійно потрапляють і проблеми соборності українських земель, особливо, коли настає дата ухвалення Акту злуки 22 січня 1919 р.³⁴

Постійно апелюючи до проблеми єдності України в наші дні, газети західних теренів прагнуть підкреслити в історичному досвіді повчальні уроки, застерегти від повторення прикрих помилок.

У згаданих матеріалах наголошується на тому, що галичани, буковинці, закарпатці у листопаді 1918 р. – січні 1919 рр. рішуче висловлювали свою волю – жити єдиною українською сім'єю, наполегливо домагалися реалізації соборницької ідеї. Разом з тим робляться спроби розібратися у тому, як і чому в 1919 р. Україна так і не стала єдиною³⁵. При цьому поряд із реалістичними міркуваннями й оцінками застосовуються й сумнівні, далекі від наукової виваженості твердження. Наприклад, посилаючись на поширений стереотип про втрачений М.Грушевським, В.Винниченком, С.Єфремовим, іншими лідерами українських соціалістичних партій історичний шанс, твердиться, що "Четвертий Універсал (про самостійність УНР – В.С.) потрібно було прийняти влітку 1917 р. та, спираючись на таку боездатну двомільйонну армію, допомогти б ЗУНР, що утворилася 1 листопада на руїнах Австро-Угорської імперії, утримати всі українські етнічні території, у т. ч. Холмщину і Підляшшя, в боротьбі з Польщею, яка за-

зіхала на всю територію Західної України, та з Румунією, що захопила Буковину”³⁶.

Загалом слід відзначити, що попри найкращі задуми, автори подібних матеріалів нерідко хибують на логіку, допускають чимало сумнівного, вочевидь суперечливого. Так, А.Ціпак у розлогій статті, присвяченій проблемам соборності, торкається широкого кола питань і, зокрема, високо оцінює Брестський договір УНР із Центральними державами, називає його “великим успіхом молодого української дипломатії”, що дозволив “видворити російські війська з усієї території України у квітні 1918 р.”. Однак тут же раптом стверджується, що “наприкінці лютого 1918 р. несподівано наші терени окупували австро-німецькі війська” і почали репресії проти українського населення³⁷. Насправді ж окупація України з усіма наслідками, що з неї витікали, були прямим наслідком брестських угод і домовленостей.

На жаль, вдаючись до аналізу історичної ретроспективи, у пошуках відповідей на питання про причини невдач соборницького процесу, автори публікацій із західного регіону допускають певну асиметрію: відповідальність за негативний результат покладається не лише на зовнішні агресії зі Сходу й Заходу, а й – однобічно – на наддніпрянців. Прикладом подібного роду на, так би мовити, побутовому зрізі, з достатньо прозорим підтекстом може слугувати стаття Н.Пастернак “Повернення нашої церкви”³⁸. В ній, зокрема, говориться й таке: “Рівно 85 років тому Івано-Франківськ став столицею Західноукраїнської Народної Республіки.

До столиці Західної області УНР (ЗОУНР), яка почала називатися Галицькою Україною після проголошення акта злуки з Українською Народною Республікою, приїжджали місії, делегації, депутації, комісії та посольства з Придніпровської України, яку в той час Директорія УНР на чолі з Винниченком та Петлюрою безуспішно намагалася оборонити від наступу більшовиків.

Урядовці УНР уже полишили Київ, спершу перебравшись до Вінниці, а згодом – до Кам’янця. Тепер ці українські старшини частенько навідувалися у Станіславів, для багатьох з

них такі поїздки були лише етапом перед подальшою подорожжю на захід – в еміграцію.

Серед гостей із Великої України часто траплялися колоритні фігури в мало не театральному вбранні – одні носили широченні червоні шаровари, інші вдягали розцяцьковані кольорові жупани, на головах мали шапки з довжелезними шликами або ж виголювали собі справжні козацькі оселедці. Багатьох галичан нервувало, що ці, судячи з вбрання, петлюрівські отамани, замість воювати на фронті, провадять світське життя, частуючи в рестораціях веселих дамочок лакітками, лікерами та папіросками.

До того ж брати-придніпрянці мали при собі чималі суми грошей і за все платили, не торгуючись. Як наслідок, станіславівці відчували чимале зростання цін і пересвідчилися, яке дороге життя у столичному місті.

Через великий наплив приїжджих місто скидалося на мурашник, а знайти собі місце для нічлігу було дуже непросто. В готелях швейцари розводили руками, мовляв, усі номери зайняті панамі з України. Подейкують, що сам Володимир Винниченко, голова Директорії, одну ніч мусив спати просто неба на залізничному двірці, примостившись на якомусь возі...³⁹.

Аналіз матеріалів місцевих засобів масової інформації усіх регіонів свідчить, що на їх сторінках час від часу з'являються краєзнавчі матеріали, в яких висвітлюються й події революційної доби, розповідається про діяння земляків, зокрема, про повстанство, містяться заклики гідно вшановувати пам'ять тих, хто віддав життя за свободу, незалежність, соборність України⁴⁰.

Порівняно більшою на Правобережжі України є питома вага матеріалів про діячів визвольної боротьби, Української революції загальнонаціонального масштабу. Це, зокрема, публікації про С.Петлюру⁴¹, В.Липинського⁴² і Д.Вітовського⁴³.

У підсумку можна дійти висновку, що продовжує існувати різний рівень інтересу до історії революційної доби. Засоби масової інформації Правобережжя, особливо західного регіону, надають явно більше уваги питанням національно-ви-

звольного руху, національної державності, допускаючи нерідко перебільшення, які часом межують з міфотворчістю. Преса інших регіонів реагує на історичний досвід 1917 – 1920 рр. значно стриманіше, а порівняно менша питома вага відповідних публікацій має поміркованіший тон і характер.

¹ Тищенко С. “І покажем, що ми, браття, козацького роду” // Донбасс (Донецьк). – 2004. – 21 августа (№ 154).

² Ціпак А. Акт злуки – символ незалежності // Волинь (Рівне). – 2005. – 21 січня (№ 3).

³ Стецишин О. Кінець переяславського міфу // Експрес (Львів). – 2005. – 3 лютого (№ 14 (2258)).

⁴ Там само.

⁵ Зорская П. История глазами старшеклассников // Верже (Запоріжжя). – 2004. – 8 липня (№ 28 (570)).

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Тищенко С. “І покажем, що ми, браття, козацького роду” // Донбасс (Донецьк). – 2004. – 21 августа (№ 154); Його ж. “Ми завжди тут були” // Там само. – 2004. – 14 жовтня.

⁹ Бережена К. Минувшина без інсинуацій // Наддніпрянська правда (Херсон). – 2005. – 9 січня (№ 4(21543)).

¹⁰ Див., напр.: Пойдьом І. Літописець із Жуків // Полтавська думка (Полтава). – 2005. – 11 березня (№ 11(539)); Голод І. Конотоп – 1659 і Полтава 1709 – сигнали ХХІ століттю // Молода Галичина (Львів). – 2004. – 8 липня (№ 75(8327)); Тищенко С. Ми завжди тут були // Донбасс (Донецьк). – 2004. – 14 жовтня (№ 188); Його ж. “І покажем, що ми, браття, козацького роду” // Там само. – 2004. – 21 серпня (№ 154); Пойдьом І. Мали й Лубни грамоту від короля Сигізмунда III, або наші предки вже були в “Євросоюзі” // Полтавська Думка (Полтава). – 2004. – 16 липня (№ 29 (505)); Мелешко К. “За кем Чигирин – за тем і Україна” // Молодь Черкащини. – 2005. – 31 березня (№ 12 (4741)).

¹¹ Тищенко С. Кому у нас быть “сидящим впереди”? // Донбасс (Донецьк). – 2004. – 21 августа (№ 156).

¹² Див., напр.: Шендрик Л., Павлов В. Благо держави та її громадян – найвищий закон // Зоря Полтавщини (Полтава). 2005. – 19 квітня (№ 60 (20497)); Буковинська О. Ювілей першої Конституції // Буковина (Чернівці). – 2005. – 13 травня (№ 36); Конституція Пилипа Орлика // Час (Чернівці). – 2005. – 5 травня (№ 18).

¹³ Там само.

¹⁴ Див.: *Голод І.* Конотоп 1659 і Полтава 1709 – сигнали ХХІ століття // Молода Галичина (Львів). – 2004. – 8 липня (№ 75 (8327)).

¹⁵ *Наливайко І.* Запроданець чи державник // Зоря Полтавщини (Полтава). – 2005. – 9 лютого (№ 20–21 (20457–20458)).

¹⁶ *Сушкевич Б.* Де ж він скарб гетьмана Полуботка? // Вільне життя (Тернопіль). – 2005. – 5 лютого (№ 12–13).

¹⁷ *Овсиенко В.* Соловки гетьмана Петра Калнышевского // Верже (Запорожжє). – 2004. – 2 сентября (№ 36 (578)); Памятник гетьману Калнышевскому в Архангельске // Запорізька Січ / Перекур. – 2004. – 1 июля (№ 119–121) (3117–3119); Запорожскую Сеч погубили царское предательство и сановные мародеры // Верже (Запорожжє). – 2004. – 12 августа (№ 33(575)).

¹⁸ *Гуцал П.* Трагедія Першої світової // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 4 вересня (№ 94–95).

¹⁹ *Бурма В.* Біль і пам'ять Лисоні // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 18 вересня (№ 100–101).

²⁰ Див., напр.: *Вергелес І.* Гей ви, хлопці січові // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 28 серпня (№ 91–92); *Матейко Р.* Бойові дії українських січових стрільців на Тернопіллі // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 12 жовтня (№ 106–107); 30 жовтня № 118).

²¹⁰ *Матейко Р.* Бойові дії Українських січових стрільців на Тернопіллі // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 30 жовтня (№ 118).

²² *Стецишин О.* Сьогодні – чергова хвиля української революції. – 2004. – 25 листопада (№ 182(2199)).

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ *Тимчук-Мороз М.* Герої Крут // Експрес. – 2005. – 28 січня (№12-(2252)).

²⁶ Там само.

²⁷ *Жук Т.* Крути // Вільне життя (Тернопіль). – 2005. – 29 січня (№ 9–10).

²⁸ Див.: *Тищенко С.* Кому у нас быть “сидящим впереди?” // Донбас (Донецк). – 2004. – 26 серпня (№ 156).

²⁹ Див., напр.: *Корицький М.П.* Наміри і реальність // Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 2 жовтня (№ 106–107).

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

³² *Лис В.* “Місія Фрайденберга” // Волинь. – 2005. – 22 січня (№ 7).

³³ 1 листопада – День державності на західноукраїнських землях // Репортер (Івано-Франківськ). – 2004. – 4 листопада (№ 46 (180)); *Пас-*

тернак Н. Повернення нашої церкви // Експрес. – 2004. – 29 жовтня (№ 167 (217)).

³⁴ Див., напр.: *Зайцев О.* Соборність як мета // Львівська газета. – 2005. – 24 січня (№ 12(579)); *Горнімо до серця цей день* // Буковина (Чернівці) // 2005. – 21 січня (№ 6); *Цінак А.* Акт злуки – символ незалежності // Волинь (Рівне). – 2005. – 21 січня (№ 3); *Михайлина П., Манилич М.* Історичний погляд з позицій сучасності // Буковина (Чернівці). – 2005. – 8 червня (№ 43).

³⁵ *Зайцев О.* Соборність як мета // Львівська газета. – 2005. – 24 січня (№ 12(579)).

³⁶ *Цінак А.* Акт злуки – символ незалежності // Волинь (Рівне). – 2005. – 21 січня (№ 3).

³⁷ Там само.

³⁸ *Пастернак Н.* Повернення нашої церкви // Експрес (Львів). – 2005. – 29 жовтня (№ 167 (217)).

³⁹ Там само.

⁴⁰ *Гошовський І.* Українська молодь відновлює могили вояків Армії УНРу Польщі // Волинь (Рівне). – 2004. – 6 серпня (№ 30); *Мицанин В.* З допомогою дружини отаман викрав кулемета і двох коней // Полтавська думка (Полтава). – 2005. – 7 січня. (№ 2 (530)); *Завальнюк К.* Козацькому роду нема переводу // Вінниччина (Вінниця). – 2005. – 19 квітня (№ 66 (21503)).

⁴¹ *Сергійчук В.* Тінь на Петлюру – невігластво, чи нафталін учорашнього дня? // Буковина (Чернівці). – 2005. – 12 січня (№ 3); *Кучерук О., Ралдугіна Т.* Чесність з ідеєю // Хочу все знати. – 2005. – 5 лютого (№ 5 (22)).

⁴² *Філатенко.* Таке довге повернення В'ячеслава Липинського // Волинь (Луцьк). – 2004. – 3 липня (№ 73); *Костриця М.* Боронив українську державність // Вільне слово (Житомир). – 2005. – 5 квітня. № 15 (131).

⁴³ *Голод І.* 85 років без Вітовського // Молода Галичина (Львів). – 2004. – 3 серпня (№ 86 (8338)).

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ УКРАЇНИ У ДЗЕРКАЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ: ВІД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ДО “ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ”

Різноманітні аспекти далекого і близького історичного минулого незмінно були присутні у публікаціях регіональної преси в період початку виборчої президентської кампанії 2004 року. Не зникли вони і потім. До них апелювали і ті, хто підтримував переможців, і ті, хто критикував нову владу в Україні.

Предметне поле цієї розвідки обмежене лише певним колом регіональних видань (починаючи від середини 2004-го і завершуючи серединою 2005 року), що найбільш виразніше зачіпали контрверсійні історико-політичні проблеми або послідовно маніфестували своє ставлення до них

1. УПА: армія, яка все ще без держави

Армією без держави назвав Українську Повстанську Армію (УПА) один з її фундаторів, отаман “Поліської Січі” генерал-хорунжий Тарас Бульба-Боровець. З 1991 року Українська держава існує, але в ній все ще нема місця цій армії. Ще з часів Президентів Леоніда Кравчука і Леоніда Кучми ніби всім зрозуміло, що УПА боролася не проти, а за незалежну Українську державу. Однак колишні лідери України не наважились сказати про це вголос.

За умов відсутності у суспільстві навіть мінімального консенсусу щодо інтерпретації подій власної історії обговорення важливих історичних проблем неодмінно перетворюється на черговий тур внутрішньої “холодної війни” з чисто маніхейським трактуванням минулого. Минуле за таких умов ворогуючими таборами однозначно розподіляється на добро і зло, тобто на “своїх” і “ворогів”, а у трактуванні якихось подій відсутні нюанси, сповідується примітивний “чорно-білий” принцип. Коментуючи цю ситуацію, заступник директора Інституту історії України НАН України професор Станіслав

Кульчицький в інтерв'ю газеті чернівецькій газеті “Буковина” (в якій його прізвище чомусь подано як “Кульчинський”) зауважує: “Протистояння між ветеранами – Великої Вітчизняної й УПА – є штучним. Воно розпалюється кількома політичними організаціями, а не ветеранськими масами. Є, звичайно, нерозуміння природи війни, але воно – природне”¹.

Насправді така оцінка є дещо спрощеною. Коли президент Віктор Ющенко почав закликати ветеранів до примирення, відразу постало запитання: а кого, власне, з ким доведеться “мирити”? З одного боку, суспільству увесь час подають советських ветеранів як чистих, справжніх, незаплямованих колабораціонізмом, а з іншого, створено образ кровожерливих бандерівців-упівців, яких на державному рівні ніяк не “зрівняють” у правах з “правильними” ветеранами. Саме тому ветеранське протистояння розпалюється не тільки (і не стільки) “кількома політичними організаціями”, як твердить Кульчицький, а й самими ветеранами з обох боків. Це переконливо довели події у Києві, пов'язані із відзначенням 60-річчя перемоги над нацизмом у травні 2005 року, коли обидва ветеранські табори самі задекларували свою непримиренність. Та й сама колишня монолітна організація советських ветеранів розкололась на Всеукраїнське об'єднання ветеранів (організація, в яку 1996 року ввійшла частина советських і повстанчих вояків) на чолі з Ігорем Юхновським і на Організацію ветеранів України (ОВУ), яку очолює комуніст Герасимов.

В інтерв'ю львівській газеті “Експрес”, відповідаючи на запитання, коли ж нарешті в Україні УПА визнають армією, яка боролася проти окупантів, директор Центру українознавства Київського Національного університету імені Т.Шевченка, доктор історичних наук, професор Володимир Сергійчук у жовтні 2004 року висловив таку думку: “Сьогоднішня влада не визнає. І доки є політичні сили, які зацікавлені зіптовхнути Східну та Західну Україну, штучно розпалювати вороженчу між регіонами тільки задля власної політичної вигоди, доти до свідомості кожного ця правда так і не дійде”².

Свого часу сталінські пропагандисти щодо учасників оунівського і упівського підпілля винайшли формулу: “укра-

їнсько-німецькі націоналісти". Комуністичну владу не бентежив очевидний ідіотизм цієї формули. Багато води сплигло з того часу. Хоча й не всі, але відкрилися архіви. Суспільство дізналось, що чимало звірств упівцям приписали і що сама советська влада чинила злочини в Західній Україні, де до середини 1950-х років вогнем і мечем нищила "націоналізм".

І якщо читачі західноукраїнських ЗМІ дізнаються в першу чергу саме про це, то на Сході України минуле подається дещо в інших фарбах.

Розпочнемо із Західної України. Так, у липні 2004 року тернопільська газета "Вільне життя" подала матеріал до 60-річчя загибелі крайового провідника ОУН-УПА Юліана Гуляка-"Токаря" та обласного провідника юнацтва - "Моряка", закликаючи: "Шістдесят років відділяє нас від буремних сорокових, які на наших землях були одночасно і героїчними, і трагічними, тому надовго закарбувалися в пам'яті. У нашому краї, мабуть, не було жодного села чи міста, де б не велася запекла боротьба з окупантом..."

Тепер настав час відкрити імена всіх героїв і мучеників тих років, занести їх до Книг Пам'яті села, району, області, вибити їх у граніті чи металі пам'ятників, опублікувати в районних та обласних часописах, хоч раз на рік - за звичаєм у свята Зіслання св. Духа - відправити панахиди на відомих та символічних могилах. Тільки це може бути нашою дякою за їх великий подвиг і жертвність"³.

Та сама газета, подаючи матеріал у зв'язку з 62 річницею заснування УПА, у жовтні 2004 року писала, що УПА вела двофронтову боротьбу - проти нацистського і советського тоталітаризмів. Газета концентрувала увагу читачів на позитивному значенні цього явища, підкреслюючи: "Національно-визвольна боротьба 40 - 50-х років увійшла в історію українського народу як великий героїчний подвиг. У цій боротьбі загинули десятки тисяч найкращих, найвірніших синів і дочок України. На традиціях цієї боротьби виросло нове покоління борців, а нині відроджується незалежна Українська держава. Велика заслуга в цьому генерал-хорунжого Романа Шухевича.

Вічна слава героям, які віддали життя за волю і державну незалежність України!"⁴

У публікаціях регіональної преси переважна увага віддавалась спогадам або згадкам про конкретних осіб, керівників чи рядових учасників УПА і оунівського підпілля. При цьому в центр розповіді ставились, як правило, драматичні чи трагічні за своїм змістом події. Так, львівська газета "Експрес" опублікувала матеріал про події на горі Яворина у 1946 році. Тоді у бункері дав останній бій крайовий провідник ОУН Ярослав Мельник. Разом із Мельником загинули молоді повстанці і його сім'я (щоб не потрапити у полон, він сам застрелив дружину і дитину, а потім застрелився сам)⁵. Описуючи покладання квітів на горі Яворина, на місці кривавих подій, автор матеріалу ставить таке питання: "Українці вже вкотре піднімалися на її вершину, щоб віддати останню шану своїм героям. Після походу деякі засоби масової інформації і відомі політики стверджували, що "на Яворині були покладені квіти на могилу вбивці, бандита-бандерівця".

Що ж це виходить: знову рука "старшого брата" пише нашу історію? Вже у незалежній країні ми знову "бандити"?"⁶

Волинська газета "Слово і діло", подаючи матеріал про Дмитра Корінця (псевдо "Бористен"), шефа штабу Військової Округи УПА "Заграда", зауважує, що "через півтора року після поховання "Бористена" його могилу двічі розкопували московські варвари-енкаведисти, розкидавши кістки навкруги лісової галявини, які знову і знову мешканці найближчих хуторів перезахоронювали.

Такі приклади є непоодинокими, як московські окупанти знищували навіть прах перших командирів УПА, що фактично першими розпочинали боротьбу на Волині проти німецьких та польських загарбників"⁷.

Цікаво, що у публікаціях західноукраїнських ЗМІ була наявна і тема советських партизан. Так, тернопільська газета "Вільне життя" присвятила матеріал під назвою "Триміли бої партизанські" діям партизанських ватажків С.Ковпака, О.Сабурова, П.Вершигори та інших, закликаючи зберігати пам'ять і про них⁸. Чернівецька газета "Час" констатувала: "Що ж до

ветеранів Великої Вітчизняної війни, то вони теж воювали чесно. А їхньою перемогою скористались чужинці”⁹.

Таким плюралізмом не відзначаються публікації на Сході України. Тут інтерпретація діяльності ОУН і УПА носить винятково негативне забарвлення, а увага концентрується насамперед на бандерівських “звірствах”. Так, у публікації газети “Донецкий кряж” у зв’язку із 70-річчям вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Б.Перацького згадується про повосенні “звірства загонів ОУН-УПА”¹⁰.

Разом з тим у публікаціях регіональної преси є спроби виваженого погляду на діяльність ОУН і УПА, без апіорної апологетики і апіорного негативізму. На думку газети “Полтавська Думка”, у антиісторичному тлумаченні оунівського і упівського руху винні в першу чергу комуністи. Насправді “вояки УПА боролися з насадженою їм більшовицькою владою не на життя, а на смерть, й у цій боротьбі вони шукали собі союзників, в тому числі й німецьких. Звинувачувати їх, що вони воювали проти Радянської армії – це підлий цинізм. Вояки УПА захищали себе, своїх дітей, свої домівки на своїй рідній землі від знищення їх ворогами – як фашистами, так і енкаведистами. Вони боролися за справді незалежну Україну”¹¹.

У публікаціях є також вказівки на те, що далеко не всі злочини, що приписувались роками і нині деким приписуються лише бандерівцям, здійснені саме ними. Так, один з ветеранів з Полтавщини писав: “...Мій колега, якому в 60-ті роки довелося працювати на Західній Україні, розповідав, що і там органи чинили такий самий маскарад, воюючи з народом і називаючи себе бандерівцями. Цілком вірогідно, що ті перевертні сьогодні крокують у колонах ветеранів, вважаючи себе справжніми учасниками війни.

Звичайно, для них повернення до істини, усунення брехні і фальсифікації – це “переписування сторінок історії”. Така перекручена історія українському суспільству не потрібна, а особливо молоді”¹².

Звертає на себе увагу те, що нинішня Компартія України використовує і використовує можливості регіональної

преси для пропаганди своїх поглядів (переважно це – застарілі стереотипи советської пропаганди) на історію ОУН і УПА. Причому це стосується всіх без винятку регіонів України. Наприклад, газета “Радянська Волинь”, друкуючи повідомлення про пікет ветеранів війни біля Міністерства науки та освіти України, організований Київським міським комітетом Компартії України та міською організацією ветеранів війни, віддала місце під розлогий монолог лідера комуністів Петра Симоненка. Він, зокрема, стверджував, що сьогодні деякі націоналістичні організації намагаються сплундрувати історію, переписати її по-новому, “відбіливши” вояків ОУН та УПА, щоб розколоти Україну на два непримиренні табори “Сходу” й “Заходу”. На думку Симоненка, “переважна більшість громадян України вважає ОУН-УПА фашистськими, злочинними формуваннями, котрі пролили ріки безвинної людської крові, виявляючи при цьому небачену жорстокість і бузувірство; формуваннями, які принесли людям незліченні біди й драми і спричинилися до національної трагедії українського народу”¹³. Симоненко висуває вимогу “покласти край фальсифікації історії України і внести відповідні зміни у підручники історії”¹⁴. Вимога – цілком у традиціях тоталітарного мислення, коли одна особа (чи ЦК) точно знає, що таке “фальсифікація історії” і які саме підручники потрібні суспільству.

Вже після “помаранчевих” подій тема ОУН і УПА не зникла зі шпальт регіональних видань. І ключова тенденція зберігається: у східних регіонах і у Криму ОУН і УПА подаються як “посібники гітлерівських загарбників”¹⁵. У липні 2005 року ліва кримська преса навіть передруковувала антибандерівські і антиоунівські памфлети Ярослава Галана¹⁶.

Інша картина в західноукраїнських медіа. Так, у одній з публікацій чернівецької газети “Час” підкреслювалось: “З приходом “нової” влади ми не відчуваємо нового підходу до історії – святая святих кожного народу. Адже історія – це основа світогляду цілої нації.

Проте влада, схоже, цього не розуміє. Попри набридливі заклики істориків та патріотів провести ревізію національної

історії ХХ ст., а по суті – створити фундамент національної ідеї – влада, що позиціонує себе як “нова” та “українська”, і досі не зробила жодного кроку у напрямі вирішення такого життєво важливого питання, як участь ОУН-УПА у II Світовій війні та боротьбі її за українську державність як таку. Не варто й згадувати, скільки сторінок відведено Українській Повстанській Армії у шкільних підручниках з історії. Попри обіцянки нового президента відновити справедливість і надати воякам УПА статус воюючої сторони, не бачимо жодних конкретних дій¹⁷.

І хоча автор цитованої публікації аж занадто жонглиє архаїчною “націократичною” термінологією, вимагаючи “української політики та української історії” і завершуючи гаслом “Україна – понад усе!”, вказівки на невизначеність нової влади з питанням ставлення до УПА слід визнати слухними.

2. Дисидентський рух

Дисидентський рух – рух спротиву комуністичному режиму у 1960 – 80-тих роках, що включав в себе представників інакодумання. Основи дисидентства заклали “шістдесятники”, українські інтелектуали-нонконформісти, переважно літератори, які розпочали з протестів проти реставрації сталінізму, з прагнення протистояти русифікаторським тенденціям в національно-культурній сфері, а згодом порушенням прав людини. Цю лінію репрезентували письменники Л.Костенко, В.Симоненко, В.Стус, І.Драч, М.Вінграновський, Є.Гуцало та ін., літературні критики І.Дзюба, І.Світличний, Є.Сверстюк та ін., публіцисти В.Мороз, В.Чорновіл, М.Осадчий, художники П.Заливаха, А.Горська, лікар С.Глузман та інші.

Згадки про цих та інших осіб практично не зустрічаються у публікаціях регіональної преси і зводились переважно до тієї чи іншої річниці, дня народження конкретної особи. Так, газета “Полтавська Думка” присвятила статтю Оксані Мешко, яка була в’язнем і сталінських, і брежнєвських таборів, одному з фундаторів Української Гельсінської спілки. “Її життєвий шлях – це не героїзм у бою, а подвиг щоденний і довголітній” – підкреслювала газета¹⁸.

3. Колапс Советського Союзу: дикі танці на руїнах vs nostalgia

Згадки про розпад СРСР були пов'язані переважно із черговою, 13-ю, річницею серпневих подій 1991 року у Москві, коли владу у вже децентралізованій країні намагався взяти в свої руки ГКЧП.

Саме на цю структуру автори публікацій у демократичній пресі в першу чергу і покладають відповідальність за колапс колишньої червоної імперії. Так, Пилип Юрик у запорозькій газеті “Запорозька Січ/ Перекур” пише про те, що з Москви, від ГКЧП на дніпропетровський завод імені К.Лібкнехта прийшло замовлення зробити 6000 пар наручників. Згадуючи власні враження від побаченого у Москві 21 – 23 серпня 1991 року, пише: “І нині, коли мені говорять, що націоналісти з демократами розвалили Союз, я відповідаю: “Брешете, люди добрі! Його знищив ГКЧП. До нього входили сталіністи, які, як і Ніна Андреева, не могли поступитися принципами. Саме вони не дали підписати договір про ССД (Союз Суверенних Держав. – Ю.Ш.), затіявши переворот 19 серпня. Їм повинні подякувати всі, хто бажав самостійності республікам”¹⁹.

І ще одну думку проводить автор – про те, що він щиро підтримував Бориса Єльцина і його прибічників у серпні 1991 року.

Тоді Росія звільнилася від комуністичної ідеології, але після того так і не змогла подолати великодержавний шовінізм (прикладом чого є її дії у Чечні, Абхазії, на Тузлі)²⁰.

Протилежну позицію займають лівоорієнтовані видання. Так, газета “Донецкий кряж”, згадуючи про прийняття Верховною Радою України 24 серпня 1991 року Акту про незалежність України, ув'язує це з тим, що попереднього дня у Москві до влади “дорвався непередбачуваний Єльцин, оточений сворою американських шакалів”. На думку автора публікації, українські депутати не врятували Україну від небезпеки, що її ніс ГКЧП, а “Україна виявилась пограбованою. 52-мільйонний народ був підданий геноциду за технологіями, розробленими ЦРУ”²¹.

В річищі такого підходу готувала свої публікації прокомуністична “Радянська Волинь”, стверджуючи, зокрема, що “СРСР сильно заважав світовому капіталу і бізнесу. От і “замовили” воротили бізнесу могутнього конкурента дрібним політикам Горбачову-Єльцину-Кравчуку-Шушкевичу. Кілери вони виявилися так собі, хоча зробили все, щоб стерти з лиця землі СРСР”²².

Матеріали, автори яких абсолютно не сприймають незалежну Україну, тиражувала і лівоорієнтована кримська преса²³.

В принципі в публікаціях регіональної преси домінують дві протилежні тенденції: з одного боку, неприхована позитивна оцінка того, що Україна через стільки віків несвободи змогла вибороти свою незалежність, а з іншого, – ностальгія за СРСР, за втраченим советським минулим.

4. Україна незалежна

Кожен рік існування незалежної України є кроком до своєрідного історичного рекорду, адже ніколи за свою історію українці так довго не мали власної державності. Тут доречно нагадати, скажімо, що Українська Народна Республіка (Українська Центральна Рада, Директорія) трималась сукупно два роки. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського та Західно-Українська Народна Республіка існували упродовж семи місяців кожна. Проголошене у Львові у червні 1941 року відновлення Крайового правління Української Держави фактично було просто декларацією.

Розуміння згаданого своєрідного рекорду є як у прихильників самостійної України, так і у тих, хто не приймає саме таку Україну. То ж закономірно, що сам факт проголошення незалежності України залишається предметом протистояння різновекторних політичних сил.

Особливо ригористично своє несприйняття України як держави демонструють східноукраїнські видання. Як твердить газета “Донецкий кряж”, за “останніми опитуваннями”, лише близько 20% українців “вважають “день незалежності” святом, а 30% ставлять запитання “Від кого незалежності?”²⁴.

Далі газета пропонує святкувати цей день на Заході України, а в Донбасі, мовляв, головне свято – День Шахтаря і не можна дозволяти “політизацію вихідних днів”²⁵. Отже, найголовніше державне свято зводиться до тривіальних вихідних днів.

Втім, не всі донецькі видання сповідують такий антидержавницький підхід. З нагоди чергової річниці газета “Донбасс” вмістила матеріали, в яких без проросійських лaments аналізувались “плюси” і “мінуси” курсу президента Леоніда Кучми на входження України до Єдиного економічного простору (ЄЕП). При цьому зверталася увага на те, що в російських ЗМІ пропагувалася думка про те, що зиск матимуть лише українці (за рахунок зниження цін на нафту і газ). Вигода для росіян могла би бути, мовляв, лише у перспективі, і то далекій. Автор також цитує російські видання щодо “українського сепаратизма”, роблячи при цьому такий висновок: “Гадаю, що читачі розберуться, що і до чого у прагненнях південно-східних сусідів. Нам взагалі не звикати до їхньої безпардонності у ставленні до українців і до якоїсь незбагненої зарозумілості”²⁶.

Драматизм значної частини історії і розвитку сучасної України полягає у переплетінні двох спадщин – Російської імперії і Советського Союзу. Коли поставала незалежна Україна, суспільство переконувало: зникне влада Москви, Україна зможе відродити свої європейські і демократичні традиції, набуті раніше і втрачені у 18-му столітті.

Виявилося, що не все так просто. Насамперед непросто вирватися з міцних “обіймів” Москви (що переконливо доводить нещодавній російсько-український газовий конфлікт та інші факти). По-друге, не можна списувати на советськість всі нинішні проблеми. Ці проблеми є частиною ширшого історичного спадку. І не в локальних, а навіть в регіональних вимірах.

Не лише в Росії, а й в Україні, і в інших країнах присутня так звана візантійська спадщина, а саме: слабкість традицій поділу влади, занадто зцентралізована і бюрократична держава, якою правлять клани, консервативність суспільних форм, колективізм і слабкість індивідуалізму тощо.

Саме на цих явищах, як правило, будуть свою аргументацію противники незалежності України, коли вказують на її недоліки. Однак, з іншого боку, в регіональній пресі обстоюється і цілком прагматична точка зору на незалежність: “Якщо кожен наш співвітчизник буде жити у матеріальному добробуті, зможе забезпечити майбутнє своїх дітей, а собі – безбідну старість, тоді можна буде впевнено сказати – незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно”²⁷.

В Криму неприйняття незалежної України зайшло так далеко, що в липні 2005 року перед будинком Верховної Ради АРК було влаштувано “народний трибунал”. Цю акцію ініціювала Прогресивна партія України у зв’язку з 15-річчям прийняття Декларації про державний суверенітет України. Мета процесу – “засудити політику національної зради режиму Ющенко-Тимошенко-Мороза”²⁸.

Лідер кримських комуністів і народний депутат Леонід Грач у статті напередодні 14-ї річниці незалежності України іронізував над президентським указом про відзначення цієї річниці і запевняв, що народ не хоче святкувати і ставив запитання, чи така незалежність потрібна народові. Звертаючись до подій напередодні розпаду СРСР, Грач вбачає провину партійного керівництва в тому, що “надмірна централізація суспільного життя, декларативна демократизація (не підкріплена реальною зміною політичної системи, що вже не відповідала рівню розвитку суспільства), відмова від ідеологічної боротьби призвели до безпідставного розчарування у можливостях соціалістичного ладу”²⁹. По суті, стаття Грача є концентрованою презентацією точки зору не лише кримських лівих, а й лівих взагалі, які не акцептують саму ідею незалежної України і агресивно пропагують “світле минуле”.

5. У кольорах “помаранчевої революції”

Ще напередодні офіційного початку передвиборчої кампанії у регіональних друкованих органах почали з’являтися коментарі щодо характеру майбутніх президентських перегонів. Чимало авторів апелювали до досвіду попередніх виборів, вказуючи на порушення виборчої процедури, на ви-

користання того, що за часів президента Л.Кучми назвали "адмінресурсом". Насправді за цим евфемізмом стояло вміння экс-президента маніпулювати так званими технічними кандидатами і, зрозуміло, організація роботи «на місцях» для досягнення "небхідного" результату. Леонід Романічев із запорозької газети "Запорозька Січ/Перекур", віддаючи належне "шаховим здібностям" Кучми, зауважував, що "без Петра Симоненко, Наталії Вітренко, Євгена Марчука і Олександра Ткаченко Леонід Данилович президентом не став би"³⁰.

Після 27 липня 2004 року, коли Центрвиборчком офіційно припинив прийняття документів від кандидатів у президенти України і серед них не виявилось Леоніда Кучми, той самий автор, констатує, що головними суперниками будуть Ющенко і Янукович, висловлював все-таки думку, що може виникнути якась третя постать³¹.

Саме в той час навіть не лише на Заході, а й на Сході України преса почала констатувати зусилля влади і її єдиного фаворита по заграванню з народом. Так, луганська незалежна газета "Молодогвардеец" зазначала, що в області це нагадує події 1999 року, коли, скажімо, працівникам медицини робилися несподівані подарунки медтехнікою із очевидним натяком, за кого слід голосувати на президентських виборах³². Це ж видання порадило Вікторові Януковичу познайомитись із тією "нісенітницею, що видається його луганськими прибічниками за "агітацію"³³.

Вже всередині літа і на початку осені ліберальна преса відзначала намагання владних структур приписати різного роду "гріхи" винятково опозиції на чолі з В.Ющенком. І тоді ж почалися перші критичні зауваги на адресу опозиції з боку тих видань, що обережно підтримували опозицію або меншою мірою ставилися до неї із співчуттям. Зокрема, вказувалося на неоперативність дій Ющенкового виборчого штабу³⁴.

Однак переважна більшість публікацій ліберально налаштованих ЗМІ подавали матеріали "на користь" кандидата від "помаранчевих" сил. Тим більше, що брутальні дії владних структур, спрямовані проти незалежних чи опозиційних ЗМІ, давали багатий матеріал для конкретної критики. Так,

у Луганську значний резонанс отримав випадок, коли ТОВ “Пресс-экспресс” відмовилось друкувати газету “Луганчане” на тій підставі, що наклад одного випуску занадто великий (150 000). В той самий час це саме підприємство друкувало видання “Регион post” накладом 500 000³⁵. І таких прикладів можна наводити багато.

Ліберальна преса постійно і гостро реагувала на виступи провладного кандидата. Так, луганська газета “Молодогвардеец”, коментуючи його знамениту фразу “Донбасс порожняк не гонит” (сказану саме в Луганську), писала: “Перед цим зі сцени прем’єр говорив, що “нікому і ніколи не вдасться розділити нас на захід і схід, російськомовних і україномовних. У нас одна на всіх Україна, нас об’єднує одне бажання – служити їй і її народу”. А хто порожняк жене? Виходить, тони порожняка в вагонах їдуть з заходу? А якщо точніше – з Києва – на стіні кожного купейного вагона у вигляді карти України, розшматованої на три сорти. Цю саму порожнякову мапу постійно показують і по медведчуківським телеканалам. Причому Донбас Медведчук не любить особливо – до третього сорту його відносить”³⁶.

Наприклад, одна з черкаських газет, описуючи широкомасштабну акцію – “Сила народу проти брехні і фальсифікацій”, що її провела 23 жовтня 2004 року коаліція “Сила народу”, зазначала: “Оце і є справжня сила народу, бо від помаранчевих банданок, стрічок, накидок, гасел, хоругв вулиці міста перетворилися на сонячні ріки, а від радісних теплих усмішок розгорялася у серці гордість: нарешті “хохли” почали перетворюватися на народ, що здатен гідно продовжити тисячолітні традиції. Вдихнувши одного разу на повні легені чистого повітря свободи, вони відмовились далі чадіти у захлому тоталітаризмі”³⁷.

Західноукраїнська, особливо львівська, преса періодично влаштовувала свого роду “круглі столи”, надаючи слово політологам, історикам, культурологам, політехнологам, які представляли різні точки зору на перебіг наступних виборів³⁸. Відтак не можна сказати, що на Заході України домінувало прагнення пропагувати лише якогось одного кандидата.

Водночас багато що змінилося в тональності публікацій після подій 23 жовтня 2004 року в Києві. Чи не найвиразніше це описала журналіст львівської газети “Експрес” Світлана Мартинець: “...Уперше я боюся сісти за комп’ютер. Уперше боюся, що не знайду слів для почуттів, що вириваються з мого серця. Більше двох місяців мені довелося у рамках журналістського експерименту бути “тінню Ющенка”, тінню кожного з нас. Сьогодні я виходжу з тіні, щоб віддати свій голос. Віддати за рід свій, який гноїли у Сибіру. За тата і маму, які тішилися незалежності і все чекали, що побачать милу їх серцю Україну вільною і багатою. За ті святі вечори, коли вони співали сумні колядки. За тих стареньких, які помирали, вже у час незалежної України, у злиднях, без кусника хліба на столі. За тих, у кого моє покоління не встигло попросити прощення... Я віддаю свій голос за те, щоб журналісти могли говорити правду. Щоб ніколи не принижували лікарів, учителів і службовців хабар, за те, щоб працівники міліції й армії могли гордитися честю своїх погонів, а судді, прокурори й адвокати гідно служити законам. Щоб інтелігенція не стояла на базарах, а селяни не ниділи у злиднях.

Я віддаю свій голос за щасливе майбутнє свого сина і всіх дітей землі української. За ті гарячі погляди і щасливі обличчя 150 тисяч українців, які мені поталанило бачити на площі у Києві.

Я віддаю свій голос за Ющенка”³⁹.

Майже в таких самих категоріях висловила і журналістка з Луганська Яна Осадча. Вона писала, що обирає Ющенка не тому, що проти Кравчука-Кучми-Януковича, а значною мірою тому, що тодішній режим обрав геббельсівські прийоми пропаганди, паплюжачи уявлення про Ющенка. Тому журналістка зробила свій вибір на користь Ющенка, – на противагу пропагандистським твердженням – через те, що він патріот, лідер, справедливий, послідовний, себто Осадча використала ті самі характеристики, що були заготовлені політтехнологами для Януковича, але які йому абсолютно не пасували⁴⁰.

Після першого туру виборів у західноукраїнській пресі ставиться низка запитань: Чому жоден із екзит-полів не

підтвердився? Через масові фальсифікації чи через заангажованість соціологів? Чому зроблено все, щоб рейтинг Януковича якнайдовше переможно маячив на телеекранах, хоча порівняльний аналіз швидкості обробки бюлетенів недвозначно засвідчував, що ЦВК чомусь значно швидше вводить у комп'ютер бюлетені зі Сходу країни, а бюлетені із Заходу, вочевидь, притримує? Чому всю ніч виборів країну цілеспрямовано лякали картинками з військовими навпроти будинку Центральної виборчої комісії, хоча надзвичайний стан у столиці ніхто не запроваджував?⁴¹

Ліберальна преса всіх регіонів України у цей час починає друкувати матеріали, в яких докладно пояснюється механізм фальсифікації і тих “політтехнологій”, що їх застосовували на виборчих дільницях, аби забезпечити перемогу Віктору Януковичу. Зокрема, луганська газета “Молодогвардеец” 3 листопада 2004 року провела своєрідну кодифікацію брудних методів (відсутність виборців у списках, “мертві душі” у списках, залякування або підкуп спостерігачів, фальшиві бюлетені, використання відкріпних талонів тощо)⁴².

Регіональні ЗМІ швидко і жваво відгукнулись на події, що розгорнулись після 22 листопада 2004 року в Києві. Газети ліберального напрямку подавали матеріали у антикучмівських фарбах, концентруючи увагу на широкій підтримці “помаранчевого” руху на відміну від біло-голубого. Так, львівська газета “Експрес” вміщувала докладні інформації про страйки та інші виступи на захист Віктора Ющенка, про створення Комітету захисту Конституції України, про те, що депутати міськради прийняли звернення до Верховної Ради з вимогою визнати роботу ЦВК нелегітимною та відправити у відставку уряд Януковича, друкувала “Звернення Синоду єпископів Києво-Галицької митрополії Української Греко-Католицької Церкви до вірних і всіх людей доброї волі з приводу теперішньої суспільної ситуації в Україні”, в якому висловлювалась підтримка Ющенку і засуджувались дії влади⁴³.

У східній і центральній Україні ці матеріали мали менш пафосний характер. Так, полтавська газета “Полтавська думка” 3 грудня 2004 року, подаючи матеріал про підтримку

В.Ющенко на мітингах, що відбулися у Полтавській області і у самій Полтаві, писала: "Полтавці надіслали "Послання киянам і полтавцям у Києві".

Текст "Послання киянам і полтавцям у Києві", запропонований довіреною особою В.Ющенко, лідером полтавських народників Олександром Куликом, ухвалили 28 листопада учасники кількатисячного "помаранчевого" мітингу в Полтаві.

"Мільйони вас сьогодні відстоюють правду на майдані Незалежності в нашій рідній столиці – місті-герої Києві. Поряд з вами – тисячі посланців з усіх куточків України. У тім числі і з Полтавщини, їх зігрівають київські домівки і серця киян", – ідеться у Посланні.

Полтавці висловлюють подяку київській громаді за її патріотизм, за мужність, гостинність, а також меру Києва Олександрю Омельченку – "справжньому патріотові України і справжньому господареві міста" та депутатам Київської міської ради, які на своїй позачерговій сесії "засудили ганебні дії влади щодо фальсифікації результатів виборів Президента України".

"Сьогодні всі ви – герої України, – пишуть полтавці. – Ви мужньо і згуртовано повстали за головне наше право – вільно і чесно робити свій вибір. Ви перестали терпіти і дали достойну відсіч злочинній владі. Так само вчинили ми, полтавці, у себе вдома"⁴⁴.

Західноукраїнські ЗМІ описували "Помаранчеву осінь" 2004 року у контексті повороту України до Європи. Так, івано-франківська газета "Репортер" наполягала на тому, що "карнавальна" ідеологія прихильників Віктора Ющенко завойовує більше симпатій українців та світової спільноти, ніж ідеологія, що своїм корінням сягає в радянське минуле і яку озвучив керівник "Мотор-Січі" пан Богуслав: "Україна – це Схід, Схід і ще раз Схід". У статті Михайла Грищенка "Революція символістів" підкреслювалось: "Сьогодні вся Європа знає, якого кольору події, що сьогодні відбуваються в Україні. Тому дизайнери, що запропонували в якості "фірмового кольору" Віктора Ющенко оранжевий, однозначно "влучили в десятку".

Це – модний колір, це колір молоді і змін. Крім цього, це емоції, що різко контрастують з синім кольором кампанії Віктора Януковича, вочевидь покликаним символізувати спокій та стабільність.

Сьогодні оранжевий – популярний колір у країнах Центральної та Східної Європи. Молоді люди Словаччини, Угорщини, Естонії та інших країн, і в першу чергу – Польщі, чіпляють жовтогарячі стрічки, бантики, одягають оранжеві речі⁴⁵.

Важливим засобом підтримки Ющенко стало оприлюднення свідчень самовидців фальсифікацій виборів. Так, газета “Полтавська думка” 10 грудня 2004 року подала матеріал “Хто бачив американців в американських валянках?”, автором якого була Л.Марченко, член виборчої дільничної комісії 48-ї дільниці 147 виборчого округу Полтави, і яка стверджувала, що на власні очі бачила, що вибори сфальшовано. Вона обгрунтовувала те, чому В.Янукович не може бути лідером нації і нараховувала 5 його кроків, що свідчать про це: “Перший крок – його спектакль з яйцем насмішив усю країну, весь інтернет був завалений анекдотами.

Другий крок – бажаючи принизити Ющенко, називає його “котом Леопольдом”, показавши свій інтелектуальний рівень, нижчий, ніж в 5-річної дитини, адже кожна дитина в Україні знає, що кіт Леопольд – це дуже добрий і справедливий позитивний герой мультфільму, і тільки Янукович нічого не зрозумів.

Третій крок – скликавши з’їзд своїх прихильників у Серверодонецьку, які у своїх виступах закликали розшматувати Україну на шматки, Янукович довів, що для нього Україна нічого не варта. Щоб бути при владі, він готовий розтоптати Україну і роз’єднати її народ. Четвертий крок – боїться свого народу, перевізши свою сім’ю з Києва в Донецьк, де його дружина поспішила виступити перед земляками і настільки оббрехала людей, які з’їхалися до столиці, що одразу стало зрозуміло: така брехуха аж ніяк не може бути першою леді. Адже це явна брехня про американські валянки, бо валянки – це суто російське взуття, американці їх не носять і не ви-

готовляють, і п'ятий крок: його грубе поводження зі своїми підлеглими – страшні погрози і мордобой⁴⁶.

Ліберальна преса Сходу і Заходу фактично із самого початку протистояння “помаранчевих” із прокучмівським кандидатом акцентувала увагу читачів на тому, що Україна єдина. Так, запорозька газета “Верже” у своєму матеріалі під назвою “Схід і Захід – разом!”, розповідаючи про приїзд своїх земляків до Києва для участі у мітингу протесту перед будинком ЦВК 23 жовтня 2004 року, підкреслила, що тут зустрілись однодумці з різних частин країни. І що б не говорили “представники влади про культивовану розрізненість українського народу, повірити в це 23 жовтня було неможливо. Ми разом!”⁴⁷

Журналісти львівської газети “Експрес” описували, як вони роздавали своє видання представникам різних регіонів України на Майдані Незалежності в Києві: “Ми бачили, як люди розгортали “Експрес” і тут же читали. “Та коли ж ви встигаєте?” – дивувалися вони. Донецькі, з якими ми познайомилися вчора, самі підбігли до нас зі словами: “Ну, бандеровці, какою газету делаете!”. Ця похвала для нас цінніша за будь-які гроші...

Люди з Криму, які ледь читають українською мовою, просили побільше примірників – щоби довести видання у своє місто. “Не важно, что не умеют читать. Какнибудь разберутся. Главное, что вы пишете о том, что на самом деле здесь происходит. У нас таких газет нет”⁴⁸.

Докладне висвітлення дістала участь представників західноукраїнських областей в подіях, що відбувалися на київському Майдані Незалежності. Львівська газета “Експрес” 2 грудня 2004 року констатувала, що “за різними даними, близько 300 тисяч мешканців Львівщини у ці дні побувало у Києві... Тож львів'яни їдуть і летять до Києва. Сьогодні всі шляхи ведуть туди. І не страшно, що місто трохи опустіло. Тепер наші люди потрібніші там, у столиці, де нині вирішується доля всієї України”⁴⁹.

Коментуючи розкольницькі дії ініціаторів з'їзду депутатів регіонів півдня-заходу України, що відбувся у Северодо-

нецьку, ліберальна преса Луганщини наполягала на гострій потребі загальнонаціональної дискусії, в ході якої слід обговорити найважливіші питання внутрішнього життя і закликала до прямого діалогу між сходом і заходом України⁵⁰.

Після завершення подій на Майдані преса дещо змінює тональність, значною мірою через те, що думки щодо подій в Україні різняться. Однією з перших тем стає те, чим самим в першу чергу повинен зайнятися новообраний президент⁵¹. Вже тоді були висловлені цілком обґрунтовані рекомендації. Так, чернівецька газета "Час" у лютому 2005 року писала: "Помаранчева революція відбулася насамперед у душах людей – українці відчували себе могутньою силою, здатною змінити власну долю. Але для глибинних змін у державі необхідна ще кадрова революція, тобто значне оновлення управлінського апарату і докорінна зміна принципів, на яких заснована його робота... З номенклатурною системою надійшов час покінчити остаточно. Їй на зміну має прийти притаманна сучасним демократичним державам система самоврядування. Бюджет повинен формуватися знизу догори, а не навпаки. Тоді значно зменшуються можливості для корупції й розкрадання бюджетних коштів. А гласне і прозоре формування фінансової основи влади дозволить зробити значно прозорішою і кадрову політику. Віктор Ющенко обіцяв, що до влади в Україні прийдуть спеціалісти своєї справи, люди високоморальні й патріотично налаштовані. Суспільство повинно уважно стежити за тим, щоб ці принципи неухильно втілювалися у життя"⁵².

Західноукраїнські медіа починають більше уваги приділяти оцінкам "помаранчевих" пертурбацій в інших країнах, насамперед в Росії, ставлячи, зокрема, питання можливості експорту "революції". Коментуючи цю проблему для однієї з львівських газет, лідер російського "Демократичного союзу" Валерія Новодворська сказала: "в експорт революції я не вірю. Поки що цього не буде. Бо в нас наразі є рабський народ, цілковито некваліфікована опозиція, яка розривається між страхом, Кремлем і союзом з комуністами, влада, яка вміє тримати цей народ в руках, і немає спраги свободи. В імперії завжди з

цим складно. У колишніх колоніях швидше з'являється потяг до волі. І не забудьте, що Захід України зі зброєю в руках опирався НКВС до 1954 року. Западенці й витягнули Україну, їхні ідеали поширилися вже і на Центр, і на Схід вашої держави. Становлення України проходило в антирадянському і антикомуністичному напрямку. В Росії передумов для цього наразі немає. Тут все глухо. Протестує абсолютна напівзадушена меншість, бізнес повзає перед владою на колінцях, у нас взагалі немає нових людей при владі. У нас старі, номенклатурні кадри, чекісти. Можна сказати, Росія набуває зримих обрисів концтабору. Лише вишок не вистачає⁵³.

Вказуючи на те, що відразу після перемоги В.Ющенка в Донбасі були організовані пікети і мітинги на підтримку В. Януковича, преса Луганська зауважила, що ці акції організовані під російськими прапорами, проросійськими силами. При цьому збиралися підписи за федералізацію України, лунали нісенітничі і образи мешканців Західної України. На думку газети, зворотня сторона перемоги Ющенка полягає в тому, що країна позбавлена цивілізованої і конструктивної опозиції в особі "Нашої України", а діячі, які не визнають свою країну як державу, не можуть грати таку саму позитивну роль, що відводиться опозиції у демократичній державі⁵⁴.

З плином часу, із наростанням часової відстані від бурхливої осені 2004 року у регіональних ЗМІ з'являється мотив, що його можна коротко сформулювати так: кожна революція завершується неминучим масовим розчаруванням. Підіймаючись на боротьбу, люди сподіваються на швидке покращення свого життя та підтримують тих політиків, які обіцяють їм зміни на краще, і роблять це переконливо. Але давати обіцянки завжди легше, ніж їх виконувати. Коли ж сподівання виявляються марними, у суспільстві починаються ремствування. Відразу активізується опозиція, яка запекло критикує владу і розповідає про свої підходи до вирішення тієї чи іншої проблеми.

В оцінках того, що назвали "помаранчевою революцією", між західно- і східноукраїнськими ЗМІ слід насамперед вказати на значну концептуальну схожість. Модний серед україн-

ських інтелектуалів мотив “розчарованості” владою Ющенка, тим, що було обіцяно і тим, що суспільство отримало реально, в повну силу лунає в публікаціях ЗМІ (переважно “мутантів” від колишніх обласних партійних газет) обидвох регіонів.

Так, івано-франківська газета “Прикарпатська правда” пише: “На думку зайнятих у цій сфері представників дрібно-го і середнього бізнесу, нова влада завдала досить відчутного удару по тих, хто найбільш активно підтримував її в період “помаранчевої революції”. Ось лише один з десятків обурених відгуків на подібні нововведення: “Таке враження, що хочуть відібрати в кого можна і що можна (поки є що відбирати), віддати це все на соцвиплати, а як розвиватися в подальшому бізнесові – не подумали. Після цього – хоч потоп. Особливо образливо, що так щиро відстоювали цю владу на Майданах, під виборчими дільницями, вірили “обіцянкам”, що вже дрібний і середній бізнес не дадуть скривдити. І що в результаті? Ця влада також ламає нас навпіл, заганяє в тінь своїми непродуманими рішеннями...”

Здається, подібні думки і в більшості інших представників новонароджуваного середнього класу, які свого часу підставили плече “помаранчевій революції” і захоплено тирликали “Ю-щен-ко” клаксонами своїх “Мерседесів” на грудневих вулицях столиці. Продукти й одяг на Майдан возили, гроші давали, співробітників на мітинги відпускали... Тепер підставили їх. А вірніше, здали. Оптом”⁵⁵.

У згаданій статті присутній ще один важливий мотив – вказівка на паралелі між розвитком подій в Україні і в Грузії, підкреслену прихильність до якої демонструє В.Ющенко. Критикуючи останнього, автор згаданої публікації підкреслює: “Що знаменно, і в Грузії і в Україні влада, проштовхуючи свої непопулярні рішення, “приводячи до притомності” недогадливих, безсоромно апелює до народу, який у них часто звужується до рамок Майдану. Мовляв, “діємо за мандатом народного довір’я”... І не попросить ніхто: “А покажіть-но, хлопці, хвалений мандат! Адже у вас, як пам’ятається, лише його помаранчева половинка, яка до того ж з кожним прожитим днем зменшується, мов шагренева шкіра. А до набуття

другої, біло-голубої, вам ой ще як далеко...” І взагалі, може, вистачить уже комісарити, шановні? Може, пора просто почати керувати?”⁵⁶

Засоби масової інформації ліберального напрямку також дедалі частіше почали висловлювати думку про те, що не-реалізація обіцяного і непродумані кроки можуть створити умови для реваншу тих сил, які програли вибори. Чим більше помилок припуститься нова влада, тим реальнішими стануть шанси подібного реваншу. Тому, на думку чернівецької газети “Час”, владі варто більше рахуватися з громадською думкою і якомога менше бути подібною до кучмової команди: “Подолати інерцію бюрократичного апарату набагато важче, ніж здається свіжим людям, котрі щойно прийшли у владу. Як підліток впевнений, що зможе докорінно змінити оточуючий світ, так і щойно призначений високопосадовець сподівається легко реалізувати свої адміністративні мрії. Реалії життя, натомість, поступово позбавляють їх наївних ілюзій. Але не відразу”⁵⁷.

Констатуючи зміни в Україні (розвиваються інститути громадянського суспільства, у минуле відійшли авторитарні методи правління, захиталася влада так званих “олігархів”), ліберальна преса регіонів разом з тим підкреслювала, що нова влада не досягла успіхів у системній кадровій політиці, належним чином не “оцінила” дії сепаратистів, порушників закону (починаючи з тих, хто маніпулював сумнозвісним сервером ЦВК), відтіснивши від влади одних олігархів, поставила при владі інших, не створила нових привабливих ідей, здатних об’єднати суспільство, тощо.

Однак постреволюційне розчарування не може бути надто глибоким, інакше воно породить контрреволюцію, яка керуватиметься принципом “чим гірше, тим краще”. Влада має діяти швидко, щоб суспільство відчуло позитивні зміни вже у найближчий час. Тоді можна буде говорити про реальний поступ.

Висновки

Аналіз публікацій регіональної преси у рамках пропонованої для цього дослідження проблематики дозволяє насам-

перед констатувати, що є певний усталений спектр історико-політичних питань, які викликають інтерес і відповідну рефлексію різновекторних за ідейними орієнтирами ЗМІ. Це, напевно, єдине, що об'єднує визначене і проаналізоване у цій розвідці доволі широке коло джерел.

З точки зору загальнонаціонального консенсусу у розумінні і оцінці позначених проблем регіони України дають мало підстав для оптимістичних висновків. Проаналізований матеріал підтверджує, що український соціум далекий від того стану, що його можна назвати національною спільнотою. Виняток становить хіба що ліберальна преса, яка прагнула – попри певну регіональну специфіку – інтерпретувати історичні і поточні події історичної ваги в рамках загальнонаціонального контексту. Решта друкованих джерел дає не просто амбівалентне, а часом просто протилежне уявлення про досліджувані проблеми.

Безспірні для західноукраїнських видавців і читачів такі “вузли” минулого як історія боротьби ОУН і УПА, розпад СРСР, виникнення і розвиток незалежної Української держави, для видавців і читачів Сходу і Півдня України постають у іншому світлі. Отже, наявність розщепленості у підходах до фундаментальних проблем минулого може розцінюватись як реальна небезпека для формування надетнічної української ідентичності. З іншого боку, це може бути потрактовано більш оптимістично, наприклад, як свідчення багатокритерійності і поліфонічності сприйняття історії (насамперед політичної).

Цей історичний плюралізм, скоріше за все, повинен залишатись (і залишиться) “родимою плямою” громадянського суспільства, що народжується в Україні. Значно гірше було б те, коли б якийсь один регіон (керуючись навіть найближгороднішими інтенціями) намагався винайти єдину (і “єдино правильну”) схему минулого і нав'язати суспільству лише її. Саме такими спробами, як засвідчує аналіз, візначається лівоорієнтована, прокомуністична і комуністична преса. Вона особливо ригористична у своєму баченні далекого і близького минулого України, особливо послідовна у нав'язуванні і пропаганді своєї точки зору. Аналіз джерел дозволяє зроби-

ти висновок, що ця преса в концептуальному (а можливо, і в матеріальному) відношенні “диригується” єдиним центром, найбільш виразно “деукраїнізує” минуле, наближаючи його до “спільних коренів” з Росією і тавруючи український “націоналізм”, який подається в архаїчних радянських категоріях.

Регіональна періодика, що торкалася історико-політичних тем, подає добрий імпульс для постановки питання про необхідність формування і утвердження історичної національної парадигми.

Хоча професійні історики сперечаються про (не)доцільність новітнього національного історичного гіпернарративу, для України як держави потреба і наявність згаданої парадигми навряд чи підлягає сумніву. Питання лише в тому, в який спосіб вона може бути створена, якими засобами буде підтримуватись. І тут очевидною є потреба у широких суспільних дискусіях на історико-політичну проблематику, до організації яких повинна в першу чергу долучитись держава і до яких варто якнайширше долучати представників регіонів України.

¹ Шурхало Д. “Станіслав Кульчинський: “Радянська історія війни була сфальсифікована ще в процесі творення” // Буковина. – 2005. – 18 травня (№ 37).

² Боднар Н. Володимир Сергійчук: “Я вивчав історію УПА за засекреченими матеріалами!” // Експрес”. – 2044. – 14 жовтня (№ 158).

³ Самиців М. Пам’ять вічна // Вільне життя. – 2004. – 31 липня (№ 79–80).

⁴ Самиців М. Героїчні сторінки історії // Вільне життя. – 2004. – 9 жовтня (№ 109–110).

⁵ Мартинець С. Сила ідеї // Експрес. – 2004. – 5 серпня (№ 120).

⁶ Там само.

⁷ Кричильський С. Вони вмирали молодими // Слово і діло. – 2004. – 13 серпня (№ 25).

⁸ Мельник Г. Гриміли бої партизанські // Вільне життя. – 2004. – 25 вересня (103–104).

⁹ Ільчук Р. Болюча правда нашої історії... // Час. – 2005. 12 травня (№ 19).

¹⁰ Федоровський Ю. Бандеровський терор // Донецкий кряж. – 2004. – 2 июля (25).

¹¹ *Бойко О.* Довічної “броні” на місце в історії не існує // Полтавська Думка. – 2005. – 13 травня (№ 20).

¹² *Яковлев А.* То брехатимемо й далі? // Полтавська Думка. – 2005. – 17 червня (№ 25).

¹³ *Захистимо правду історії // Радянська Волинь”.* – 2004. – 1 липня (№ 27).

¹⁴ Там само.

¹⁵ *Староверов Г.* Против реабилитации ОУН-УПА // Крымская правда. – 2005. – 6 июля (№ 122).

¹⁶ *Ярослав Галан:* “Западную Украину придавила пята стопроцентного фашизма”. Чему нет названия // Крымская правда. – 2005. – 5 августа (№ 144).

¹⁷ *Вишинський С.* Перемога одна на всіх // Час. – 2005. – 5 травня (№ 18).

¹⁸ *Сакун В.* “Рухливий нерв” боротьби за демократію в Україні // Полтавська Думка. – 2004. – 28 січня (№ 5).

¹⁹ *Юрик П.* “19.08.91” // Запорозька Січ/ Перекур. – 2004. – 19 серпня (№ 154–156).

²⁰ Там само.

²¹ *Ребров И.* Красный день календаря // Донецкий кряж. – 2004. – 20 августа (№ 29).

²² *Гетьман П.* Народне господарство розрушили бізнесом // Радянська Волинь. – 2004. – 19 серпня (№ 34).

²³ *Корнейчук М.* Почему я не люблю такую Украину // Крымская правда. – 2005. – 10 августа (№ 147).

²⁴ *Ребров И.* Красный день календаря // Донецкий кряж. – 2004. – 20 августа (№ 29).

²⁵ Там само.

²⁶ *Тищенко С.* “...І покажем, що ми, браття, козацького роду” // Донбасс. – 2004. – 21 августа (№ 154).

²⁷ *Тищенко С.* Окончательно и бесповоротно // Донбасс. – 2004. – 26 августа (№ 156).

²⁸ *Рыбальская Л.* “Дядю Сэма” и “оранжевую троицу” “трибунал” признал виновными // Голос Крыма. – 2005. – 22 июля (№ 28).

²⁹ *Грач Л.* Такая ли независимость нужна народу? // Крымская правда. – 2005. – 6 августа (№ 145).

³⁰ *Романичев Л.* Выборы-2004. Хорошо забытое старое? // Запорозька Січ/ Перекур. – 2004. – 8 липня (№ 124–126).

³¹ *Романичев Л.* Выборы-2004. Центризбиком подвел черту. И ничего не случилось...// Запорозька Січ/ Перекур. – 2004. – 5 серпня (№ 144–146).

- ³² *Перетяка О.* Отпускная зарисовка // Молодогвардеец". - 2004. - 29 июля (№ 30).
- ³³ *Огонь по штабам // Там само.*
- ³⁴ *Романичев Л.* Выборы-2004. Впереди осень. Очень жаркая...// Запорозька Січ/ Перскур. - 2004. - 2 вересня (№ 163-165).
- ³⁵ *Кравченко Д.* Невыносимая реальность бытия // Молодогвардеец". - 2004. 26 августа (№ 34).
- ³⁶ *Осадчая Я.* Политкультура! // Молодогвардеец". - 2004.- 27 октября (№ 43).
- ³⁷ *Воронцова Т.* Київ оранжевий від прапорів // Молодь Черкащини. - 2004. - 28 жовтня (№ 44).
- ³⁸ *Див. наприклад; Грицик Ю.* Ключі від Сходу // Експрес. - 2004. - 12 серпня (№ 123); *Грицик Ю.* Грузинський варіант: хто за? Хто проти? // Експрес. - 2004. - 2 вересня (№ 136) та ін.
- ³⁹ *Мартиниць С.* Сила народу // Експрес. - 2004. - 28 жовтня (№ 166).
- ⁴⁰ *Осадчая Я.* Мой выбор - Украина // Молодогвардеец" - 2004. - 17 листопада (№ 46).
- ⁴¹ *Ще три тижні буде війна // Експрес. - 2004. - 2 листопада (№169).*
- ⁴² *Осадчая Я.* Как это делается в Луганске // Молодогвардеец" - 2004. - 3 ноября (№ 44).
- ⁴³ *Піліщук О.* Нас не здолати // Експрес. - 2004. - 23 листопада (№ 181); *Бог з народом/ / Експрес. - 2004. - 25 листопада (№ 182).*
- ⁴⁴ *Полтавщина: хроніка народного спротиву // Полтавська Думка. - 2004. 3 грудня (№ 49).*
- ⁴⁵ *Грищенко М.* "Революція символістів" // Репортер. - 2004. - 9 грудня (№ 51).
- ⁴⁶ *Марченко Л.* "Хто бачив американців в американських валянках?" // Полтавська думка. - 2004. - 10 грудня (№ 50).
- ⁴⁷ *Сокульская К.* "Схід і Захід - разом!" // Верже. - 2004. - 28 октябрю (№ 44).
- ⁴⁸ *Єжижанська О.* Експрес - на передовій революції // Експрес. - 2004. - 2 грудня (№ 187).
- ⁴⁹ *Конюшок П.* Літаком, поїздом, автомобілем... // Експрес. - 2004. - 2 грудня (№ 187).
- ⁵⁰ *Кононова Н.* Противостояние // Молодогвардеец". - 2004. - 1 декабрю (№ 48).
- ⁵¹ *Див., наприклад; Стецишин О.* Перші кроки // Експрес. - 2004. - 30 грудня (№ 1) та ін.

⁵² Буркут І. Колір кадрової революції // Час. – 2004. – 5 лютого (№ 5).

⁵³ Єжижанська О. Експрес – на передовій революції // Експрес. – 2004. – 16 грудня (№ 193).

⁵⁴ Осадчая Я. Власть поменялась. Снимай буденовку! // Молодогвардеец”. – 2004. – 26 января (№ 4).

⁵⁵ Тимофеев І. “Заразний приклад або “Тбілісі – Київ: вперед рухаються народи”?” // Прикарпатська правда. – 2005. – 26 травня (№ 21).

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Буркут І. Є у революції кінець // Час. – 2005. – 17 лютого (№7).

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

1. Етносоціальні та міжрегіональні стосунки

Судячи з матеріалів преси, в регіонах відсутній фаталізм щодо перспектив формування спільної загальнонаціональної психології. Так, у газеті ліберального спрямування “Донбас” після поразки східного кандидата у президенти підкреслювалося, що “всі ми прагнемо однієї мети: отримати суспільство, в якому буде даватися згідно заслуг, де пропишеться слово свобода, де економіка впевнено стане на міцні рейки і покотить у світле майбутнє”. За таких умов зникне і поділ українців на “наш – чужий”¹.

Інша річ, що на Сході більш стримано ставляться до атрибутів національної незалежності. Виразником таких регіонально-консервативних настроїв є газета “Донецький кряж”. Так, 2004 року у коментарі про святкування Дня незалежності у ній підкреслювалося, що для багатьох він залишається просто вихідним днем, а тому “ті зусилля по деполітизації свята, які цього року вжили місцеві власті, безумовно, відіграли для Дня незалежності позитивну роль”. Та сама газета в розпал автономістських демаршів східної еліти під час президентських виборів звинувачувала західний регіон в тому, що там “ще не готові визнати варіативність людей навіть однієї нації в рамках різних регіонів”. У питанні автономізації аргументи Сходу полягають у тому, що “нашисти”, засуджуючи цей рух на Сході, ніяк не реагують на кримськотатарські вимоги національно-територіальної автономії².

Впадає в око відмінності у виборі тем, що відносять до етносоціальної сфери. У східному регіоні тематика публікацій більшою мірою пройнята риторикою, яка несе на собі відбиток традиційних для регіону інтернаціоналістських емоцій. Приміром, газета “Донбас” висловила стурбованість щодо протистояння, яке утворилося в регіоні між козацькими орга-

нізаціями “донців” і “запорожців”³. Окрему публікацію було присвячено пропаганді діяльності органів влади у справі підтримки національних меншин⁴. Не залишились поза увагою луганської преси випадки антисемітських проявів⁵. Одеська преса приділила увагу питанню створення Будинку дружби народів для національно-культурних організацій⁶.

Серйозною перешкодою на шляху до загальнонаціональної єдності залишається характер стосунків між кримськотатарським і слов'янським населенням Криму. Зокрема, у кримськотатарській пресі трапляються публікації, які стимулюють серед кримських татар настрої самоізоляції стосовно інших етнічних спільнот. У газеті “Голос Крима” було опубліковано статтю, де стимулювання “добровільного кровозмішування за допомогою змішаних шлюбів” оголошувалося “злочином” проти малочисельних народів, порушенням права кримських татар на збереження фізичного, психічного, генетичного здоров'я народу⁷. Зі свого боку заступник голови Російської общини Криму О.Радивілов у газеті “Крымская правда” з приводу протестних акцій кримських татар залякував кримчан: “Будьте готові захистити свої громадянські права. Ніхто за вас цього, на превеликий жаль, вже не зробить”⁸.

У західноукраїнській пресі питання міжетнічних відносин висвітлюється та інтерпретується доволі суперечливо, навіть інколи одним і тим самим органом. Ще влітку 2004 р. тернопільська газета “Вільне життя” засуджувала гасло “Україна – для українців”⁹. Однак вже у серпні на шпальтах газети з'явилися нові інтонації: “Страх перед забродами породив у народі параліч духу”¹⁰. У вересні того ж року одночасно газета виступила з двома публікаціями. В одній з них проросійські сили тільки критикувалися за нерозуміння того, що вони Росії не потрібні, а лише використовуються для її політичної практики, яка завжди агресивна й ворожа до культури будь-якого народу. Між тим, зазначала газета, “у росіян та етнічних українців в Україні спільна мета – стати вільними від етнічних забобонів і жити як люди”¹¹. У вміщеній поруч публікації позиція була значно радикальнішою – мовляв, Україну грабують неукраїнські групи¹².

З переходом кампанії по вибору президента у більш активну фазу риторика газети стала ще радикальнішою: “Якщо пильніше придивлятися до ситуації, то дійдемо висновку: українська культура в руках манкуртів, випадкових людей, які по-злюдійськи зайняли керівне крісло в мистецтві і нищать його”¹³.

Незадовго до того ліва “Радянська Волинь” виступила з критикою капіталізму як бізнес-плану по знищенню спочатку економіки країни, а потім і самої держави та її народу. За словами газети, діяти так здатні тільки космополіти і людці, чий життєвий інтерес вище прагнення до наживи й особистого збагачення ніколи не підніметься¹⁴.

Тернопільське “Вільне життя” закликала звернути увагу на брак у населення почуття національної гідності. На її шпальтах була розміщена підписана А.Гайдамахою, М.Плав'юком і О.Тягнибоком “Заява організованого націоналістичного руху з приводу дискредитації українського націоналізму”, у якій нагадувалося, що “націоналізм у своїй основі є прогресивним рухом, визнаним у світі переможцем колоніальних імперій та творцем незалежних держав”¹⁵.

На заході України частіше зустрічаються нарікання на відсутність графи “національність” у паспортах громадян. Прикладом є публікація у чернівецькій газеті “Час”, де стверджувалося, що “відсутність графи про національну приналежність є нічим іншим, як патологією суспільного явища”¹⁶.

2. Соціальна сфера

Аналіз регіональної преси показує, що у корінних соціальних, тобто життєво актуальних, питаннях населення усіх регіонів має бути солідарним. Приміром, глава Луганської обласної державної адміністрації О.Єфремов називав такі типові питання, з якими йдуть до нього громадяни, як працевлаштування, газифікація, ремонт покрівель, заборгованість по зарплаті, розміри пенсій¹⁷. Аналогічно у Херсоні в листах громадян до органів влади піднімаються питання соціального захисту, матеріальної допомоги, роботи житлово-комунального кодексу, законності і правопорядку¹⁸.

Про більшу, порівняно з іншими, актуальність соціальних питань для мешканців Сходу і Півдня свідчить публікація у херсонській газеті “Верже” із негативними враженнями від позиції Президента України В.Ющенка у питанні будівництва нового мосту у Запоріжжі через острів Хортиця: “Публічне преклоніння перед святістю Хортиці і постановка питання про створення національної святині на шкоду комфортності проживання місцевих мешканців – це не що інше, як прояв хуторянства, яке проявляється у жмутку мрій і неусвідомлених надій простих українців, які не розуміють, що це скоріше політичний проект, ніж реальний, і на їхньому добробуті не відіб’ється, позаяк за ним не видно інтересів простих громадян”¹⁹.

Під час президентських виборів івано-франківський “Репортер”, говорячи про програму В.Януковича, наголошував насамперед на її соціальних аспектах – соціальна рівність і справедливість, соціальні гарантії, житлові та освітні субсидії для молоді, справедлива оплата праці тощо²⁰. Зі свого боку “Донецький кряж” після виборів надав можливість лідеру соціалістів О.Морозу нагадати про обіцянку В.Ющенка виконати пакет соціальних питань – підвищення зарплат і пенсій, безкоштовна медицина і освіта, зниження комунальних тарифів та інші²¹.

Разом з тим, підходи до соціальної політики не в усьому співпадають.

В той час як східна преса захоплено вітала пенсійні кроки В. Януковича, у західній Україні вони викликали критику. Підвищення пенсій називалось “цинізмом і знуцанням над людьми”, “передвиборним хабарем”. Віщувалося зростання боргів перед пенсійним фондом²². Але спільною в Україні є вимога своєчасної виплати пенсій і зарплат. Принаймні, саме про це говорили при опитуванні мешканці Донецька після приходу нової влади²³.

Слід відзначити, що в індустріальних, і в аграрних регіонах однаково стурбовані проблемами села. На Сході і Півдні піднімаються питання безробіття на селі, безгрошів’я селян, нестачі питної води, комунікацій, неповного виконання

закону “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”²⁴.

Спільна думка в регіонах полягає у вирішенні питання земельної власності як одного із засобів зменшення гостроти соціальної проблеми. У донецькій пресі піднімається питання про виконання закону про виділення землі сільським працівникам культури, вчителям і лікарям, коли земля вже розпайована. Інша проблема – видача земельних сертифікатів; сертифікати отримали 6,5 млн. громадян при 16 млн., що проживають у селі²⁵.

Інший бік тієї ж самої проблеми – затягування процесу заміни земельних сертифікатів на державні акти на право власності на землю піднімає тернопільське “Вільне життя”. Невирішення питання документального оформлення прав власності на землю газета називає в ряду причин поганого становища селян. Інша проблема – відсутність договорів оренди з пайовиками²⁶. Залежність між земельним питанням і соціальним облаштуванням особливо гостро відчувається репатріантами в Криму, де досі виникають проблеми з виділенням їм земельних ділянок на південному узбережжі²⁷.

Загальноукраїнський характер має житлово-комунальна проблема, причому не тільки з точки зору комфортності життя. “Херсонський вісник” підкреслив її значно ширший аспект – зв’язок із трудовою міграцією як одним із засобів вирішення проблеми зайнятості²⁸. У пресі обговорюються два основні напрямки – державне стримування комунальних тарифів за рахунок бюджетних коштів²⁹, або активніше переведення житлово-комунальної сфери на ринкові рейки, з тим щоб ЖЕКи стали госпрозрахунковими, а у перспективі – приватними³⁰.

Інші підняті пресою житлово-комунальні проблеми – також загальноукраїнського масштабу. Рішення про компенсацію обезцінених внесків платою за комунальні послуги у Херсоні розцінюють як несправедливість по відношенню до тих, хто вправно ці послуги оплачував³¹. У Тернополі опікуються недостатнім фінансуванням соціальних програм для чорнобильців, особливо по забезпеченню житлом³².

Предметом однакової турботи у регіонах є молодіжне питання. Особливо виділяється його освітній аспект. Поки що дискусійним залишається питання оплати навчання. “Полтавська думка” пропонує вирішити його за принципом надання можливості здобуття вищої освіти кожному бажуючому, але на платній умові, при цьому середня освіта має залишитися безкоштовною³³. Крім того, та сама газета ставить проблему наближення освіти до потреб економіки. Актуальність цієї проблеми піднімають публікації у пресі інших регіонів. У промисловому Донбасі особливо відчувають брак фахівців з робітничих професій внаслідок занепаду професійно-технічних училищ, брак інженерних кадрів, в той час як помітний надлишок юристів, менеджерів, економістів³⁴. Про невідповідність випуску спеціалістів потребам ринку говорить і тернопільська преса³⁵.

На Івано-Франківщині, крім того, стурбовані відсутністю кадрів спеціалістів на селі і загалом станом освіти у сільських школах, що засвідчило інтерв'ю з керівництвом освітньою сферою в регіоні³⁶.

Інший бік молодіжного питання, на який звертають увагу в регіонах – працевлаштування молоді, гарантування їй першого робочого місця³⁷. При цьому донецький автор підкреслює важливість державного підходу до цієї справи.

Державним втручанням, зокрема заохоченням роботодавців, сподівається подолати безробіття серед молоді шляхом надання перших робочих місць і львівська преса³⁸.

У полтавській пресі наголошується на необхідності впровадження в освіту принципів ринкової економіки – конкуренції, свободи вибору, відкритості, мобільності³⁹.

Івано-Франківський “Репортер” підняв ще один болючий для всієї України аспект молодіжної проблеми – надання молодим людям можливості створити сім'ю через вирішення квартирного питання⁴⁰.

Важливою соціальною проблемою залишається безпека праці. В першу чергу вона турбує східні промислові, шахтарські регіони. Не раз цю проблему піднімали газети “Молодогвардець”, “Донбас”⁴¹.

Привертає увагу, що питання безпеки праці від загальної риторики переходить на рівень обговорення конкретних шляхів його вирішення. Східний регіон починає обирати орієнтирами європейські вимоги до безпеки праці. Ініціюється обговорення шляхів боротьби із загазованістю шахт. Зокрема, ставиться питання про застосування американського досвіду, де спочатку вибирають газ із надр і лише потім приступають до будівництва шахт, про збереження досвідчених кадрів спеціалістів⁴².

Важливе питання – правове забезпечення безпеки праці. Луганський “Молодогвардеец” у зв’язку з цим звернув увагу, що проект Трудового кодексу України не передбачає соціального захисту найманого працівника⁴³.

Дискусійним залишається питання шляхів розвитку медицини. Приміром, у Херсонській області побутує думка, що медичні установи можуть успішно розвиватися за підтримки благодійних фондів⁴⁴. У Хмельницькій області висловлюється невдоволення комерційним характером більшості страхових товариств і стверджується, що комерціалізація охорони здоров’я взагалі економічно недоцільна, оскільки більшість хворих – це непрацездатні і малозабезпечені⁴⁵.

Західноукраїнською пресою піднято ряд соціальних проблем загальнонаціонального рівня, розв’язання яких потребує зміни моральних засад суспільства. Одна з них – насильство у сім’ях і брак соціальних педагогів для подолання цієї проблеми⁴⁶. Інша – проблема безпритульності і “соціального сирітства”, спричиненого від’їздом батьків на заробітки⁴⁷. Ще одна проблема, спричинена трудовою еміграцією – нестача ясел і дитячих садочків для дітей, залишених батьками⁴⁸. У Херсонській області було звернуто окрему увагу на бездомних громадян і накопичено певний досвід по їх соціальній адаптації⁴⁹.

3. Мовно-культурні процеси

Аналіз регіональної преси свідчить про загальнонаціональну стурбованість явищем вульгаризації культурного процесу України. Так, “Херсонський вісник” піднімав питан-

ня про так звану блатну музику у маршрутних таксі і пропагував досвід Київської міської державної адміністрації по боротьбі з цим явищем, звертав увагу на необхідність законодавчої підтримки у цій боротьбі⁵⁰. Запорізька “Верже” виявила стурбованість тим, що суспільство відмовляється від пошуку сенсу життя, демонструє віру у низьке, інтерес до чужого життя, отожднює щастя з матеріальним добробутом, що маскультура паразитує на примітивних інстинктах⁵¹. У Донбасі преса робила спроби розповсюдження позитивного досвіду збереження традиційної культури, зокрема, на прикладі татарської громади, яка з покоління у покоління передає гордість за свою батьківщину, справжній патріотизм, любов до національної музики та культурних традицій, а також пропаганди співів як засобу ушляхетнення духовності⁵².

Разом з тим, у східній пресі трапляються публікації, спрямовані проти саме української етнічної культури. “Донецький кряж”, зокрема, наполягав на так званій нетрадиційності української культури для Донбасу. Приводом для цього стала читанка для дітей “Барвінок Донбасу”, у якій, за оцінкою газети, “багато чумаків, рушників, матусь і барвінків, але так мало Донбасу, його людей та його духу”. Газета вбачає у пропаганді української культури соціальне закмовлення, яке, мовляв, полягає у тому, “щоб забути про російську мову, самобутність і багатогранність культури і мужніх людей Донбасу”⁵³. З іншого боку, газета “Донбасс” розгорнутим нарисом намагалася передати донеччанам позитивний образ Західної України, її людей, культурних традицій⁵⁴.

Стурбованість втратою культурних надбань виявляє преса центральних областей. “Полтавська думка” звертає увагу на зв’язок між новими комерційними забудовами і руйнуванням архітектурного обличчя міст. Газета оприлюднила звернення проведеного у Полтаві “круглого столу” на тему “Українська національна ідея: витоки і сьогодення”, яке закликає використовувати кращі зразки української культури, наголошуючи на її глибинних коренях, древній та славній історії і великих надбаннях, відкидаючи зведення поняття української культури до шароварної старожитності.

Про актуальність збереження національної культурної спадщини нагадує інтерв'ю з представниками кримсько-татарської інтелігенції у газеті "Голос Крима", під час якого було зауважено: "В характерному містобудівному середовищі, яким є вулиці, квартали міст, сіл, віками складався традиційний господарський уклад, побут, культур, тобто ментальність кримськотатарського народу... Жалюгідний стан культурної спадщини кримських татар є показником для всіх країн світу, наскільки беззахисними є корінні народи, їхня спадщина перед тиранією, свавіллям"⁵⁵.

Традиційно найбільш гостро ставить питання про збереження культурної спадщини західноукраїнська преса. Тут так само вітають досвід національних меншин, зокрема грецької, у збереженні своєї національної пам'яті⁵⁶ і водночас стурбовані пасивністю молоді, браком в неї відчуття націоналізму, присутністю зневаги до української мови, домінуванням масової музики⁵⁷.

Західноукраїнська преса виявляє більшу пасіонарність у пошуках протитрути щодо вульгаризації культури. Івано-франківська "Галичина" наполягає, що проблема не тільки у недостатній підтримці державою української культури. Люди повинні самі шліфувати естетичний смак. З одного боку, на периферії, у школах плекають традиції, але цим справа і обмежується: "А далі – суспільний морок, спричинений простою нехиттю до пізнання нового й інтелектуального емоційним інфантилізмом". Дійшло до того, що старшокласники не знають сучасних українських письменників. Тому культурну ситуацію в регіонах можна вважати як ... "невігластво, вбране у народні шати"⁵⁸.

З цією думкою перегукується публікація у львівському "Експресі": "Щорічні фестивалі етнічної музики, які регулярно проводяться на Закарпатті, недавня перемога на "Євробаченні" співачки Руслани з її позірно гуцульськими "Дикими танцями" створюють враження своєрідного ренесансу гуцульських традицій.

Поза тим, усе рідше в горах можна почути правдиву коломийку, а носіями автентичного фольклору здебільшого є літ-

ні люди, яким уже нікому передати накопичені віками традиції”⁵⁹.

У Чернівецькій області пресою привернуто увагу до прямої залежності між культурними процесами в країні та її загальним розвитком: “Любити Україну, жити в злагоді – це значить шанувати і знати її історію, державну мову, культуру, віру, народні традиції, любити державу, котра дбає про розвиток національних культур, піднесення духовності кожного громадянина, захищає людей, дбає про їх можливість реалізувати себе, отримати гідну платню. За таких умов наша країна стане державою світового рівня розвитку, а українець – сучасною нацією шанованою у світі”⁶⁰.

Показово, що в різних регіонах виявляють однакове розуміння важливості збереження класичної культурної спадщини. Так, на Херсонщині піднято проблему відродження інтересу до класичної музики, а на Тернопіллі стурбовані занепадом оперного мистецтва через брак його фінансування⁶¹. Інший предмет спільної турботи – збереження історичних пам’яток. На Львівщині в цьому відношенні акцентують увагу на втратах внаслідок вивезення культурних пам’яток з України: “Найбільше викрадено і вивезено до Москви. Тут треба діяти хіба що через Міжнародний суд, і то нема гарантій”. Газета закликає до того, щоб науково доводити українську приналежність вивезених пам’яток, тиснути на чиновників, щоб вони виявляли в цьому питанні більшу активність⁶². Привертається увага і до конкретних пам’яток. На Полтавщині, зокрема, стурбовані руйнуванням давньослов’янських курганів, небезпекою, перед якою опинилася “Стовбурова могила”⁶³.

Спільна проблема регіонів – стан закладів культури. У Донбасі публікаціями на цю тему привернуто увагу до занепалого стану будинків культури, бібліотек, недостатнього фінансування музеїв. На Херсонщині вважають, ще без централізованої підтримки культурі не вижити, а також закликають розповсюдити в усіх регіонах рівненський досвід відновлення культурної інфраструктури у сільській місцевості – щоб був один, але реально діючий культурний центр на селі⁶⁴.

У центральних областях преса критикує витрату на свята великих коштів, якими розпоряджаються окремі люди, за повної байдужості до долі музеїв, привертає увагу до недостатнього фінансування не лише музеїв, а й музичних шкіл та училищ, творчих колективів⁶⁵.

На Тернопіллі зосереджують увагу на чинниках, що заважають культурному процесу – низька оплата працівників культури і мистецтва, недофінансування культури, у т.ч. професійних колективів, брак коштів для закупівлі інструментів для музичних шкіл, поповнень бібліотек, проблеми з опаленням закладів культури⁶⁶.

Найбільш конфронтаційним питанням залишається мовне, що підтверджується аналізом регіональної преси. Новий імпульс до його обговорення надав проект закону про мови, висунутий лідером соціалістів О.Морозом. “Донецький кряж” провів з ним спеціальне інтерв’ю, щоб дати можливість навести аргументи на користь законопроекту⁶⁷. Як і слід було очікувати, у пресі регіонів законопроект зустрів прямо протилежні оцінки. На Сході показовою можна вважати позицію газети “Добас”. Вона, будучи російськомовною, послідовно виступала за розвиток української мови та її ширше вживання, проти надання російській мові статусу другої державної, (мовляв, ніхто не заважає розмовляти нею), виступала з пропагандою пам’яток української писемності, переконувала читачів, що питання про державний статус російської мови піднімають недоброчесні політики. Разом з тим, ця газета виступила на підтримку законопроекту О.Мороза⁶⁸.

На Сході й Півдні через пресу впроваджується негативна налаштованість до поширення української мови у сферу освіти, до скорочення годин, що виділяються до викладання російської мови і літератури⁶⁹. Але крім того робляться спроби дискредитувати саму українську мову. У Запорізькій газеті “Верже” стверджується, що “всім чудово відомо, що виразні засоби російської мови, її лексичний склад значно багатші за українську”.

В іншій запорізькій газеті “МИГ” повторюється та сама теза: “Нинішня українська мова, на думку багатьох літерато-

рів і читачів, сама по собі такою мірою не сучасна, що описати нею сьогодення видається просто неможливим⁷⁰.

У пресі південного регіону присутні як позитивна думка щодо надання російській мові статусу державної, так і твердження що мовне питання порушують агресивно налаштовані політичні сили, які дбають не про суспільні інтереси, а про власні амбіції, що державна мова має бути одна, тому що вона об'єднує народ у досягненні мети⁷¹.

Повне несприйняття надання російській мові статусу офіційної, а державної і поготів, виявляє преса західних областей. Несприйняття підживлюється занепокоєнням, насамперед, станом української мови і культури. "Львівський експрес" дав, зокрема, інтерв'ю з народним депутатом Г.Удовенком, у якому підкреслено, що головна етнонаціональна проблема – це стан титульної нації, українців, мова яких має бути мовою міжнаціонального спілкування у країні⁷². Газета "Волинь" з приводу мовно-культурної ситуації в Україні зазначає: "Прагнучи утвердитись в "народів дружнім колі", Україна має перед собою яскраві зразки правового подолання постколоніальної мовної залежності далеко не в одній країні. А ми й досі декларуємо національне відродження, залишаючись в духовному плані напівколонією"⁷³.

Тернопільська преса висловлювала обурення зневажаням української мови у Верховній Раді, в Уряді, в Адміністрації Президента, на телебаченні, у засобах масової інформації, у книговидавництві⁷⁴.

Настрої катастрофічного передбачення долі української мови вплинули на сприйняття законопроекту О.Мороза. Чернівецька "Буковина" з приводу Указу Президента "Про захист прав громадян на використання російської мови та мов національних меншин" оприлюднила звернення звітно-виборчої конференції Чернівецького обласного об'єднання всеукраїнського товариства "Просвіта" до Президента України В.Ющенка, депутатів Верховної Ради, міністрів, керівних працівників усіх рангів і громадян України, де говорилося, що після морозівського законопроекту це другий важкий молот, який смертельно ударить по українській мові, очевидно, доб'є її⁷⁵.

У газеті “Волинь” група української інтелігенції з приводу законопроекту О.Мороза заявила, що українська мова “стала однією з найдосконаліших мов світу”, але, на жаль, чимало громадян інших національностей не спромоглися навчитися розмовляти мовою титульної нації. “То хіба потрібно нам своїми законами підлаштовуватись під їхню неповагу до нас і зверхність, зрештою, під чиєсь невігластво?”⁷⁶.

У Чернівецькій області вважають, що українська мова не просто пріоритетна, а обов’язкова для кожного громадянина України, бо який же то громадянин без знання мови корінної нації. Понад те, мова є імунітетом нації⁷⁷.

Та сама газета оприлюднила також Звернення Чернівецького відділу Союзу українок до В.Ющенко, Ю.Тимошенко та В.Литвина зі словами: “Статус державності української мови постійно ігнорувався найвищими посадовими особами... Цю ганебну традицію продовжують і сьогодні окремі посадовці та депутати Верховної Ради, чим доводять свою антиукраїнську, антидержавницьку позицію”. Відповідно, на думку авторів Звернення, статус офіційності російської мови закопає мову титульної нації⁷⁸.

Хмельницька газета “Проскурів” оприлюднила позитивний репортаж про конференцію обласної організації Конгресу українських націоналістів, на якій лунала критика ідеї державної двомовності та згадуваного Указу Президента, а львівський “Експрес” надав слово народному депутату Л.Лук’яненку, який попередив, що оскільки реальність така, що нам треба урятувати вітчизну, а не поширювати Росію в Україні, то в разі надання російській мові статусу офіційної доведеться перейти в опозицію до Президента⁷⁹.

Винятком у Західній Україні є ліві видання, які, з одного боку, змушені визнавати роль мови титульної нації, але, з другого боку, підтримувати ідею двох державних мов. “Радянська Волинь”, наприклад, нагадувала, що у радянські часи видавалося значно більше книг українською мовою, у будинках культури по всьому СРСР розучувалися українські пісні, тобто “українська мова істотно збагатила росіян, насамперед у літературі, театрі і поезії”. Відтак, на думку автора відповід-

ної публікації, двомовність є величезним культурним ресурсом України, а тому безглуздо, наприклад, переписувати технічну літературу українською мовою⁸⁰.

Міжрегіональне протистояння з мовного питання залишається поки що тяжко розв'язуваним в силу його ціннісної суті: кожна із частин України пов'язує з ним утвердження тих або інших духовних та ідеологічних уподобань.

4. Духовна сфера

Мовні уподобання регіонів пов'язані з відмінними орієнтаціями на духовні цінності, що мають різні цивілізаційні коріння. Релігійні джерела цивілізаційної приналежності проявляються у ставленні населення регіонів до церковної проблематики.

Особливо велику увагу церковно-конфесійним проблемам приділяє преса у західноукраїнських регіонах в силу більшої релігійності місцевого населення.

Насамперед, у публікаціях у західноукраїнській пресі відчувається ставлення до релігій як до вагомого державотворчого та суспільноорганізуючого чинника. Чернівецька "Час" стверджує, що церква – це "суспільна інституція, слово і чин якої має стати вищим орієнтиром у відстоюванні інтересів нації. Безперечно, державна влада не може змушувати чи навіть орієнтувати людей, до якої церкви їм ходити і до якої конфесії належати. Але власну думку і чітку позицію щодо релігійних та національно-культурних пріоритетів президент держави повинен мати". Виходячи з цього автор відповідної публікації радить державному керівництву зобов'язати предстоятеля УПЦ (Московського Патріархату) перейменувати її на "Російську православну церкву в Україні"⁸¹.

Схожою є риторика публікацій у газеті "Волинь", де стверджується, що "...Церква силою свого морального авторитету має закликати кожного бути чесним і відповідальним перед Богом, державним законом, людьми і собою". Газета занепокоєна тим, що "Народ Божий у цій країні намагають розбестити морально через систему цінностей, нав'язуваних мас-медіа за відсутності опіки з боку держави справжньою культурою".

У розвиток цієї теми газета переконує, що поступ до заможності і справедливості можливий, “коли народ і кожна людина, зокрема, зміцнюється в головних духовних ідеалах, на яких ґрунтується уся суспільна традиція. Йдеться про віру, надію, любов, дух патріотизму, жертвності і самопожертви”⁸².

У тернопільському “Вільному житті” осудження місцевої влади м.Чорткова за відмову у клопотанні про будівництво нового християнського храму супроводилося настановою, що “без Божого благословення оздоровити суспільство неможливо”. Цікавою була відповідь чортківської місцевої влади, яка, пояснюючи причини відмови, зауважила, що “можна набудувати багато храмів, прикрасити їх золотом і сріблом, але що з того, коли не буде собору у наших душах”⁸³.

Про особливе ставлення західних українців до суспільної ролі церкви свідчить реакція місцевої преси на заяву представників Константинополя, що Вселенський патріархат визнає незаконним приєднання у 1686 р. Київської митрополії до Московської. Львівський “Експрес” з цього приводу висловлює надію, що нові політичні умови, можуть забезпечити утвердження в Україні єдиної Помісної Православної церкви⁸⁴.

Та сама газета ставить питання про визнання державою богослов'я як науки, одночасно вміщуючи невдоволення ректора Католицького університету М.Мариновича тим, що оскільки богослов'я не визнане державою, то ті, хто йому навчаються, формально не є студентами і на них не розповсюджуються певні соціальні пільги, зокрема, вони не мають диплома державного зразка⁸⁵.

Суто політичну оцінку отримав в “Експресі” антикатолицький хресний хід православних у Києві у листопаді 2004 року: “Захід, організований Спільною православною братствою України, Православним братством ім. Олександра Невського та Російським рухом України, можна розцінювати хіба що як спробу ще більше дестабілізувати загальнополітичну ситуацію в Україні напередодні виборів”⁸⁶.

У Західній Україні церква й досі розглядається охоронцем української етнічності. Так, тернопільське “Вільне життя” ви-

ступає проти того, щоб ставити регіональність вище за українську етнічність, засуджує зневажання священиками УПЦ МП української мови, як це було продемонстровано у с. Жолоби Кременецького району, де було знищено україномовну церковну літературу⁸⁷.

Разом з тим, у західноукраїнській пресі наголошується на гуманістичній функції церкви. “Вільне життя” надало можливість одному із священнослужителів висловити своє захоплення спільною молитвою Папи Римського Івана Павла II та Константинопольського Патріарха Варфоломея і закликати: “Боже! Вклади розум у голови владик – керманічів, щоб пам’ятали: ми хочемо миру, злагоди, ми хочемо братерського єднання, а не протистояння”⁸⁸. У газеті пропагувалася важливість молитви, аби вона стала “першою життєвою необхідністю”⁸⁹.

Для Сходу характерне стриманіше ставлення до релігії та церкви. Типовою в цьому відношенні є позиція, спрямована проти використання церкви на виборах, за міжконфесійну толерантність⁹⁰, відповідно до принципу відокремлення церкви від держави.

Крім церковно-релігійного, преса приділяє увагу такій стороні духовності, як ставлення до цінностей комуністичної доби, нагадуванням про які є назви вулиць на честь комуністичних лідерів, встановлені ним пам’ятники. У західноукраїнській пресі вміщується пряме осудження тих міст в Україні, які не відмовляються від своїх назв, у яких вплетені прізвища більшовицьких вождів (“катів”). Солідарні з такою позицією і видання центральної України, які ставлять питання про перейменування вулиць, назви яких містять комуністичну символіку, про демонтаж пам’ятників Леніну⁹¹.

У відповідь ліва преса наполягає, що ліквідація символів радянської епохи означатиме знищення людської пам’яті, що це фашизм у його неприхованому сучасному вигляді⁹².

Донецька преса піднімає питання про пам’ятники поза політико-ідеологічними критеріями. Так, “Вечірній Донецьк”, спираючись на думку читачів, ініціював обговорення ідеї про увічнення пам’яті людей, які славили Донбас⁹³.

Проблема знищення комуністичних символів виявилася здатною об'єднувати конфліктуючі сторони. Так, орган кримських татар "Голос Крима" визнав за важливе повідомити про позицію опонента кримськотатарського руху – Конгресу російських общин Криму щодо необхідності повернення історичних назв вулицям, названим на честь більшовицьких лідерів, а також щодо намірів КРОКа встановити пам'ятник жертвам комуністичних репресій⁹⁴.

5. Стан навколишнього середовища

Чистота довкілля являє собою таку загальнонаціональну проблему, у ставленні до якої особливо проявляється спільний міжрегіональний інтерес. Це пов'язано, насамперед, із тим, що кожна область потерпає від забруднення навколишнього середовища. Хоча особливо гостро ця проблем стоїть для східних областей. Місцева преса доволі детально описує стан довкілля. Наприклад, у донецькій пресі наводяться дані про загрозливу ситуацію в області, зокрема про те, що на 1 кв. км припадає 70 тон техногенних викидів, що на території області утворилося 580 териконів, з яких 14 горять, що тут найнижчий коефіцієнт відтворення населення, а смертність перевищує народжуваність у 2,7 рази. Луганська область, згідно повідомлень преси, перебуває на третьому місці в Україні за викидами в атмосферу, Херсонська преса звинувачує владу у байдужості до проблеми крупних поховань ядохімікатів, яких в області налічується три, а крім того звалищ у колгоспах. Ці сховища стають причиною інфекційних захворювань. Преса Запоріжжя занепокоєна наявністю алергії у 50% дітей як наслідку поганих екологічних умов⁹⁵. Закономірно, що на Сході питання чистоти довкілля ставиться особливо жорстко: "... Якщо хтось не хоче турбуватися про здоров'я народу, то застосувати до нього найжорсткіші засоби, аж до закриття окремих виробництв і ділянок"⁹⁶.

На Заході екологічна загроза не набула поки що такого ж масштабу. У Львівській пресі навіть була оприлюднена інформація, згідно якої загальна екологічна ситуація в Україні краща, ніж в Європі, якщо виходити з наявності живих організмів.

мів, які особливо гостро реагують на забруднення⁹⁷. Загальна екологічна картина в Україні пом'якшується, найвірогідніше, невисокою індустріалізацією ряду областей Центру і Заходу. Там актуальна проблема переважно сміттєзвалищ. Так, "Молода Галичина" піднімає питання утилізації гудронів, завезених з Угорщини. У Полтаві під прицілом преси опинилося міське зм'їттєзвалище. Щоправда, заклик "вивести" цю темну пляму не супроводжувався відповідним технологічним рецептом. На Сході більша гострота проблеми відходів супроводжується і більшими технологічними можливостями з їх переробки. Зокрема, місцева преса пропагувала розроблений в регіоні метод термоліза і висунула ідею створення нової галузі – переробки сміття⁹⁸.

В регіональній пресі неодноразово обговорювалося питання збереження природи. Так, у Донецьку преса виступала проти знищення зелених насаджень під час будівництва, привертала увагу до збереження заповідних територій. Херсонська преса намагалася підняти громадськість на збереження залишків нижньодніпровських плавнів, більша частина яких була знищена внаслідок будівництва каскаду електростанцій на Дніпрі. У Луганську актуальною темою стала проблема водопостачання⁹⁹.

Захист навколишнього середовища хоча і є об'єднаною темою для усіх регіонів, але водночас практичне його здійснення має суто місцевий характер докладання зусиль.

6. Економічний розвиток

Реалізація розглянутих вище проблем, які входять до кола регіональних і загальнонаціональних інтересів, потребує матеріального і фінансового забезпечення, пошуку коштів на здійснення соціо-гуманітарних проектів.

Закономірно, що одна з ключових тем, які піднімаються в регіональній пресі, це економічний розвиток. У Донбасі особливо стурбовані падінням економічних показників, насамперед у тих галузях, які формують господарське обличчя краю – вугільній, верстатобудівній, енергетичній, електронній та інших, у тому числі в аграрному секторі. Збільшення вироб-

ництва товарів і насичення ними ринку, налагодження чітко функціонуючої безкризової економіки розглядається у регіоні як головний засіб боротьби з інфляцією. Донецька преса закликає до створення суспільного руху за економічне відродження країни, з тим щоб вийти з кризи не за 10 – 20 років, а за 2 – 3 роки¹⁰⁰.

Серед економічних питань, що безпосередньо торкаються спроможності людей задовольняти свої соціо-культурні інтереси, на першому місці стоїть питання ціноутворення. У пресі здебільшого висуваються два шляхи його розв'язання – ринковий і адміністративний. Слід сказати, що схильність до того або іншого шляху не корелюється з європейською чи євразійською риторикою. Приміром, у східному регіоні, де традиційно сильні симпатії до лівих, до союзу з Росією, преса тим не менше частіше популяризує ідеологію ринкової боротьби з інфляцією.

Луганський “Експрес-клуб”, наприклад, у 2004 р. дав можливість тодішньому голові ОДА О.Єфремову оприлюднити своє бачення шляхів вирішення проблеми: “Головний важіль утримання цін – активне наповнення ринку якісною продукцією”¹⁰¹. Схожа думка висловлена у кримській пресі, де піддано сумніву ефективність адміністративного контролю над цінами. Абсорбувати грошову масу, на думку газети, має економічне зростання у країні. Характерно, що можливості цього зростання ув'язуються з рівнем податків на великі і середні підприємства¹⁰².

Навпаки, у промисловому Харкові утворення цін на м'ясо пов'язують із дозуванням імпорту цього продукту аби не зашкодити вітчизняному виробнику¹⁰³. У Херсонській області висловлюються пропозиції посилення адміністративного контролю за цінами, з тим щоб змусити підприємців дотримуватися законодавства з питань ціноутворення, не дозволяти безпідставного підвищення цін, переключень калькуляції виробничих витрат тощо¹⁰⁴.

Опосередкованим стимулюванням адміністративно-го втручання у ринок м'ясопродуктів можна вважати публікацію у херсонській “Гривні”, де однією з причин зростання цін

на м'ясо у 2004 р. названо вивезення перекупниками худоби у суміжні області¹⁰⁵.

Значною мірою покладається на державний контроль за цінами тернопільське “Вільне життя”, де стверджується, що “адміністративне втручання в економіку – не завжди погано”, а для стримування цін на м'ясо владі слід організувати ярмарки, на яких товар продавав би безпосередньо виробник. Загалом, газета відбиває настрої місцевого населення – аби ціни не зростали, хоча б перед святами, для чого необхідно на цей час адміністративно встановити цінові обмеження¹⁰⁶.

Насиченість ринку продуктами харчування, ціни на які особливо впливають на соціальне становище населення в Україні, залежить від рівня розвитку аграрного сектору економіки. Його становище є предметом занепокоєння у всіх регіонах.

На Донеччині особливо стурбовані такими явищами на селі, як безробіття, занепад соціальної сфери, невизначеність із оптимальними розмірами господарств, затримки із видачами державних актів на землю, неувага до аграрних проблем з боку влади, держави в цілому¹⁰⁷.

Якщо в питаннях промислового розвитку надії більшою мірою покладаються на ринок, то в питаннях аграрного розвитку – здебільшого на державу. Розповсюджена думка, що саме держава повинна встановлювати мінімальну закупівельну ціну на зерно і гарантовано його купувати (у луганському “Молодогвардейце” наводиться зізнання анонімного аграрія, що йому вдалося продати зерно державі після сплати хабара¹⁰⁸).

Матеріали регіональної преси дозволяють вважати, що в регіонах усвідомлюється така спільно національна небезпека, як втрата аграріями інтересу до виробництва зерна.

“Зрозуміла річ, – зауважує автор публікації у “Молодогвардейце”, – що переробнику, загалом, наплювати, що отримує за свою працю селянин, і він до останку буде вивертати йому руки – можливостей для цього у нього достатньо, а ось у хлібороба простору для маневру немає – ось-ось підійдуть терміни повернення кредитів”. Тому, за спостереженнями автора, серед аграріїв зростають настрої на скороченні

посівних площ¹⁰⁹. До аналогічного висновку підштовхує і херсонська газета “МИГ”, зауважуючи, що ціни роблять виробництво зерна нерентабельним¹¹⁰.

Регіональна преса пропонує механізми підтримки аграрного сектору – зокрема, надання фермерам кредитів на суму 3 – 4 млн. грн. кожному строком на 5 – 10 років під низькі відсотки (тоді вони не будуть змушені передавати землю орендарям, які гублять її неправильним поливом), відмова від практики надання кредитів під заставу майна у трикратному розмірі від суми кредиту, надання кредитів навіть в разі заборгованості¹¹¹.

Судячи з преси, в усіх регіонах сформувалося розуміння того, що подолання економічної кризи неможливе без технологічного оновлення виробництва. Особливо активно ця проблема обговорюється на Сході і Півдні країни.

Так, торкаючись подальшої долі металургійного комплексу, “Донецький кряж” виступає з публікацією про необхідність його оновлення на основі крупних соціальних програм. Іншою публікацією визнається, що “технічний рівень металургії і видобутку руди, що існує сьогодні в Україні, не може задовольнити сучасну економіку взагалі”. Газета наводить попередження керівника одного із машинобудівних підприємств, що Україна може стати місцем розміщення нетехнологічного і брудного виробництва, а це загрожує їй глобальним відставанням в історичному розвитку¹¹².

Заклики до відновлення високотехнологічних підприємств і відродження з цією метою науки, до виробництва наукоємної продукції містить ряд публікацій в газеті “Донбасс”¹¹³. У донецькій пресі вказуються конкретні технологічні питання, що потребують вирішення. Приміром, енергозбереження, розвиток технології видобутку шахтного газу¹¹⁴.

У Херсонській області обговорюється технологічне оновлення провідних галузей – суднобудівної і аграрної. Газета “Тривна”, наприклад, наводить думку одного з капітанів про необхідність повного оновлення основних фондів суднобудівних підприємств аж до відправлення застарілого обладнання у переплавку (причому це не повинно сприйматися

“гробленням” заводу), а “Наддніпрянська правда” – слова одного з аграрних керівників, що запорукою успіхів у сільсько-му господарстві – диктатура технологій. У цій другій газеті вміщено бачення начальника обласного управління водного господарства перспектив зрошувального землеробства – використання розробок науковців, конструкторів, нових машин для вирішення проблеми розповсюдження зрошення на території у 470 тис га¹¹⁵.

Аналогічно чернівецька преса закликає відроджувати потужні комплекси в аграрному секторі, які б на основі впровадження нових технологій, зокрема західних, стали б фабриками з виробництва продуктів харчування¹¹⁶.

Брак фінансових ресурсів в Україні змушує покладатися на інвестиції як засіб подолання економічного застою. Тема заохочення інвестицій, як державних, так і приватних, у т.ч. іноземних, періодично обговорюється у регіональній пресі. Для Донбасу актуальна насамперед проблема державної підтримки вугільної галузі, яка потребує щорічно 6 млрд. грн. дотацій на рік¹¹⁷.

Важлива тема – створення сприятливих правових умов для заохочення інвестицій в регіони. Як одну з передумов економічного пожвавлення визначила заохочення інвестицій, зокрема, “Вечерняя Одеса”¹¹⁸. Особливо загострилося обговорення цієї теми після рішення уряду Ю.Тимошенко позбавити вільні економічні зони і території пріоритетного розвитку податкових пільг і спеціального митного режиму. У кримській і харківській пресі це було розцінено як удар по інвестиціях. У Криму цей висновок ілюструвався ситуацією у судноремонтній галузі, де внаслідок скасування нульової ставки оподаткування при здійсненні експорту робіт і послуг суттєво зросла вартість робіт і, як наслідок, відбулося скорочення замовлень¹¹⁹.

Негативно була зустрінута і спроба Президента В.Ющенка накладити вето (воно було подолане Верховною Радою) на закон про державну підтримку суднобудівної галузі на тій підставі, що така підтримка суперечить принципам Європейського Союзу¹²⁰.

Питання державної підтримки піднімається також стосовно аграрної сфери. На Луганщині вважають, що необхідно дотувати і тваринництво, і кормову базу, і закупку імпоротної техніки, а не лише вітчизняної, яка часто є дорожчою, але менш надійною і продуктивною¹²¹. На Житомирщині газета “Ехо” надала можливість соціалістам оприлюднити свою схему державного регулювання ринку м’яса – обмежити імпорту цього продукту до 300 тис. т на рік і продавати цю квоту, а отримані кошти спрямовувати на підтримку тваринництва і птахівництва¹²².

Деякі публікації у регіональній пресі взагалі несуть в собі ідею державного управління економікою. У “Зорі Полтавщини”, наприклад, один з місцевих бізнесменів закликав до створення на рівні держави загального механізму, який регулював би ринкові відносини¹²³. Такого роду позиція певною мірою віддзеркалює настрої суспільного осуду української економіки як кланово-олігархічної¹²⁴.

7. Правова держава і громадянське суспільство

Другим, після економіки, чинником забезпечення соціально-культурних потреб населення України, який привертає увагу регіональної преси, є організація ефективної системи державної влади, забезпечення демократичного характеру суспільства.

Оцінка регіональною пресою державної влади великою мірою відбиває загальні суспільні настрої. Характерно, що негативне ставлення до влади, незалежно, періоду Кучми чи сучасної, притаманне пресі усіх без винятку регіонів. У Донбасі владу вважають такою, що живе окремо від народу, винною, разом із “сепаратистами-князьками”, в економічній кризі, клановою¹²⁵. Херсонська “Верже” також вказує на відокремлення влади від народу, на перетворення соціального бар’єру на кастовий, на облудність влади, на її закритість. У центральних областях також переконані, що із трьох Україн – Діаспори, України і офіційної України остання живе незалежно від громадян, що влада є грабіжницькою, позбавленою патріотизму, притаманного, приміром, польській владі, номенклатурною.

Депутати-бізнесмени характеризуються як такі, що не мають уявлення про бізнес, а тільки “сидять біля бюджетного корита аби жерти” і не думають при цьому про життєвий рівень народу¹²⁶. На Заході так само вважають, що для українців українська влада виявилася нестерпною, що їй притаманні брак єдності, який спричинив економічну кризу¹²⁷.

Конфлікти у владі зустрічають осуд. Приміром, боротьба за крісло мера Одеси між Е.Гурвіцем і Р.Боделаном занепокоїла і місцеву пресу, і місцевий політикум насамперед перспективою зменшення інвестицій¹²⁸.

Неприємне ставлення до влади викликане, судячи з матеріалів преси, і такими явищами, як надмірне зростання кількості чиновників, надто велика кількість депутатів, наявність у них необґрунтованих пілґ¹²⁹.

В усіх регіонах преса підкреслює необхідність політичної активності населення, наголошує на важливості демократичних цінностей. Особливо гучно ці мотиви залунали після “помаранчевої революції”. У Донбасі навіть в період міжрегіонального протистояння під час минулих президентських виборів демократична преса переконувала, що це протистояння означає, що “населення почало перетворюватися на народ – повільно, поступово, але впевнено”. Всупереч загальним настроям, позначеним поразкою регіонального висуванця на президентську посаду, обласна демократична преса проводить думку, що “коли й говорити про революцію, то вона відбулася в душах і серцях, тобто на морально-етичному рівні. Населення поступово почало перетворюватися на народ, з’явилися видимі контури громадянського суспільства”. Відтак у будь-якому разі зросла віра людей у те, що вони можуть домогтися багато чого у відстоюванні своїх прав і свобод. Преса намагається зміцнити у населення оптимістичні погляди у майбутнє, викликати в нього громадянську позицію, роз’яснюючи, що мітинги і наметові містечка є наслідком пробудження суспільства¹³⁰.

Донецькі видання намагаються підкреслити той позитивний наслідок “помаранчевої революції”, що “наступні власті будуть зважати на суспільну думку, побояться діяти лише

на власний розсуд”, що відбувається зародження громадянського суспільства, що з’явилася можливість позбутися почуття національної неповноцінності.

Важливо, що преса намагається запобігти поглибленню міжрегіонального розколу, підкреслюючи, що в “Україні справжнє протистояння існує тільки між суспільством і наскрізь корумпованою державою”, за діями якої потрібний контроль¹³¹. В розвиток цих ідей донецька преса пропагує досвід громадянської активності в розробці правових засад суспільства, зокрема досвід створеного при Донецькій обласній раді Центра законодавчих ініціатив, який підготував понад 30 законопроектів¹³². Так само пропагує ідею контролю за владою кримська преса. “Первая Крымская” газета спеціально з цією метою надала можливість викласти свої думки на цю тему народному депутату, керівнику громадської організації “Прозора влада” А.Сенченку. Зокрема, було оприлюднено його думку, що необхідно зробити осмисленими і прозорими процедури взаємодії громадян з владними структурами, дотримуватися критеріїв прозорості влади, таких як звітність, публічність, інформаційна відкритість тощо, припинити практику створення комерційних структур при органах влади, і в першу чергу Міністерства внутрішніх справ, які оформлюють за гроші непотрібні довідки¹³³.

Особливо непримиренна до влади ліва преса, насамперед з ідеологічних мотивів. Волинські комуністи переконують, що вони борються за те, “щоб населення України стало народом, а не “маленькими українцями”, щоб влада була в руках народу, а не у мафіозно-корумпованих кланів”¹³⁴.

Проблема взаємодії влади і суспільства розглядається з позицій формування у населення почуття гідності за власну історію, усвідомлення ідеї соборності, європейського вибору, прагнення до європейських цінностей. За попередньої влади неприйняття викликало те, що вона протиставила себе народу, підпорядкувала собі майже усі засоби масової інформації. Але і нова влада, на думку журналістів, не тільки байдужа до оцінок преси, а й продовжує чинити тиск на засоби масової інформації¹³⁵. Предметом занепокоєння полтавської пре-

си стали тяжкі умови, в яких працюють сільські недержавні організації, незахищеність сільських профспілок¹³⁶. Питання про обов'язок влади співпрацювати з профспілками, насамперед незалежними, актуальне і для Луганщини¹³⁷. На Херсонщині питання ставиться масштабніше – про необхідність запровадження практики “тристороннього консенсусу” (влада – профспілки – роботодавці) і прийняття з цією метою закону “Про соціальне партнерство”¹³⁸.

Регіональна преса віддзеркалює неоднозначне сприйняття на місцях проектів політичної і адміністративно-територіальної реформ. “Донецький кряж” публікує з цього приводу думку, що Верховна Рада, розпочавши реформу, врятувала Україну, дала ескізний вигляд нової країни. Загалом ідея парламентсько-президентської республіки, яка є серцевиною політичної реформи, оцінюється донецькою пресою позитивно. Інакше сприймається ідея адміністративно територіальної реформи. “Донецький кряж” оприлюднив з цього питання коментар доктора економічних наук В.Василенка, який вважає, що мета цієї реформи – ослаблення місцевої опозиції. Треба укрупнювати наявні регіони, об'єднуючи області під началом єдиного господарського суб'єкта, створити єдиний механізм управління економікою, а не ділити країну на кілька окремо керованих територій¹³⁹.

В регіонах вважають важливим не формальне проведення реформ, а вирішення при цьому проблем взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами державної влади, про що йшлося, зокрема, на 7-му засіданні Асоціації міст і громад України у липні 2004 року. Виступаючи на сторінках преси мер м.Бердянська В.Баранов наголосив, що політична реформа мусить відбутися одночасно з адміністративною, що при цьому необхідно, з одного боку, розширити місцеве самоврядування, а з другого боку, ліквідувати райдержадміністрації. У Миколаївській області вважають, що аргументи на користь територіальної реформи мають бути вагомими, а не популістськими, хоча загалом ідея реформи оцінюється позитивно, як великий крок на шляху до демократії відповідно до ратифікованої Україною Європейської хартії місцевого

самоврядування¹⁴⁰. У західному регіоні проект політичної реформи беззастережно схвально зустріли тільки ліві, які вбачають в ній можливість обмеження повноважень прозахідного, а тому нестерпного для них, Президента¹⁴¹. Націонал-демократичні сили ставляться до ідеї політреформи із застереженнями, побоюючись, що вона зміцнить позиції проросійських сил, дозволить представникам старої влади зберегти “власне райське життя”¹⁴².

Що ж до проекту адміністративно-територіальної реформи, то на сторінках західноукраїнської преси лунали такі застереження, як відсутність у ньому змін у системі влади, недостатня зрозумілість її глибинних цілей для громадян держави. “Молода Галичина” наголошує на необхідності вирішення при її проведенні таких проблем, як бюджетні стосунки, розширення регіонів на багаті й бідні, протистояння між мерами, губернаторами, головами облрад¹⁴³.

Одне з упереджень щодо проекту адмінреформи полягає у побоюванні, що її наслідком стане зростання бюрократії. За підрахунками заступника голови Чернігівської ОДА О.Обушного, якщо в райрадах чиновників залишиться приблизно стільки ж, скільки їх було в райдержадміністраціях, то в селах області їх кількість збільшиться у півтора рази¹⁴⁴.

Тема адміністративно-територіальної реформи актуальна для східних областей також у зв'язку з популярністю там ідеї федералізації України. Питання федералізму було роздмухане східноукраїнською елітою в розпал президентських виборів 2004 року як реакція на “помаранчеву революцію”, на небажання Центру і Заходу визнати переможцем висуванця від Сходу. Саме тоді “Донецький кряж” підкреслив особливий внесок південних і східних областей у створення національного валового внутрішнього продукту. У газеті східний трудівник протиставлявся “київському чинуші” і “галицькому неробі” і ставилося питання – “а чи не занадто великі дотації відраховують через Київ бюджети регіонів Сходу України? Може, було б справедливішим більше заробленого залишати в себе?”¹⁴⁵. Тиражувалися й інші претензії до команди В.Ющенка, який вважався виразником суто галицьких інтересів,

озвучені одним з керівників профспілки вугільників М.Маландінін: "...деякі з них сповідують відверто неофашистську ідеологію, закликаючи бити "москалів" і "жидів", вони "силою насаджують державну мову", "привласнили собі право вчити нас, як нам жити, якою мовою розмовляти, яким богам і як молитися"¹⁴⁶. Виправданням ідеї федералізації у донецькій пресі висувалася "розкольницька" позиція обласних рад західних областей, які відмовилися визнати перемогу східного кандидата¹⁴⁷.

Втім, слід зазначити, що оцінки ідеї федералізації у політичних і наукових колах Донбасу часто не збігалися. Якщо тодішнє керівництво області переконувало, що федералізація означатиме не сепаратизм, а більш міцне співробітництво регіонів, зникнення межі між Південним Сходом і Заходом України, то провідні економісти, зокрема д.е.н. Л.Омельянович, нагадували, що регіони України взаємодоповнюють один одного, що в Донбасі немає самостійної фінансової системи, що промисловість області є енерго- та металоемною, що постійно зростає собівартість її продукції. На цій підставі попереджувалося, що психологія зверхності, яка виникла у Донбасі, є ефемерною, а відтак небезпечною¹⁴⁸.

Тим не менше, навіть після поразки східних федералістів у Донбасі продовжує тиражуватися ідея федералізації України на засадах спеціалізації її регіонів, або, принаймні, надання їм більшої самостійності¹⁴⁹.

Одне з гостро обговорюваних у регіональній пресі питань – забезпечення владою законності у країні. Дана тема безпосередньо пов'язана з темою належного виконання своїх функцій правоохоронними органами. Важливість цієї теми тим більш висока, що в Україні трапляються спроби політизувати ці органи, втягти їх у політичне протистояння. Одна з таких спроб – відозва Російського руху Севастополя до силових структур, у т.ч. до правоохоронних органів та Служби безпеки, із закликом перейти на бік опозиції¹⁵⁰ (мається на увазі анти помаранчевої).

Предметом щільної уваги в регіонах є високий рівень корупції у країні, особливо у контролюючих органах, в рядах

Міністерства внутрішніх справ¹⁵¹. Корупція викликає велике занепокоєння крім усього іншого ще й тим, що вона є одним із чинників, які відлякують інвесторів¹⁵². Регіональні видання крім того ставлять питання про боротьбу з економічними злочинами, з так званою малою корупцією, яка затягує в себе громадян. У Криму навіть пролунав жаль з приводу того, що в Україні не наважуються повторити російський досвід знесення котеджів, збудованих з порушенням вимог законодавства¹⁵³, що можна вважати симптомом радикалізації суспільних настроїв.

8. Зовнішні чинники забезпечення національного інтересу

Обговорення у регіональній пресі питання про доцільність тієї або іншої зовнішньої орієнтації розкриває дещо відмінні уявленні про ключові національні інтереси. У південно- та східноукраїнській пресі основний наголос робиться на суто матеріальних наслідках геостратегічного вибору. "Крымская правда", наводячи слова лідера партії "Союз" О.Костусева, що "рівень життя людей – це єдина національна ідея, спроможна і гідна об'єднати всі регіони, усіх наших громадян", відзначає, що з цією позицією важко не погодитися. Говорячи про європейський вибір, газета наголошує, що прагнення до Європи – це, перш за все, прагнення до кращого життя, до європейської зарплатні, до доступної освіти і якісної медицини. Однак, газета водночас суперечливо відкидає це прагнення, запитуючи, навіщо Україні прилаштовуватися під чужі стандарти життя¹⁵⁴.

"Донецький кряж" зі свого боку наводить думки представників місцевої промислової еліти, частина якої вважає, що вступ України до Світової організації торгівлі спричинить зупинку машинобудування і легкої промисловості, безробіття, зниження купівельної спроможності громадян, але друга частина вважає, що Україні треба "онаучити" свою продукцію, зробити її ефективною та інтелектуальною, аби жертви, неминучі на шляху до Європи, виправдали б кінцевий результат¹⁵⁵.

Виходячи з недостатньої конкурентоспроможності української продукції, із залежності України від російських енергоносіїв, донецька преса частіше, ніж преса інших регіонів, тиражує ідею про євразійський вектор зовнішньої політики держави¹⁵⁶.

У центральних і західних областях в період президентських виборів (можливо, в силу залежності від адмінресурса) навіть у демократичних виданнях також оприлюднювалися думки, що в разі вступу України до НАТО підприємства вітчизняного військово-промислового комплексу стануть непотрібними, що коли віддати право прийняття рішень у чужі руки, як це зробили колишні соціалістичні країни, вступивши до ЄС, то можна втратити незалежність, що, навпаки, вступ до Єдиного економічного простору дозволить збільшити товарообіг з Росією, зміцнити співробітництво у нафтогазовій галузі, у металургії¹⁵⁷.

Вінницька газета "33 канал" стимулювала роздуми жителів області, оприлюднивши прогнози київського Центру соціальних експертиз щодо перспектив різних галузей економіки в разі вступу України до СОТ. За висновками Центру, вірогідним є збільшення робочих місць в ракетно-космічній галузі, фінансах, банківській справі, зв'язку, сфері відпочинку, туризму, торгівлі, будівництві, хімічній промисловості. Навпаки, передбачається зменшення зайнятості у харчовій, меблевій промисловості, у науці, науковому обслуговуванні, поліграфії, машинобудуванні, газовій промисловості. Найбільш негативні наслідки прогнозуються у фармацевтичній галузі, автомобілебудуванні, вуглевидобуванні, у м'ясопродукції та інших галузях¹⁵⁸.

Економічні аспекти зовнішньополітичного вибору не чужі також і західноукраїнській пресі. Але у її публікаціях значно виразніше і частіше підкреслюється зв'язок між цим вибором та суспільно-політичним укладом країни. Прикладом є, зокрема, публікації у івано-франківській "Галичині", де наголошується на необхідності запровадження демократичних порядків як умови інтеграції до Європи, здійснення цивілізованої внутрішньої політики, забезпечення свободи слова,

формування громадянського суспільства, проведення реформи суспільного життя. Тому, вважає газета, не треба українській владі ображатися на її очевидні огріхи, бо альтернативи демократичному розвитку немає¹⁵⁹.

Схожу позицію зайняло і тернопільське “Вільне життя”, яке виступило на підтримку міжнародних організацій, яких українська влада часів Кучми звинувачувала у навмисній дискредитації України¹⁶⁰.

¹ Карпенко Е. Жить дальше... // Донбасс. – 2005. – 14 января (№7).

² Иванов А. Больше фольклора – меньше политики // Донецкий край. – 2004. – 27 августа (№ 30).

³ Рура А. Объединяются казаки // Донбасс. – 2004. – 6 октября (№ 123).

⁴ Бриж А., Чернышева Н. Межнациональные связи – в наших традициях // Донбасс. – 2004. – 6 ноября (№ 204).

⁵ Конопелькин А. В Луганске и Донецке участились еврейские погромы // Молодогвардеец. – 2004. – 17 ноября (№ 46).

⁶ Ильина Т. Быть ли Дому дружбы народов? // Вечерняя Одесса. – 2005. – 24 марта.

⁷ Сеитвелиев С. В защиту этноса // Голос Крыма. – 2005. – 8 июня (№ 22).

⁸ Радивилов О. Избранные // Крымская правда. – 2005. – 26 августа (№ 152).

⁹ Стельмах В. Україна – для всіх її громадян // Вільне життя. – 2004. – 28 липня (№ 78).

¹⁰ Смакула Т. Одних багагом, інших – пряником // Вільне життя. – 2004. – 18 серпня (№ 87).

¹¹ Капелюшний Л. Ресурс у нетрях української свідомості // Вільне життя. – 2004. – 15 вересня (№ 99).

¹² Чолкан М. Така у нас демократія // Вільне життя. – 2004. – 15 вересня (№ 99).

¹³ Джумага О. А ми культурно мовчимо // Вільне життя. – 2004. – 27 жовтня (№ 117).

¹⁴ Гетман П. Народне господарство розрушили бізнесом // Радянська Волинь. – 2004. – 19 серпня (№ 34).

¹⁵ Вільне життя. – 2004. – 27 жовтня (№ 117).

¹⁶ Рачук М. Про мовне питання і не тільки // Час. – 2005. – 24 лютого (№ 8).

¹⁷ Мы должны проявить настойчивость // Экспресс-клуб. – 2005. – 26 января (№ 4).

¹⁸ Підсумки роботи зі зверненнями громадян за I півріччя 2004 р. // Наддніпрянська правда. – 2004. – 21 липня.

¹⁹ Кузенко В. Единство права и ответственности, или пощечина региону // Верже. – 2005. – 9 июня (№ 23).

²⁰ Соціальна держава XXI століття // Репортер. – 2004. – 21 жовтня (№ 44).

²¹ Кисель И. Александр Мороз: “Действовать в угоду “доброму царю” социалисты не собираются” // Донецкий краяж. – 2005. – 28 января (№ 3).

²² Рибак Л. Що дало чергове підвищення пенсій // Вільне життя. – 2004. – 7 серпня (№ 82-83); Припинити обман пенсіонерів. Лист народних депутатів В.Асадчева, В.Кириленка, В.Онопенка, В.Ніколаєнка // Вільне життя. – 2004. – 13 жовтня (№ 111).

²³ Чего вы ждете от “железной леди” Украины? // Вечерний Донецк. – 2005. – 5 февраля (№ 2).

²⁴ Севастьянова Т. Занятость селян – проблема общая // Экспресс-клуб. – 2004. – 29 сентября (№ 33); Світличний М. Любите свою землю // Наддніпрянська правда. – 2004. – 23 июля (№ 57).

²⁵ Вадимов Д., Тищенко С. Разговор на меже // Донбасс. – 2005. – 29 января (№ 19).

²⁶ Вітвіцький О. Інтерв'ю з О.Гуменюком // Вільне життя. – 2004. – 1 липня; Яценко М. Земля у вимірі закону. – 2004. – 28 серпня.

²⁷ Смоляк А. Земельный вопрос обостряется // Первая Крымская. – 2005. – 1 апреля (№ 12).

²⁸ Совершенствование рынка труда – путь к повышению качества жизни // Херсонський вісник. – 2004. – 8 липня (№ 28).

²⁹ Стоян Ю. Электорат любит воду // Событие(Харьков). – 2005. – 17-23 марта (№ 11); Корзун С. У Херсоні тариф на утримання житла підвищено... // Наддніпрянська правда. – 2004. – 11 серпня (№ 62).

³⁰ Дихтяренко А. Коммунальная реформа // Гривна-плюс (Луганск). – 2004. – 15 сентября (№ 33); Староселець І. Мешканці багатоквартирних будинків – об'єднуйтеся // Херсонський вісник. – 2005. – 17 березня (№ 11).

³¹ Казаков О. Повезет тем, кто не платил за коммунальные услуги? // Гривна. – 2004. – 14 октября (№ 42).

³² Рибак Л. Чи ліпше стане чорнобильцям? // Вільне життя. – 2004. – 7 березня (№ 67-68).

- ³³ Жук Ю. У поганий навчальний заклад абітурієнт не піде // Полтавська думка. – 2005. – 1 квітня (№ 25).
- ³⁴ Ребров І. Оскал кадрового голода // Донецкий кряж. – 2004. – 2 июля (№ 25).
- ³⁵ Михлюк С. Посприятити молоді знайти роботу // Вільне життя. – 2004. – 1 липня (№ 66).
- ³⁶ Костишин Л. Ігор Демків: “Вимога сьогодення – рівний доступ до здобуття високоякісної освіти // Вільне життя. – 2004. – 2 жовтня (№ 106–107).
- ³⁷ Михлюк С. Вказ. праця; Карпенко Е. Кто последний в финансисты? // Донбасс. – 2005. – 6 мая (№ 83).
- ³⁸ Чи реально подолати безробіття серед молоді? // Молода Галичина. – 2004. – 13 липня (№ 91).
- ³⁹ Карпенко Е. Вказ. праця; Жук Ю. Вказ. праця.
- ⁴⁰ Житло і робота // Репортер. – 2004. – 29 липня (№ 31).
- ⁴¹ Негребецкая О. Георгий Басакин: “Особый режим для безопасности” // Молодогвардеец. – 2004. – 15 сентября; “Папа, мы ждем тебя домой” // Донбасс. – 2004. – 15 декабря; Коваленко Н. Горняцким командирам пора делать выводы // Донбасс. – 2005. – 1 мая (№ 11).
- ⁴² Негребецкая О. Указ. соч.; Донбасс. – 2004 – 29 сентября.
- ⁴³ Кравченко Д. Гудок гудит почем зря // Молодогвардеец. – 2004. – 2 июля (№ 29).
- ⁴⁴ Боянжу В. Медицина: “самолечение” – на пользу делу // Гривна. – 2005. – 24 марта (№ 13).
- ⁴⁵ Янцаковський О. Медичне страхування – за і проти // Проскурів. – 2005. – 3 березня (№ 17–18).
- ⁴⁶ Янко М. Коли у рідній домівці – пекло // Вільне життя. – 2004. – 7 серпня.
- ⁴⁷ Гора Ю. “Дідівщина” в інтернаті // Молода Галичина. – 2004. – 5 листопада (№ 126); Довжик Б. Дещо про соціально-економічні аспекти трудової міграції // Вільне життя. – 2004. – 21 липня (№75).
- ⁴⁸ Бернакевич Л. Дошкільні установи розширюють // Молода Галичина. – 2004. – 31 серпня (№ 97).
- ⁴⁹ Затверджено програму щодо розв’язання проблеми бездомних громадян в області // Наддніпрянська правда. – 2004. – 6 серпня (№ 61).
- ⁵⁰ Антонов В. Маршрутки для пасажирів или уловников? // Херсонский вісник. – 2004. – 15 липня (№ 29).
- ⁵¹ Быльинь А. Что культурного в современной культуре? // Верже. – 2004. – 2 сентября (№ 36).

⁵² Черных Е. Народ ликуй, пришел Сабантуй // Донбасс. – 2004. – 15 июля (№ 128); Куцева Е. Певческий собор на Святой горе // Донбасс. – 2004. – 18 сентября (№ 172).

⁵³ Иванов А. Барвинок не цветет в Донбассе // Донецкий кряж. – 2004. – 20 июля (№ 29).

⁵⁴ Карпенко Е. “Дикие танцы” родом из рая // Донбасс. – 2004. – 16 июля (№ 129); 21 июля (№ 132).

⁵⁵ Абдуллаев И. Наследие коренных народов Крыма – часть мировой культуры // Голос Крыма. – 2003. – 1 июня (№ 21).

⁵⁶ Нагірна І. Велика родина // Молода Галичина. – 2004. – 6 серпня (№ 88).

⁵⁷ Стеблина О. Усе в наших руках // Вільне життя. – 2004. – 25 серпня (№ 90).

⁵⁸ Малащук А. Чому прогресує культурне невігластво // Галичина. – 2004. – 19 серпня (№ 126–127).

⁵⁹ Куфрик Б. Народні традиції занепадають // Експрес. – 2004. – 27 серпня (№ 13).

⁶⁰ Попелюк О. Створити Союз любові в державі нелегко // Буковина. – 2005. – 11 березня (№ 99).

⁶¹ Синцова Т. Нужна ли нам классическая музыка? // Гривна. – 2004. – 22 июля (№ 30); Джумага О. А ми культурно мовчимо // Вільне життя. – 2004. – 27 жовтня (№ 117).

⁶² Пастернак Н. Де наші чудотворні ікони? // Експрес. – 2005. – 3 березня (№ 26).

⁶³ Марченко Л. Осиротілі святині // Полтавська думка. – 2005. – 4 лютого (№ 6); Збережемо унікальні прадідівські могили // Полтавська думка. – 2005. – 10 червня (№ 24).

⁶⁴ Коваленко Н. Культура рушится // Донбасс. – 2004. – 15 декабря (№ 228); Пархоменко М. Хранители истории – на страницах журнала // Вечерний Донецк. – 2004. – 6 ноября (№ 164); Герланец В. Проблемы музейные и не только // Вечерний Донецк. – 2005. – 19 февраля (№ 28); Павлова И. Где “живут” книги? // Херсонський вісник. – 2004. – 15 липня (№ 29); Культура и общество // Херсонський вісник. – 2004. – 19 с65

⁶⁵ Рибачук В. Культура і номенклатура // 33 канал (Вінниця). – 2005. – 19 січня (№ 4); Кінько В. Світло та тіні культури Полтавщини // Полтавська думка. – 2004. – 12 листопада (№ 46).

⁶⁶ Ясінська Г. Не вмирає душа наша // Вільне життя. – 2004. – 1 липня (№ 66).

⁶⁷ Донецкий кряж. – 2005. – 28 января (№ 3).

⁶⁸ Тищенко С. Языковой вопрос // Донбасс. – 2004. – 9 сентября (№ 165); Гринько В. Нужен диалог, а не конфронтация // Донбасс. – 2005. – 1 мая (№ 12); Сьогодні – день української писемності // Донбасс. – 2004. – 9 ноября (№ 205); Тищенко С. Життям пользуйся живущий // Донбасс. – 2004. – 29 июля (№ 137); Проект А.Мороза о языках может консолидировать страну и примирить регионы // Донбасс. – 2005. – 10 февраля (№ 128).

⁶⁹ Булат В. Его визит другим наука // Событие (Харьков). – 2005. – 3–9 марта (№ 9).

⁷⁰ Соловова Л. Кому мешаєт русская литература // Верже. – 2004. – 5 августа (№ 32); Тимофеева Ю. Языковой бартер // МИГ. – 2004. – 14 октября (№ 42).

⁷¹ Доведет ли язык до раздора? // Порто-Франко (Одесса). – 2005. – 11 февраля (№ 5); Стульська Г. Мова – енергія нації // Український південь. – 2005. – 19–26 травня (№ 19);

⁷² Ганус А. Кто поставит на мовне питання – програє // Експрес. – 2005. – 10 травня (№ 52).

⁷³ Гей В. Чи маємо ми українське телебачення? // Волинь. – 2005. – 24 травня (№ 56).

⁷⁴ Галичанець М. Живу ображеним і в дисконфорті // Вільне життя. – 2004. – 7 липня (№ 69).

⁷⁵ Буковина. – 2005. – 20 квітня (№ 30).

⁷⁶ Волинь. – 2005. – 15 лютого (№ 17).

⁷⁷ Рачук М. Про мовне питання і не тільки // Час. – 2005. – 24 лютого (№ 8).

⁷⁸ Українська мова – сиротинка в Україні // Час – 2005. – 31 березня (№ 13).

⁷⁹ Стецишин О. Мова нас роз'єднає // Час. – 2005. – 8 квітня (№ 41).

⁸⁰ Котлов С. Вони крадуть історію і майбутнє України // Радянська Волинь. – 2004. – 16 грудня (№ 51).

⁸¹ Шкрібляк М. Революція триває в душах Вірин // Час. – 2005. – 5 травня (№ 18).

⁸² Поровчук В. Час надії // Волинь. – 2004. – 17 листопада (№ 47); його ж. Час дій // Волинь. – 2004. – 11 січня (№ 6).

⁸³ Присяжний Б. Народ, який не хоче будувати храми, будувати-ме в'язниці // Вільне життя. – 2004. – 3 липня (№ 167–168); Чи є собор у наших душах // Вільне життя. – 2004. – 10 липня (№ 70–71).

⁸⁴ Пастернак Н. Київ, “третій Рим”? // Експрес. – 2005. – 14 квітня (№ 43).

⁸⁵ Експрес. – 2005. – 3 травня (№ 27).

⁸⁶ *Пастернак Н.* У Києві відбувся хресний хід на знак протесту проти католицької і сектантської експансії в Україні // Експрес. – 2004. – 12 листопада (№ 175).

⁸⁷ *Бербих А.* Заповідь кохання для всіх християн одна; *Вовк А.* Чужі на своїй землі // Вільне життя. – 2004. – 21 липня (№ 75).

⁸⁸ *Юзвак В.* І небо раділо спільній молитві // Вільне життя. – 2004. – 18 серпня (№ 87).

⁸⁹ *Прінь Є.* І розмова з богом, і дорога до спасіння // Вільне життя. – 2004. – 7 липня (№ 69).

⁹⁰ *Степная Н.* Вернуть церковь в правовое поле // Донбасс. – 2005. – 1 февраля (№ 21).

⁹¹ *Голод І.* До чийого храму дорога на Кіровоград? // Молода Галичина. – 2004. – 1 липня (№ 72); *Юхно І.* Геть сміття з нашої хаги // Полтавська думка. – 2005. – 18 березня (№ 12); *Опришко В.* Прибрати з площ комуністичний шир- потреб // Полтавська думка. – 2005. – 18 лютого (№ 8).

⁹² *Михайлов М.* Долг ныне живущих – не допустит фашизации страны // Комуніст Поділля. – 2005. – 25 травня (№ 21).

⁹³ *Платоненко С.* Достаточно ли памятников в Донецке? // Вечерний Донецк. – 2005. – 1 февраля (№ 17); *Его же.* Память в камне и бронзе // Вечерний Донецк. – 2005. – 8 февраля (№ 21).

⁹⁴ Большевистских палачей и вырождков долой с крымских улиц и площадей, требует Конгресс русских общин Крыма // Голос Крыма. – 2005. – 22 июля (№ 28); Конгресс русских общин Крыма намерен воздвигнуть памятник жертвам большевистских палачей // Голос Крыма. – 2005. – 5 августа (№ 30).

⁹⁵ *Германец В.* Донбасс бьет в набат // Вечерний Донецк. – 2004. – 26 ноября (№ 174); *Иванова А.* Призракпустыни над Донецким кряжем // Экспресс-клуб. – 2005. – 15 июня (№ 24); *Марус В.* Ядами земля полнится // Гривна. – 2004. – 29 июля (№ 31); *Его же.* Мирное время. Знак Беды // Гривна. – 2004. – 8 июля (№ 28); Главная причина вспышки аллергии – слабый иммунитет запорожцев // Запорозька Січ/Перекур. – 2004. – 9 вересня (№ 168–170).

⁹⁶ *Коваленко Н.* Живем одним днем? // Донбасс. – 2004. – 9 июля (№ 125).

⁹⁷ *Тимчук-Мороз А.* А що з екологією? // Експрес. – 2005. – 15 квітня (№ 44).

⁹⁸ *Тарнавський Є.* Добротвір зрадіє, а Новий Розділ заплаче // Молода Галичина. – 2004. – 6 серпня (№ 88); *Черчатий І.* Бомжам

- Клондайк, селянам – лихо // Полтавська думка. – 2005. – 10 червня (№ 124); *Попова И.* Как одолеть мусорный Эверест // Донецкий кряж. – 2004. – 16 июля (№ 27).

⁹⁹ *Николаева А.* Бои за землю местного значения // Донбасс. – 2005. – 13 января (№ 6); *Герланец В.* Заповедные земли Донбасса // Вечерний Донецк. – 2004. – 6 ноября (№ 164); Нижнеднепровске плавни – национальное достояние, которое исчезает // Гривна. – 2004. – 15 июня (№ 29); Водоснабжение // Молодогвардеец. – 2004. – 5 августа (№ 31); *Асеева А.* Фекальная рапсодия под чиновничью капеллу // Молодогвардеец. – 2004. – 12 августа (№ 32).

¹⁰⁰ *Кравченко Д.* Каким местом успокоимся? // Молодогвардеец. – 2004. – 12 августа (№ 32); *Колесник Н.* Кто раскручивает инфляцию? // Вечерний Донецк. – 2005. – 29 января (№ 16); *Белопольский Г.* Возродим экономику сообща // Донбасс. – 2005. – 10 февраля (№ 28).

¹⁰¹ Чтоб ситуация стала стабильной // Экспресс-клуб. – 2004. – 20 октября (№ 42).

¹⁰² Правильные инфляционные страхи // Крымская правда. – 2005. – 31 марта (№ 58).

¹⁰³ *Александров Ю.* Молчание ветчины, или мясо вредно // Событие. – 2005. – 14–20 апреля (№ 15).

¹⁰⁴ *Каложний А.* Ціна. Зловживань не меншає // Наддніпряньська правда. – 2004. – 8 жовтня (№ 78).

¹⁰⁵ *Яневский С.* Торговцам мясом – все бесплатно // Гривна. – 2004. – 21 октября (№ 43).

¹⁰⁶ *Третьяченко О.* Аби ціна не “з’їла” м’ясо // Вільне життя. – 2004. – 6 листопада (№ 120–121); *Третьяченко О.* Після стрибка у висоту ціни почали присідати. Коли вони встануть? // Вільне життя. – 2004. – 23 жовтня (№ 115–116); *Баца В.* Ми виходимо з кризи, вино – з “тіні”, а ціни – з рамок // Вільне життя. – 2004. – 18 грудня (№ 136).

¹⁰⁷ *Милованов В., Тищенко С.* А если обрубить все лишнее... // Донбасс. – 2004. – 2 сентября (№ 161).

¹⁰⁸ *Серета С.* Кто хозяин хлеба на Украине? // Донецкий кряж. – 2005. – 11 марта (№ 9); *Гречаник А.* Зимой останемся без каравая? // Молодогвардеец. – 2004. – 9 сентября (№ 36).

¹⁰⁹ *Гречаник А.* Зерно Луганщины – 2004 // Молодогвардеец – 2004. – 19 августа (№ 33).

¹¹⁰ *Тетерев С.* У нас два бедствия: неурожай и... урожай // МИГ11

¹¹¹ *Шевченко И.* Противостояние // Донецкий кряж. – 2005. – 22 апреля (№ 15); *Дашаовець З.* Танталові муки селян // Галичина. – 2004. – 22 липня (№ 110–111).

¹¹² *Сычев И.* Кипящие будни особого назначения // Донецкий край. – 2004. – 16 июля (№ 27); *Его же.* Между “фабрикой” и “дном” // Донецкий край. – 2005. – 25 февраля (№ 7).

¹¹³ *Бронников А.* Богатство знаниями прирастает // Донбасс. – 2004. – 18 ноября (№ 21); *Тищенко С.* Виртуальное благо // Донбасс. – 2005. – 29 января (№ 19).

¹¹⁴ Новые технологии необходимы // Молодогвардеец. – 2004. – 8 июля (№ 27); *Попова И.* Нищие на золотой скамейке // Донецкий край. – 2004. – 1 октября (№ 35).

¹¹⁵ *Боянжу В.* О херсонском судозаводе, его корейском конкуренте и пиратах малаккского пролива // Гривна. – 2004. – 26 августа; *Билик П.* Микола Коноваленко: “Аграрна реформа перевернула село як плуг” // Наддніпряньська правда. – 2004. – 9 липня; *Його ж.* Майбутнє Херсонщини – відродження зрошення // Наддніпряньська правда. – 2004. – 4 серпня.

¹¹⁶ *Пирожук П.* Хвалить нас, наші губоньки // Прикарпатська правда. – 2005. – 12 травня (№ 19).

¹¹⁷ *Гонтарь Л.* Надежда – на инвестиции // Донбасс. – 2004. – 31 августа (№ 159); *Сагань Ю.* Минус поддержка Углепрому // Донецкий край. – 2005. – 21 января (№ 2).

¹¹⁸ *Стасов О.* Хватить гудеть. Пора ехать // Вечерняя Одесса. – 2005. – 29 марта.

¹¹⁹ *Фалей О.* Автономия не собирается “сдавать” свободные экономические зоны // Первая Крымская. – 2005. – 26 июня (№ 28); *Атоян Ю.* Инвесторы уходят прощаясь // Событие (Харьков). – 28 апреля – 4 мая (№ 173); Первая Крымская. – 2005 – 8 июня (№ 22).

¹²⁰ *В.Гуреев:* “Украинское судостроение на 100% способно конкурировать на международных рынках // Вечерний Николаев. – 2005. – 22 февраля (№ 20).

¹²¹ *Николаев В.* О селе и не только // Экспресс-клуб. – 2004. – 13 октября (№ 41).

¹²² Социалисты считают, что дешевое импортное мясо может дестабилизировать рынок и погубить отечественного производителя // Эхо. – 2005. – 14 апреля (№ 15).

¹²³ Кто не планує, той банкрутує // Зоря Полтавщини. – 2005. – 18 січня (№ 8).

¹²⁴ *Чалий С.* Багаті багатіють – всі інші бідніють // Вільне життя. – 2004. – 16 жовтня (№ 108).

¹²⁵ *Тищенко С.* Не ходити бы нам “вверх ногами” // Донбасс. – 2004. – 4 декабря (№ 221); *Кравченко Д.* Сепаратизм економіке не

товарищ // Молодогвардеец – 2004. – 8 декабря (№ 49); *Сычев И.* “Кучмокрафия” вместо “кучмокрафии” // Донецкий кряж. – 2005. – 28 января (№ 3).

¹²⁶ *Воротиленко М.* Не просити грошей, а заробляти їх // Потавська думка. – 2004. – 23 липня (№ 30); *Черчатий І.* Українці повинні отримувати зарплату європейського рівня // Полтавська думка. – 2004. – 6 серпня (№ 32); *Жук Ю.* Оглянься і задумуйся, громадянині України // Полтавська думка. – 2004. – 20 серпня (№ 34); 33 канал (Вінниця). – 2004. – 21 липня (№ 30).

¹²⁷ *Зварич О.* Розвиток, спрямований у минуле // Вільне життя. – 2004. – 2 жовтня (№ 106-107); Де ж наше омріяне щасливе життя? // Вільне життя. – 2004. – 7 липня (№ 69).

¹²⁸ Противостояние между бывшим и нынешним мэрами Одессы может отпугнуть инвесторов // Правое дело. – 2005. – 18 марта; Конфликт с точки зрения губернатора // Вечерняя Одесса. – 2005. – 17 марта.

¹²⁹ *Артеменко Ю.* План на год. Скорее агитлистка // МИГ. – 2004. – 14 октября (№ 42); *Воробьева П.* Просто человек о непростых людях // Донбасс. – 2005. – 1 мая (№ 12).

¹³⁰ *Колесник Н.* Население становится народом // Вечерний Донецк – 2004. – 4 декабря (№ 179); *Колесник Н.* Революция? Путч? Переворот? // Вечерний Донецк. – 2005. – 15 января (№ 7); *Яковенко А.* Донбасс на развалинах надежд // Вечерний Донецк. – 2005. – 2 февраля (№ 18).

¹³¹ *Тищенко С.* Загомонила Україна // Донбасс. – 2004. – 27 ноября (№ 217); *Его же.* Все проходит и это пройдет // Донбасс. – 2005. – 22 января (№ 14).

¹³² Вечерний Донецк. – 2005. – 11 июня (№ 87).

¹³³ *А.Сенченко:* “Русского или татарина нельзя сделать украинцем, но можно – патриотом Украины” // Первая Крымская. – 2005. – 11 марта (№ 9).

¹³⁴ *Махно П.* І куди ж “маленькому українцю” подітисся? // Радянська Волинь. – 2004. – 22 липня (№ 31).

¹³⁵ *Коробова Т.* Полноценный комплекс неполноценности // Правое дело (Одеса). – 2005. – 22 марта; *Черчатий І.* В усьому винні... журналісти // Полтавська думка. – 2005. – 1 квітня (№ 14).

¹³⁶ *Безтосний М.* Зміни на краще може здійснити тільки нова влада // Полтавська думка. – 2004. – 30 липня; *Черчатий І.* Сільська стежина до демократії // Полтавська думка. – 2005. – 22 квітня (№17).

¹³⁷ Соколенко В. Без доверия к власти // Молодогвардеец. – 2004. – 5августа (№ 31).

¹³⁸ Білик П. Захистимо трудові і соціально-економічні права селянина // Наддніпрянська правда. – 2004. – 2 липня; Задорожня Л. Соціальне партнерство – надійна парасолька // Наддніпрянська правда. – 2005. – 15 квітня.

¹³⁹ Позволят ли президент України провести в стране політреформу? // Донецкий кряж. – 2005. – 11 февраля (№ 5); Колесник Н. Дорогой компромисс // Вечерний Донецк. – 2004. – 11 декабря (№182); Сагань Ю. Синдром Наполеона // Донецкий кряж. – 2005. – 29 апреля (№ 16).

¹⁴⁰ Ляшенко Е. Под знаком конструктивности // Херсонський вісник. – 2004. – 8 липня (№ 28); Не “керувать”, а створюють умови. І не мешать // МИГ. – 2004. – 8 июля (№28); Лысюк В. Громада, район, регион – така нова схема адміністративно-територіального устрою України // Крик. – 2005. – 29 июня – 6 июля (№ 26); Козлов С. Адміністративно-терриориальная реформа – путь к европейской демократии // Вечірній Миколаїв. – 2005. – 4 червня (№ 63).

¹⁴¹ Пересунько Т. Комуністи послідовні // Прикарпатская правда. – 2004. – 15 июля (№ 28).

¹⁴² Грицик Ю. Завершення політреформи потрібне лише реваншистам // Експрес. – 2005. – 10 травня (№ 52); Чикало Х. Солодкі обіцянки – тільки до виборів // Вільне життя. – 2004. – 7 липня.

¹⁴³ Грицик Ю. Хтось дуже зацікавлений в тому, аби фетишизувати територіальну реформу // Експрес. – 2005. – 13 травня (№ 54); Пазяк Й. Безсмертна адмінреформа, або “Розділяй і володарюй” // Молода Галичина. – 2005. – 1 березня (№ 16).

¹⁴⁴ Гнип Г. Адмінреформа: які райони зникнуть – невідомо // Чернігівський вісник. – 2005. – 23 червня (№ 29).

¹⁴⁵ Ребров И. Берег левый, берег правый // Донецкий кряж. – 2004. – 12 ноября (№ 41).

¹⁴⁶ Гордеева Л. Оценку кандидатам ставят в забое // Донецкий кряж. – 2004. – 19 ноября (№ 42).

¹⁴⁷ Иванов А. Раскольники // Донецкий кряж. – 2004. – 26 ноября (№ 43).

¹⁴⁸ Сычев И. Нужны лидеры и алмазы // Донецкий кряж. – 2004. – 3 декабря (№ 44).

¹⁴⁹ Тищенко С. Региональный аспект // Донбасс. – 2005. – 2 мая (№ 26); Давиденко Т. Что, на ваш взгляд, должен сделать президент в первую очередь? // Вечерний Донецк. – 2005. – 22 января (№12).

- ¹⁵⁰ Не бойтесь быть с народом Украины // Крымская правда. – 2005. – 12 августа (№ 149).
- ¹⁵¹ Алиев А. Ты – мне, я – тебе // Донбасс. – 2004. – 4 августа (№141); Геращенко Ю. Вчера взяточник – сегодня герой? // Событие. – 2005. – 21–27 апреля (№ 16).
- ¹⁵² Тищенко С. Инвестиции: балансы и нюансы // Донбасс. – 2005. – 1 февраля (№ 21).
- ¹⁵³ Клименьева И. Хищения и хищники // Вечерний Донецк. – 2004. – 23 декабря; Кузенко В. Разорвать узы круговой поруки // Верже. – 2005. – 24 февраля (№ 8); Первая Крымская. – 2005. – 11 февраля (№ 4).
- ¹⁵³ Справедливый М. Сделаем страну богатой – избавимся от бедных? // Крымская правда. – 2005. – 9 апреля (№ 64).
- ¹⁵⁵ Сычев И. Результаты важнее намерений // Донецкий кряж. – 2005. – 18 февраля (№ 6).
- ¹⁵⁶ Ребров И. Ставка Путина // Донецкий кряж. – 2004. – 27 августа (№ 30); Красуцкий В. На ручном управлении // Событие. – 2005. – 14–20 апреля (№ 15).
- ¹⁵⁷ Турвіненко Є. Вступ до НАТО – треба чи не треба//Нова доба (Черкаси). – 2004. – 26 серпня (№ 69–70); Валитова К. Конец украинской истории. Независимость можно потерять, не заметив этого? // Молодь Черкащини. – 2004. – 9 вересня (№ 37); Льїн С. Альтернативи Єдиному економічному простору немає // Молодь Черкащини. – 2004. – 5 серпня (№ 32).
- ¹⁵⁸ Зонova I. Які галузі економіки розвинуться, а які – скоротяться після вступу України до Світової організації торгівлі // 33 канал. – 2005. – 1 червня (№23).
- ¹⁵⁹ Парипа П. Щоб стати більше, ніж сусідом ЄС, Україні доведеться запроваджувати демократичні порядки // Галичина. – 2004. – 3 липня (№100); Назарчук В. ЄС і НАТО з доктрини знято // Галичина. – 2004. – 29 липня (№114–115).
- ¹⁶⁰ Лукашевич М. Капосний Захід нашу владу ганить // Вільне життя. – 2004. – 9 жовтня (№109–110).

ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2004 РОКУ

Президентські вибори в Україні 2004 року і викликаний до них інтерес ще тривалий час будуть для вчених, політиків, широких кіл громадськості предметом ґрунтовного аналізу. Політикам, політологам, а можливо їм у першу чергу, належить знайти відповіді на запитання про те, які причини призвели українське суспільство до такого стану, яким вони бачать вихід із суспільної кризи?

Що це було? Події, які відбулися в Україні в листопаді – грудні 2004 року, свідчать, за словами Збігнева Бжезінського, про “масовий вилив прагнень до змін, вибух самосвідомості, що зачепив значні частини українського суспільства”¹. І цей “масовий вилив прагнень до змін”, на наш погляд, лише тією мірою можна вважати революцією, яким його хочуть бачити безпосередні учасники подій. За класичним визначенням, “політична революція – це суспільний рух і переворот, мета яких – повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади і здійснення докорінних змін політичного життя суспільства”². В’ячеслав Брюховецький: “Я, крім усього іншого, не вважаю, що це була революція. Це моє бачення. На мою думку, революція відбулася в 1991 році. Сьогодні це еволюційний процес. Революція не буває карнавалом... Ми жодного разу Конституцію не порушили, хто так революцію робить? Це було вертепне, карнавальне дійство в багатьох моментах”³. “Оксамитові” революції у кінці 80-х років минулого століття, які прокотилися країнами Центральної і Східної Європи, зламали існуючий соціалістичний устрій у них. Український сценарій трансформації і набуття незалежності наближається до цих революцій, і альянс екс-комуніста Леоніда Кравчука з національно-демократичним рухом (“Рух”) повністю зіставимий із східноєвропейськими “круглими столами”⁴. В листопаді – грудні 2004 року протест в Україні відбувся в рамках постсоціалістично-

го устрою, без зміни його інституційних засад, форм власності. Йдеться, скоріше, про усунення однієї фракції правлячого класу іншою, а точніше, про відсторонення від влади одного потужного олігархічного клану іншим. Сьогоднішня реальність переконливо це підтверджує.

Наголосимо: головна причина масового протесту, який відбувся в Україні, мала внутрішній характер і полягала у невідповідності сучасного стану розвитку держави прийнятим у цивілізованому світі критеріям. Стан цей протягом тривалого часу характеризувався перманентною кризовою ситуацією, що охоплювала політичну, економічну, соціальну та духовну сфери. В політичній сфері панувала апатія і недовіра людей до діяльності владних структур. Вирішальною мірою тому, що у своїй переважній більшості владою на всіх рівнях оволоділа олігархізована, корумпована управлінська еліта, яка не мала чіткої мети розвитку нації, проте цинічно зневажливо ставилася до інтересів пересічних громадян. Корупція пронизала владну вертикаль згори донизу, а “зразки” такої поведінки встановлювалися на найвищих щаблях державного управління. В економічній – відсутність стратегії інвестиційно-інноваційного розвитку виробництва, що за роки незалежності призвело до стихійної зміни економічної моделі – від індустріальної до сировинної; в соціальній – зростала майнова нерівність, не вдавалося зупинити зубожіння переважної частини населення. Найбільш глибокою була і є криза в духовній сфері: спостерігається втрата політичних і соціальних орієнтирів та ідеалів, криза світогляду і смислу повсякденного буття, виникла ідеологія, отруєна відразу до реальності, несприйняттям існуючої дійсності.

При цьому не менш ніж внутрішній, був важливим і зовнішній чинник. За одностайним ствердженням вітчизняних та зарубіжних (насамперед російських) засобів масової інформації у період виборів відбувалася “остання політична битва” між Заходом і Росією за вплив на Україну. Те, що відбувалося в Україні, сприймається як більш успішна реалізація технологій політичної стратегії Заходу, яка свого часу була застосована в Сербії, Білорусії, Грузії.

Ця політична стратегія, спланована та профінансована урядом США при підтримці американських консультантів, соціологів, дипломатів, неурядових організацій, є американським дітищем⁵. Цю кампанію вперше провели у 2000 році в Белграді з метою забезпечити поразку Слободана Мілошовича на виборах. Спроба через десять місяців після цих подій провести аналогічну операцію в Мінську успіхом не увінчалась. “Коштує в Білорусії не буде”, – заявив тоді білоруський Президент. У 2003 році посол США в Тбілісі Річард Майклз (свого часу відіграв ключову роль у Белграді) підготував Грузію і Михайла Саакашвілі до зміщення Едуарда Шеварднадзе.

Операція по штучному створенню демократії методом організації громадянської непокори нині настільки відточена, що ця методика перетворилася на керівництво по перемозі на виборах у чужій країні. Схема ця проста як все геніальне: спочатку всіляко використовуються існуючі труднощі в житті суспільства.

Для підриву авторитету правлячого режиму традиційно розділені опозиціонери об'єднуються навколо одного з найбільш авторитетних лідерів. В його інтересах починають інтенсивно працювати ЗМІ, які розповідають, яка влада “погана”, а опозиція “хороша”. На наступному етапі готуються за невеликі, але постійно виплачувані гроші активісти, які проводять перманентні мітинги і акції непокори як у столиці, так і в регіонах. Зазвичай, це молодіжні, переважно студентські, організації. В Югославії – це “Отпор”, у Білорусії – “Зубр”, в Грузії – “Кмара” (“Досить”). В Україні – “Пора”, а в ідеологічному плані – щедро фінансований зарубіжними спонсорами Центр ім.Разумкова. За допомогою сучасних технологій маніпулювання виборцям нав'язується ілюзія реальних змін і реальної участі кожного громадянина в долі нації. Головне завдання – заздалегідь підготувати суспільну думку до того, що результати виборів будуть сфальсифіковані. Справедливості заради слід сказати, що недалекоглядна влада ще й підіграла опозиції: дійсно пішла на фальсифікацію підсумків виборів, не говорячи про визначення непопулярного кандидата в

президенти від влади, не спроможного стати загальнонаціональним лідером.

Захід дав Росії неприємний, але повчальний урок, показавши, що політична боротьба – це не політична гра⁶. Найвірно думати, що “помаранчева революція” являла собою лише наслідок стихійного волевиявлення мас. Неозброєним оком було видно як уміло і настійно вона направлялась у потрібне Заходу річище. Пафосні заяви демократичного Заходу про недотримання європейських стандартів на українських виборах, – не більше, ніж димова завіса “політичної операції” з захоплення плацдарму на кордоні з Росією. При цьому Захід не прикидається, а щиро вірить у свою всесвітньо-історичну місію про просуванню демократичних цінностей на всіх широтах планети і необхідність встановлювати на будь-якій території, включаючи, зрозуміло і Україну, природно притаманний Заходу “демократичний лад”. “Стратегічний план США на 2005 – 2010 рр. полягає в остаточному виведенні країн СНД з-під впливу Москви. Шляхом розширення НАТО на Схід Сполучені Штати намагаються звузити стратегічний простір Росії, розраховуючи, що остання надалі не зможе відновити свій колишній статус і стати противагою США”⁷.

А що буде з Україною і Росією? За великим рахунком, нічого. Вони як писав киянин Шолом Алейхем, “будуть мучиться і робити життя, через те, що сковані одним ланцюгом, хоча і тягнуть його в різні боки”⁷. Тільки Росії доведеться шукати засіб зберегти пристойний вигляд. Але Україна їй у цьому допоможе, адже їй також діватись нікуди: думками можна полетіти на Захід, а землю – то не перенесеш.

Визначення геополітичних пріоритетів державної політики – найбільш складна і доленосна проблема національних інтересів.

На міжнародній арені Україна, зважаючи на її геополітичні характеристики, є помітним державним суб’єктом у світовій розстановці сил. В Україні, в Карпатах розташований географічний центр Європи, в Криму – геополітичний полюс Євразії. За площею (603,7 тис.км кв) Україна посідає друге місце в Європі, поступаючись лише Росії. За кількістю населення

(47,6 млн. осіб на початок 2004 року) посідає шосте місце в Європі після Росії, Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції. У світовій ієрархії країн Україна перебуває у другому ешелоні як середня за індексом розвитку держава, якій однаково далеко як до найбагатших та найпотужніших країн, так і до тих, що є найбіднішими на планеті.

З позицій класичної геополітики українську геостратегію характеризують дві головні парадигми: євразійська та євроатлантична, що зумовлено специфікою геополітичних координат України, її належністю водночас до двох регіонів – Європи та Євразії і, до того ж, її периферійним положенням у кожному із них. Хоча останнім часом дає знати про себе і третя – Чорноморська.

На нинішньому етапі українська влада актуалізувала свої наміри по входженню до європейських та євроатлантичних структур. Проте зіткнулась з об'єктивною необхідністю визначити своє місце в Єдиному Економічному Просторі, вивести на рівень добросусідства і партнерства непрості, активно взаємовпливаючі одне на одного українсько-російські відносини⁸.

Характеризуючи відносини України і Росії, слід виходити із того, що їх стабільний розвиток залежить від переведення цих відносин у русло стійкої системи міжнародного співробітництва, міжнародно-правових актів. Після президентських виборів спостерігаємо стриманість і навіть загострення цих відносин. І це скоріше надовго. Проте Росія – наш найважливіший, вічний стратегічний партнер. Росія є одним із діючих учасників сучасного глобалізаційного процесу, проводить активну зовнішню політику, має достатньо потужний експортно-енергетичний потенціал, займає належне їй місце в трикутнику геополітичних інтересів США – ЄС – Росія. Як для США, так і для Європейського Союзу Росія є значимим геополітичним партнером. Щоб відчувати себе на рівних із Сполученими Штатами Америки, “ЄС зацікавлений у суттєвому поглибленні партнерства з Росією і за жодних умов не піде на те, щоб природна увага до нашої держави здійснювалась за рахунок згортання співробітництва з Російською Федерацією

та й нам це непотрібно”⁹. Від дружніх партнерських відносин України з Росією залежать і наші реальні зрушення в євроінтеграційній стратегії.

У політичній сфері відносини України і Росії визначатимуться дотриманням Договору про дружбу, співробітництво і партнерство України і Росії (підписаний у травні 1997 р.), інших договірних зобов'язань. Суттєвий вплив на українсько-російські відносини справляє внутрішньополітична ситуація у самій Росії. Російська Федерація з обранням Володимира Путіна президентом вступила в новий етап свого розвитку. Його особливість полягає в прагненні нинішнього президента Росії відновити сильну централізовану федеративну державу, яка б відігравала роль одного з “полісів сили” у геополітичній структурі світу. Вибори в Державну Думу (грудень 2003 р.) показали, що зміцнивши свої позиції у Парламенті, російський президент буде визначати і реалізовувати магістральні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики. На нинішньому етапі Росія вже окреслила коло питань, які визначають зміст взаємовідносин двох держав. І на них уже сьогодні треба мати чіткі і обґрунтовані відповіді.

Якою буде доля українсько-російських домовленостей останнього часу? Зокрема, йдеться про здійснення спільних проєктів літакобудування, ракетної та космічної техніки. Що буде з російською власністю і капіталом в Україні? Чи не зміниться статус російського Чорноморського флоту в Севастополі? Як буде ставитись Україна до Єдиного Економічного Простору? І як буде реагувати Росія на прагнення України бути в Європейському Союзі і НАТО?

Поряд з цими є “застарілі” проблеми, які тривалий час не розв'язуються¹⁰. Перша з них пов'язана з кордоном. На сьогоднішній день кордон між Російською Федерацією і Україною є недермакованим. Сухопутна частина лише делімітована. Окрім того, в басейні Азовського та Чорного морів немає не тільки демаркації, але й делімітації, остаточно не вирішено питання з Керченською протокою.

Друга проблема пов'язана з системою транзиту нафти та газу. Росія дуже ревно ставиться до намагання України дивер-

сифікувати енергопостачання, намагаючись співпрацювати в цьому плані з Туркменистаном і Казахстаном. Тут актуалізується й питання реверсу нафтогону Одеса – Броди, який має не лише економічне, а й політичне значення.

У стосунках з Росією Україна повинна бути послідовна в своїх позиціях і, безумовно, доброзичлива. Росія є нашим великим сусідом.

Україна покликана співробітничати з Росією. Україна ще довгий час відчуватиме потребу в ринках збуту своєї продукції, поставку енергоресурсів. Наша держава є найбільшим споживачем російського газу в Європі. Якщо Європа споживає 110 – 120 млрд. куб. м російського газу, то тільки одна Україна – 55 – 60 млрд. куб. м. І які б проекти диверсифікації не проголошувалися, Росія залишається для України найголовнішим постачальником енергоносіїв. Одночасно Росія бачить Україну як форпост своїх зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних інтересів. Географією і історією України відведена роль країни, через яку із Заходу на Схід будуть іти новітні технології, а зі Сходу на Захід – стратегічні ресурси. Росія розуміє, що їй не обійтися без України для реалізації своїх геополітичних завдань. Усвідомлюючи втрату впливу на держави Балтії, маючи американських військових у Грузії і загострення стосунків з нею, розширення американської присутності в ряді країн Центральної Азії, Москва намагатиметься не випустити з-під свого впливу Київ. Україні також належить виходити з того, що їй не варто нехтувати співробітництвом з Росією. Як зазначив з цього приводу Борис Тарасюк: “Від характеру відносин між нашими країнами, без перебільшення залежить мир і стабільність в Європі”¹¹.

У довгостроковому плані Україна, зберігаючи з Росією рівень стратегічних відносин, прагнучиме інтегруватись у європейські та євроатлантичні структури. Інтеграція в Європейський Союз визначена вищим керівництвом держави як магістральний вектор зовнішньої політики. Формування зваженої зовнішньої політики в межах трикутника Україна – Росія – ЄС на нинішньому етапі є досить складним завданням. Європейський та російський вектори мають бути рівнознач-

ними, відносини з Росією та відносини з ЄС розбудовуватись на партнерських засадах.

Європейський вибір України був визначений на етапі формування основ зовнішньої політики нашої держави. Ґрунтувався цей вибір на її життєво важливих інтересах, історичному прагненні українського народу бути невід'ємною частиною єдиної Європи. Доктринально Україна поділяє концепцію нової Європи, в основі якої стоять Європейський Союз, Рада Європи та Організація Північноатлантичного договору. Саме ці інституції є ключовими в європейському курсі України.

Європейський Союз на нинішньому етапі, не дивлячись на труднощі, з якими він зіткнувся останнім часом, є одним із потужних світових лідерів ХХІ ст., унікальним міждержавним співтовариством, своєрідним дороговказом для інших країн, що складають людську цивілізацію.

Україна, усвідомлюючи себе невід'ємною частиною європейського простору, задекларувала намір стати повноправним членом Європейського Союзу. 14 червня 1994 р. була підписана угода про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною (набула чинності у 1998 р.). Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України (затверджена Європейською комісією у грудні 1999 р.) орієнтує нашу країну на виконання критеріїв вступу до об'єднання. Йдеться про стабільність інститутів, які гарантують принципи демократії і законності в країні, про наявність ефективно функціонуючої ринкової економіки, про її конкурентоспроможність, про здатність впровадити правове надбання Союзу, а це майже 80 тисяч сторінок.

Протягом перших чотирнадцяти років незалежності України її взаємовідносини з Європейським Союзом нагадують скоріше наміри, а не угоду про входження України до європейського політичного, правового, економічного простору. У 2003 р. Європейський Союз оприлюднив так звану Європейську політику сусідства, а Україна отримала статус "сусіда" ЄС. У рамках цієї політики узгоджено трирічний План дій Україна – ЄС на 2005 – 2007 роки з доповненнями, які пе-

редбачають переговори про пом'якшення візового режиму для громадян України, допомогу при вступі до Світової організації торгівлі, надання статусу країни з ринковою економікою, збільшення квот для продажу українських товарів в Європі. Все це не відбудеться автоматично. Перед Президентом України і його Урядом постало надзавдання по трансформації відносин із ЄС від партнерства і співробітництва до інтеграції та асоціації: виведення тим самим Плану дій поза контекст європейської політики сусідства.

У грудні 2005 року передбачається проведення самміту Україна – ЄС, де будуть підведені підсумки ходу виконання Плану дій Україна – ЄС на 2005 – 2007 роки. В січні 2008 року закінчується термін дії Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС. Ця угода має бути замінена іншою. Українська сторона прагне до того, щоб ця Угода була угодою асоційованого членства, що дасть можливість крок за кроком наближатися до стратегічної мети, яка дасть право говорити і про майбутнє членство. Це завдання ускладнюється негативними результатами референдумів у Франції та Голландії по підтримці Конституції ЄС.

Референдуми у Франції та Голландії “чітко показали: населення Європи як вогню боїться і минулого розширення, і можливих майбутніх... Прийняття України до ЄС буде означати для європейських країн, з одного боку, появу нової, непомірно великої статті витрат. А з іншого, серйозне скорочення, а то і взагалі припинення субсидій ЄС багатьом європейським країнам”¹². При цьому слід мати на увазі, що за даними опитування, проведеного Європейською Комісією в червні 2005 р., лише 45% громадян країн Європейського Союзу підтримують вступ України до ЄС. Найбільше прихильників інтеграції України в Євросоюз – 66% – у країнах, що приєдналися до організації у 2004 році. Приєднання України до Євросоюзу в Польщі підтримують 76% поляків (15% проти). У країнах, які стали членами Євросоюзу раніше, прихильників євроінтеграції України 41%. Найбільше противників в Австрії – 69% проти (підтримують 18%). У цій ситуації нашій державі “є смисл зробити спробу запуснути перспективні економічні проекти,

зуміти переконати Європу, що Україна – власне вигідний ко-
рисний партнер з привабливими ринками. Поки Європа буде
обирати свій шлях, Україна могла б (коли б зуміла) закласти
економічний фундамент під свою можливу подачу кандида-
тури”¹³.

Відносини України з НАТО визначені її участю у Програ-
мі “Партнерство заради миру” (Індивідуальну програму парт-
нерства України з НАТО було схвалено навесні 1996 р.) і Хар-
тією про особливе партнерство, підписаною 9 липня 1997 р.
у Мадриді. Динаміка цих взаємин суттєво послабла напри-
кінці 90-х років ХХ ст. у зв’язку з кризою в Югославії. Владні
структури України, політичні сили всіх напрямків одностай-
но засудили військові бомбардування югославської терито-
рії, щоправда виявивши різні підходи до взаємовідносин з
Альянсом у майбутньому. З процесом врегулювання югос-
лавської кризи, зменшенням її гостроти, відносини України з
НАТО почали повертатися у попереднє річище. Україна вия-
вила прагнення взяти безпосередню участь у реалізації Пак-
ту стабільності на Балканах і Проекті створення європейських
сил швидкого реагування. Наприкінці травня 2002 року Рада
Національної Безпеки і Оборони України прийняла рішення
про початок процесу, метою якого є вступ України в НАТО.

На Празькому самміті на засіданні комісії НАТО – Укра-
їна прийнято два документи: план дій НАТО – Україна і ці-
льовий двосторонній план дій. Цільовий двосторонній план
дій підтвердив і Брюссельський самміт (лютий 2005 р.) Укра-
їна – НАТО. Сподівання на те, що в Литві на засіданні комісії
Україна – НАТО 21 квітня 2005 р. буде вирішено питання про
визначення дати вступу України до Альянсу, не підтвердили-
ся. За словами генерального секретаря НАТО Яапа де Хоопа
Скеффера, йдеться про початок інтенсивного діалогу Укра-
їни і НАТО як першої стадії підготовки України до вступу в
організацію.

У той же час в Україні склалося інертне, часто негативне
ставлення не лише політичних сил, різних владних струк-
тур, а й значної частини населення до проголошеного курсу
на зближення з НАТО, що суттєво ускладнює реалізацію пла-

ну. Як свідчать результати комплексних соціологічних досліджень, проведених у травні 2005 р. Центром Разумкова і Київським Міжнародним інститутом соціології, 55,7% населення проти інтеграції нашої країни в НАТО, і лише 22,1% за¹⁴. На першому місці серед основних страхів противників НАТО – “це може втягнути Україну у військові дії НАТО”, наша держава стане заручницею американської геополітичної гри”, на другому – що “це буде вимагати значних додаткових коштів”, далі – “в Україні будуть господарювати іноземці й зарубіжний капітал” і, нарешті – що “вступ України в НАТО зіпсує стосунки з Росією”.

Як наслідок, при виборі бажаного співіснування з НАТО, який найбільшою мірою відповідав би інтересам України, майже половина її громадян визнала за краще обрати нейтральний позаблоковий статус країни. Як приклад наводять Швейцарію і Австрію. Ці країни, виходячи з історичних традицій (споконвічної системи міжнародних відносин, відповідних писаних і неписаних гарантій безпеки), можуть дозволити дотримуватись нейтралітету. Об’єктивно Україна не може дозволити собі бути поза рамками тієї чи іншої структури безпеки.

Розмови про нейтралітет (позаблоковий статус) в умовах, коли Українська держава практично ніяк себе не убезпечила від зовнішнього світу, навряд чим мають під собою ґрунт. Гарантії безпеки, надані Україні з боку п’яти ядерних держав (США, Росії, Великої Британії, Франції і Китаю) у 1995 р., поки що мають декларативний характер.

Початок ХХІ ст. поставив перед державною владою дилему: або узгодити свій стратегічний курс з настроями співвітчизників, або переконати своїх громадян у доцільності поглиблення співпраці з Північноатлантичним Альянсом. Процес євроатлантичної інтеграції України стримується не тільки з власних українських причин. Переведення НАТО в глобальну структуру безпеки продовжується, і відбулося так, що для країн-членів Альянсу нині процеси нормалізації в Афганістані, Іраку, “Близькосхідний діалог” видалися більш високими пріоритетами, ніж “українське питання”.

У цьому контексті має розглядатися проблема поглиблення зв'язку між Сполученими Штатами Америки та Україною. На сучасному етапі Вашингтон визнав Україну як країну стратегічно важливу для США. Уряд США заявив, що будуть скасовані обмеження в торговельних відносинах, спрощено візовий режим для громадян України США. В геополітичній схемі Вашингтону Україна потрібна як засіб послаблення зв'язків між Росією та Європейським Союзом. При цьому Уряд США уважно відслідковує ті процеси, що відбуваються в Україні після президентських виборів, і відкладає "на потім" ті питання у вирішенні яких зацікавлена наша держава.

Безумовно, швидкість європейської і євроатлантичної інтеграції України залежать насамперед від зміцнення демократичних засад українського суспільства, розвитку ринкової економіки. Україна має вагомий запас ряду природних ресурсів землі, потужний виробничий, науковий, кадровий потенціал. Однак в сучасному інформатизованому світі національне багатство пов'язане не з якістю чорноземів, а з засобами організації суспільства. Тобто, перед політичною елітою України на нинішньому етапі постало нагальне завдання: визначити і реалізувати стратегію суспільного, економічного та зовнішньополітичного розвитку країни.

В політичній сфері вченими запропонована модель соціально-правової держави. Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року реформа політичної системи спрямована на вирішення інституційних питань: як Україну перетворити у парламентсько-президентську республіку, як досягти оптимального розподілу повноважень Президента, Парламенту, Уряду, якою має бути виборча система формування законодавчої влади.

В економічній сфері пропонується перехід української економіки на модель індустріального, а не сировинного розвитку, в якому вона опинилась за роки незалежності. Модель формування індустріальної ринкової економіки базується на інтелектуальному факторі, на розвитку науки та новітніх технологій.

В зовнішньополітичній сфері перед Україною поставило настійне завдання – вибудувати власну, орієнтовану на національні інтереси політику. Україна повинна мати своє політичне обличчя, більш чітку позицію й діяти у власних інтересах, ніж в інтересах інших держав. Україна має розглядати себе як середню за потенціалом європейську державу з регіональними інтересами, які торкаються насамперед сфери національної безпеки. Надто часто наша держава крутить головою – то пристосовуючись до Росії, то поглядаючи на Америку чи Європейський Союз. Україна об'єктивно вимушена це робити.

Проте формування й послідовне здійснення орієнтованої на власні інтереси зовнішньої політики, а шлях до цього – досягнення самодостатності внутрішнього становища, стабільного політичного, економічного і соціального розвитку, дотримання канонів права, демократії і гуманізму, буде сприяти тому, що Україна зможе стати впливовим чинником механізму оптимальної безпеки Європи XXI століття, від чого залежить перспектива всього геополітичного, а відтак, і міжнародного становища держави. Проблема, розв'язання якої буде значною мірою сприяти розвитку соціально-правової держави і громадянського суспільства в Україні, – формування консолідуючої ідеології. Громадянське суспільство ґрунтується на принципі ідеологічного плюралізму, реальному праві всіх суб'єктів безперешкодно дотримуватися і відстоювати різноманітні ідеї, теорії, погляди, які віддзеркалюють різні аспекти життя суспільства. Цей принцип не виключає, а передбачає наявність ідеологічного консенсусу відносно найбільш важливих і значущих для розвитку громадянського суспільства цінностей. Як підтверджує досвід, ці цінності можуть бути визначені в рамках політичної нації, яка спроможна об'єднати країну, що після президентських виборів ідеологічно розкололась майже на дві – Схід і Захід – рівні половини. Ключовими цінностями загальногромадянської ідеології могли б стати патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість.

На сучасному етапі роль Української держави в розвитку громадянського суспільства зростає. Самі інститути грома-

дянського суспільства потребують сильної державної влади, яка б створила правові, політичні, організаційні умови для їх існування, виступила гарантом їх функціонування. Вибір стратегії внутрішньої і зовнішньої політики України має доповнюватися гнучкою тактикою і сильною політичною волею щодо реалізації висунутої стратегічної мети. Будь-яка стратегія, будь-який план не можуть здійснитися самі собою. Потрібні цілеспрямовані, рішучі дії владних структур (Президента, Верховної Ради, Уряду), підтримувані суспільством і спрямовані на те, щоб не тільки здійснити позитивні зміни в економіці України, а й зробити її політично стабільною, економічно потужною, незалежною державою.

¹ Бжезинський З. В Україні – вибух самосвідомості // День. – 2004. – 4 грудня.

² Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – С. 562.

³ В'ячеслав Брюховецький: владу беруть силою, а утримують мудрістю // День. – 2005. – 21 січня.

⁴ Див.: Кынев А.В. Эффекты “майдана”: Политическая система Украины после кризиса 2004 г. // Полис. – 2005. – № 1. – С. 64–65.

⁵ Див. про це докладніше: Трейнар Я. Революція за сценарієм // День. – 2004. – 30 листопада.

⁶ Див.: Пастухов В.Б. Украина – не с Россией. Причины и последствия стратегических просчетов российской политики по отношению к Украине // Полис. – 2005. – № 1. – С. 29.

⁷ Див.: Там само. – С. 35.

⁸ Див.: Газин В. Украина и новый миропорядок // День. – 2005. – 19 июля.

⁹ Гальчинский А. Украина – Россия: новая повестка дня стратегического партнерства // День. – 2005. – 12 апреля.

¹⁰ Див.: Портников В. Валізи ілюзій // День. – 2005. – 24 лютого.

¹¹ Тарасюк Б. Внутренние раздоры “бьют” по авторитету Украины // День. – 2005. – 22 июля.

¹² Орел А. Геополитический выбор Украины – есть ли выход из тупика? // День. – 2005. – 27 октября.

¹³ Лазарева А. Задержат ли французы украинцев на пути в Европу? // Зеркало недели. – 2005. – 4 июня.

¹⁴ Див.: Ким В. Алергия на НАТО // Зеркало недели. – 2005. – 25 июня.

МОВНО-КУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ У ВИСВІТЛЕННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ

Огляд регіональної преси показує, що деякі видання не обмежуються ностальгією за радянською символікою, а й ставлять під сумнів незалежницький вибір українського народу, правомірність і життєдайність суверенітету України. Особливо тут виділяється “Крымская правда”. Так, у статті “Чи така незалежність потрібна народу” Л.Грач пише, що День незалежності України став звичним, буденним (“казеним”) святом, що не такої незалежності очікував народ. Автор твердить, що проголошення незалежності України базувалося на ілюзіях про справедливе і вільне життя, переваги ринкової економіки та на свідомій дискредитації радянського способу життя. Тепер ці ілюзії, на думку автора, розвіялись, український народ зрозумів, що утворена начебто за його волю, держава в дійсності забезпечує його закріпачення і підпорядкування інтересам мізерної меншості, що привласнила його власність і владу над ним¹.

А через кілька днів та ж “Крымская правда” друкує статтю М.Корнійчука “Чому я не люблю таку Україну”. Автор нагадує як красиво, чесно і чисто звучала назва України до 1991 року: Українська Радянська Соціалістична Республіка. Батьківщина наша, пише він, була радянською, а Вітчизна – соціалістичною. Тепер же Україна стала “незалежною”. Автор не любить біло-синю і оранжеву, кучмівську і ющенківську, жовто-блакитну, “незалежну від свого народу” Україну. А все тому, що “вона (Україна) відмовилась від своєї тисячолітньої історії, від своїх джерел, від землі Російської”².

Предметом зацікавлених гострих дискусій, але значно частіше політичних спекуляцій, залишаються в суспільстві українська культура в цілому, культура етнічних громад та мовне питання. Настрої переважної більшості жителів західних областей України з цих питань узагальнює “Львівська газета”, яка нагадує, що в Україні, не кажучи вже про нашого

північно-східного сусіда, немало сил та залежних від них засобів масової інформації, які продовжують щоденне духовне приниження інтелекту, культури української нації – її мови, звичаїв і традицій: “Це масове, починаючи зі садочка та школи, втовкмачування, що російськомовні культура, ЗМІ, література – вищого рівня, що без “старшого брата” про Україну не може бути й мови”. Засуджуючи дії прихильників федералізації України, регіоналізації української нації, її економіки, культури, релігії, їх намагання поділити українців на дві нації – “західноукраїнську” україномовну та “східноукраїнську” російськомовну, газета стверджує: “насправді нація в нас одна, а Україна залишається унітарною державою”. Перед усіма нами, а насамперед, перед новообраним Президентом, “стоїть важке бінарне завдання: розбудувати не лише українську Україну та її національну економіку, а й сконсолідувати українську націю, піднести її духовність на основі утвердження загальноукраїнської культури”³.

Зваженою щодо мовного питання видається й одна із публікацій чернівецької газети “Час”. Газета слушно відзначає, що коли в Україні порушується мовне питання, значить невдовзі слід очікувати виборів. У роздмухуванні “мовного питання” в такі періоди особливу активність проявляють не тільки вітчизняні, а й іноземні політтехнологи. У сусідній Росії влада запроваджує спеціальну програму, метою якої є розвиток російської мови, підвищення її статусу в світі. Особливу увагу розробники і виконавці програми надають ролі російської мови у незалежних державах, які колись входили до складу СРСР. Російську мову розглядають як важливий фактор нової інтеграції “втрачених територій” навколо Москви. Для України розроблено певний набір шаблонних звинувачень у “насильницькій українізації”, зокрема, що в Україні останнім часом щодня закривається одна російськомовна школа, але при цьому не наводиться елементарна статистика: скільки в країні є учнів – етнічних росіян і наскільки вони забезпечені школами.

Тим часом, факти свідчать, що в недалекому минулому більшість учнів російськомовних шкіл складали етнічні

українці й саме ці школи значно переважали за чисельністю школи українські.

“Час” розцінює передвиборні обіцянки окремих політичних партій та політиків про надання російській мові статусу другої державної (як це свого часу робили Л.Кучма і В.Янукович) як провакаційний прийом політтехнологів. Водночас, газета аргументовано доводить необхідність розширення сфери вжитку державної української мови з одночасним забезпеченням мовно-освітніх інтересів і росіян в Україні, як і інших етнічних груп держави. Життя в глобалізованому світі, відзначає на завершення газета, вимагає знання кількох мов, вміння бути терпимим до представників різних культур та різних релігій⁴.

Львівська газета “Експрес”, оприлюднюючи інтерв’ю з головою комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Гудовенком, передбачає, що і на парламентських виборах 2006 р. знайдуться політичні сили, що намагатимуться розіграти “мовне питання”. Уже зараз у Верховній Раді зареєстровано 12 законопроектів про зміну мовного законодавства і спрямовані вони на підвищення статусу російської мови в і так уже зросійщеній Україні. За словами Гудовенка, реалізація таких намірів призведе “не до рівноправності двох мов (бо й нині в усіх суспільних сферах російська мова домінує), а до цілковитого витиснення української мови”.

Наголошуючи на необхідності збереження мовної спадщини кожної етнічної громади України, Гудовенко переконаний, що представники кожної національної меншини повинні володіти українською й рідною мовою. Ті ж політики, які поставлять мовний сепаратизм наріжним каменем своєї виборчої кампанії, навесні програють. “Про це свідчить не тільки недавнє минуле, – каже Гудовенко, – але й теперішній час”⁵.

До аналізу мовної політики звертається і чернівецька “Буковина”. Автор однієї з публікацій “Буковини” Г.Майстренко, полемізуючи з газетою “Русская правда” (засновник – “Русское движение Украины”) згадує статті вказаної газети – “Вер-

ните нам язык”, “Люди негодяи”, “Требуем перемен”, “Защита русского языка уже не удел маргиналов” – з вимогами надати російській мові статус державної та з критикою тих, хто виступає за єдину державну мову – українську, називаючи їх “растлителями нравственности и геростратами культуры”.

В.Косяченко, посилаючись на статтю “Защита русского языка уже не удел маргиналов”, висміює спекулятивний характер “мовного питання” в Україні. “Правдисты” (“Русская правда”), – пише він, – зізнаються, що “Русский блок” і “РДУ” 20 серпня ц.р. (2004. – Авт.) вийшли з коаліції, яка підтримує Януковича саме тому, що він “долго не затрагивал языковую тему”. А коли 27 вересня Віктор Федорович на зустрічі з представниками російських ЗМІ “заявил о необходимости придания русскому языку статуса государственного”, українофоби відразу ж звернулися до своїх послідовників із закликами підтримати кандидатуру Януковича. Отож ми торгуємо нашим суверенітетом, державністю, навіть Конституцією, в якій записано, що державною мовою в Україні є українська.

“Буковина” привертає увагу читачів до публікації в “Русской правде” статті Л.Грача, який про представників російських общин Одеси і Причорномор’я, які вирішили на виборах Президента підтримати кандидатуру В.Ющенка, сказав так: “Ці люди, які вже за духом, за культурою і якщо хочете, за моральним станом вже не росіяни. Той росіянин, який підтримує націонал-радикала Ющенко – негідник!”⁶

Для ЗМІ південно-східних областей, насамперед для замовників публікацій у них, на минулих президентських виборах характерним було у боротьбі за електорат намагання розділити Україну по лінії Схід-Захід, залякати виборців східних і південних областей.

Для цього використовуються різні жанри журналістики. Газета “Донецкий кряж” (Донецьк), наприклад, друкує розмову свого кореспондента А.Іванова з А.Ніконовим, “росіянином, який проживає у Львові”. Відповідаючи на запитання кореспондента чому думка жителів західних областей, де В.Ющенко на президентських виборах 2004 р. отримав абсолютну більшість голосів виборців, так різко відрізняється від

думки жителів Сходу і Півдня України, А.Ніконов твердить про вибух націоналізму, який відбувся в Галичині в 1989 -1992 роках під впливом пропаганди бандерівців. Націоналісти нетерпимі до представників інших політичних течій, тому останні вимушені не афішувати своїх поглядів, до того ж “нашисти” контролюють практично всі місцеві ЗМІ, – пише газета. А.Ніконов залякує читачів тим, що в регіоні багатьох людей за національною ознакою звільняли з роботи, до деяких в помешкання юрбами приходили націоналісти і вимагали, щоб ті покидали Україну, а побиття вікон в російськомовних школах і російському культурному центрі тут взагалі – “добра національна традиція”. Але якщо Південь і Схід активно підтримають свого кандидата, – завершує розмову А.Ніконов, то перемога буде за Януковичем, “в іншому випадку Україна перетвориться у Велику Галичину, і повірте мені, жителю Галичини малої, доброго в цьому нічого не буде”⁷.

У деяких випадках проявляється намагання теоретично “обґрунтувати” “розкол” України. Так, дніпропетровська “Днепровская правда” пише, що на очах виборців розгортається протистояння між двома ідеологіями державності – ідеологією галицької держави і ідеологією держави української, питання стоїть так, пише газета, – чи буде Україна Галичиною чи вона буде Україною. При побудові держави за галицьким зразком, мовляв, нас чекає відмова від незалежності на користь ЄС, Україна має стати мононаціональною державою, відмовившись від властивого їй мовного і культурного розмаїття. За іншою версією побудови державності – українською, це всебічний розвиток всіх культур, наявних в Україні, як основних української і російської, так і культур понад ста національностей. За цією версією державності Україна – культурно та історично пов’язана з народами Росії і Білорусії – не країна вічно скривджених і пригнічених “холопів”, а країна, народ якої становив серце слов’янської державності. Природньо, симпатії “Днепровской правды” на боці української версії державності, а провідником ідеї галицької версії державності виставлявся В.Ющенко. Газету не турбує вигаданість обох теорій, їх спекулятивний характер. Для замовників

публікації важливо інше – залякати виборців мононаціональністю (націоналізмом) – у випадку реалізації однієї версії, та заохотити їх союзом з Росією та Білорусією – в разі реалізації другої версії⁸.

В одному з наступних номерів згадана “Днепровская правда” ще більш категорична щодо поділу України. Сьогодні вже всім зрозуміло, пише газета, що Україна далеко не однорідна і різниця між західними і східними областями просто разюча, у нас різні духовні цінності і мови спілкування, історія і менталітет, зовсім різні і зовнішні симпатії і антипатії⁹.

На сторінках “Буковини” висвітлюється досвід мовно-просвітницької роботи в області, спрямований на поширення сфери функціонування державної мови. Наголошується, що це питання – “не тільки правове, політичне, а питання моралі, питання етики, інформації”. Газета повідомляє, що за ініціативи обласної організації “Просвіти” до цілого ряду південно-східних областей України було направлено випуски журналу “Ластівка”. Ця ініціатива схвально сприйнята, у листах із Луганської, Дніпропетровської, Харківської, Запорізької, Одеської областей освітяни дякували своїм буковинським колегам і просили продовжувати таку роботу¹⁰.

Певним зразком підходів до висвітлення мовного питання, формування толерантного ставлення громадян України до носіїв різних мов може слугувати стаття “Кожна мова прекрасна” у вінницькій газеті “Хочу все знати”. Йдеться про святкування міжнародного дня рідної мови на Вінничині. З вивчення культури, мови свого народу в області провадять активну роботу 51 культурно-національне товариство – російські, польські, єврейські, ромські, білоруські, німецьке, литовське, молдавське, вірменське, азербайджанське, чеське. Усі товариства, поруч з українськими, представили на літературно-мистецькому святі свої міні-концертні програми. Учасники свята, а завдяки публікації газети і її читачі, зробили важливий крок до визнання необхідності захисту розмаїття культур в Україні¹¹.

Водночас, івано-франківська “Прикарпатська правда”, з посиленнями на настанови Президента України та заяву Держ-

комнаціміграції, порушує питання про неприпустимість будь-яких проявів ксенофобії та антисемітизму в Україні, про рішучий осуд суспільством таких проявів та карну відповідальність за розпалювання міжнаціональної ворожнечі¹². У номері за 9 грудня 2004 р. ця ж газета виступила з осудом поширювачів антисемітських листівок в м. Коломия та висловила жаль, що зловмисників не встановлено.

Аналіз преси показує, що як в західних, так і в східних областях є розуміння значущості, самодостатності культур всіх етносів, що проживають в Україні. Зокрема, як повідомляла донецька газета “Донбасс”, татарське національне свято сабантуї у м. Донецьку відзначали близько трьох тисяч представників багатьох національностей та гостей з Казані, Пензи, Криму, Запорізької, Харківської та Луганської областей. Тут були представлені традиційні татарські національні ігри, пісні, страви національної кухні. Учасники святкового дійства, а завдяки інформації газети – і багато жителів Донеччини – переконалися, що саме у розмаїтті етнічних культур і криється багатство полікультурної України¹³.

Підтвердженням цьому може стати і свято польської та української культур з нагоди 195-річчя від дня народження Юліуша Словацького, про яке повідомила читачів тернопільська газета “Вільне життя”. Відкриття музею Ю.Словацького в м. Кременець відбулося завдяки зусиллям урядів України і Республіки Польща, посадовці яких взяли участь в цьому відкритті. На святі була представлена польська та українська культура, адже як справедливо вказувала газета, твори Ю.Словацького – сина двох народів – стали надбанням світової культури¹⁴.

Поряд з цим, преса західних та центральних областей, на відміну від східних, систематично пропагує джерела, витoki та носіїв української національної культури. Для підтвердження цієї тези можна зупинитись на розповіді про перевидання першого повного перекладу Святого Письма Старого й Нового Завітів, виконаного ще позаминулого сторіччя великими українцями П.Кулішем та І.Пулюєм за участі І.Нечуя-Левицького та видрукуваного І.Пулюєм 1903 р. у Відні коштом

Британського Заграничного Біблійного Товариства (Хочу все знати (Вінниця). – 2005. – 1 січня), або ж на публікаціях про Марусю Чурай (Вільне життя (Тернопіль) – 2004. – 28 серпня), про Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Т.Г.Шевченка (Буковина (Чернівці). – 2004. – 6 жовтня), про авторів гімну України П.Чубинського та М.Вербицького (Вільне життя (Тернопіль). – 2005. – 23 квітня), про С.Руданського (Хочу все знати (Вінниця). – 2005. – 26 лютого), про Олену Пчілку (Вільне слово (Житомир). – 2004. – 20 серпня) та багато інших.

У засобах масової інформації південно-східних областей подібні публікації є рідкістю. До такої “рідкості” слід віднести дві публікації газети “Донбасс”, що стали можливими завдяки зусиллям Журналістського фонду України, який практикує ознайомчі поїздки представників ЗМІ до різних куточків нашої країни. Згадані публікації мали на меті познайомити жителів Донеччини з Гуцульщиною¹⁵.

Преса всіх областей, як показує її огляд, постійно інформує своїх читачів про стан забезпечення мовних, освітніх, культурних та релігійних інтересів етнічних спільнот країни, висвітлює етнокультурну політику держави, законодавчі акти, які її регулюють, діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо її реалізації, участь в цьому культурно-національних товариств. Однак, створюється враження, що преса східних і південних областей схильна до пропаганди російської мови як засобу міжетнічного спілкування, у той час як преса західних і центральних областей робить акцент на використанні української мови в міжетнічному спілкуванні. Водночас, преса усіх регіонів обстоює конституційне право громадян на збереження, розвиток та вільне застосування мов етнічних громад у місцях їх компактного розселення.

Деяко несподіваним виявився результат огляду обласної преси на предмет показу в ній історії та культури кримсько-татарського народу, взаємин кримських татар і слов'янських народів. Змістовну статтю на цю тему оприлюднила львівська газета “Експрес”. Розпочавши статтю запитаннями – “Що ми знаємо про кримських татар? Якими проблемами живуть ці

люди, що повертаються нині в Україну? Чи справді вони несуть загрозу стабільності і миру на Кримському півострові?”, спецкор газети за розповідями співрозмовників, з посиланнями на історичні факти простежує долю кримських татар, трагічну депортаційну акцію травня 1944 року, їх боротьбу за виживання в місцях спецпоселень, повернення та складні умови їх адаптації в українське суспільство, соціально-економічні, політичні, мовно-освітні, релігійні та багато інших проблем їхнього сьогодення. З опублікованої статті читач сам зможе дати відповідь на поставлені газетою питання, для цього в ній наведено достатній фактичний і аналітичний матеріал. Але незаперечне одне, такі публікації сприяють кращому розумінню і сприйняттю історії та культури кримськотатарського народу, його прагнення до інтеграції в загальноукраїнський етнополітичний простір¹⁶.

Зі сторінок “Львівської газети” жителі Львівщини мали нагоду ознайомитися з однією із актуальних для кримських татар проблемою – формування окремих кримськотатарських військових підрозділів. Таку пропозицію на розгляд Міністерства оборони України вніс голова Меджлису кримськотатарського народу, народний депутат України Мустафа Джемільов. Для зручності релігійного обслуговування воїнів-мусульман і забезпечення їх харчуванням, відповідним до мусульманських приписів (відомо, що кримським татарам, за релігійними канонами, не можна їсти свинину, яка зазвичай входить до армійського раціону) пан Джемільов запропонував, аби новобранці-кримські татари сконцентрувались в окремих частинах, розквартированих в Криму. Газета повідомляла, що міністр оборони України А.Гриценко висловив сумнів у доцільності такого рішення, оскільки таким чином порушуватиметься принцип екстериторіальності, який існує в Українській армії¹⁷.

У Запорізькій і Херсонській областях нині проживає понад 9 тис. кримських татар. На початку квітня 2005 р. у цих областях побували п'ять членів Меджлису, з його головою М.Джемільовим включно. На зустрічах з кримськими татарами у м. Мелітополі та с.м.т. Новоолексіївка М.Джемільов проінфор-

мував присутніх про позицію національного руху щодо виборів Президента України 2004 року, про хід розв'язання проблем інтеграції кримських татар в українське суспільство, про обговорення цих проблем під час зустрічі керівників Меджлісу з Президентом України та про рішення IV Курултаю про утворення в згаданих областях органів місцевого самоврядування кримських татар – місцевих меджлісів.

Під час поїздки делегації Меджлісу обговорювалися питання, які цікавлять жителів Запорізької і Херсонської областей, однак інформацію про цю подію подавала кримська газета “Голос Крима”¹⁸. ЗМІ областей України проблеми кримських татар, як і інших депортованих свого часу етносів Криму, порушують дуже рідко.

Водночас, створюється враження, що обговорення в ЗМІ проблем кримських татар, інших депортованих в роки Великої Вітчизняної війни етнічних громад, а отже, всього кримського соціуму обмежується рамками АРК. Причому, думки і погляди політиків, представників влади різних рівнів, журналістів щодо одних і тих же проблем, які виносяться на сторінки газет, нерідко якщо не діаметрально протилежні, то, принаймні, позначені несприйняттям позицій чи оцінок опонентів. Такі підходи характерні, насамперед, для газет “Крымская правда” і “Голос Крима”.

Особливо чітко це проявляється у представленні читачам відповідних поглядів на вирішення/невирішення найбільш гострого питання для АРК – питання наділення репатріантів, насамперед кримських татар, земельними ділянками, включаючи південний берег Криму. У баченні “Голоса Крима” ситуація виглядає так: до депортації більшість кримських татар проживала на півдні Криму, однак, з початком репатріації, вони оселялися в центральних і північних районах АРК. Сьогодні, на думку цієї газети (вона є органом Меджлісу кримсько-татарського народу), кримським татарам потрібно близько 9 тис. земельних ділянок, у тому числі 8 тис. – на південному узбережжі¹⁹.

Звинувачуючи владу різних рівнів у небажанні розв'язувати земельне питання, “Голос Крима”, вільно чи не вільно,

нав'язує читачам думку про те, що влада не зацікавлена у вирішенні цієї проблеми. А раз так, то потрібно вирішувати її (цю проблему) самотужки, не виключаючи і самозахват певних територій. Тому і кожен акт самозахвату вільних земель знаходить виправдання в "Голосе Крима" як рупора кримськотатарського руху, а спроби органів правозахисту недопустити самозахватів розцінюється як небажання останніх забезпечити інтереси депортованих громадян. У такому представленні проблеми, на нашу думку, є певний сенс.

Натомість "Крымская правда", не заперечуючи права депортованих на їх розселення в місцях колишнього проживання, виступає на захист прав слов'янського населення, що нині проживає там.

Під постійним обстрілом газети перебувають Меджліс та Курултай кримськотатарського народу, їх рішення та практична робота. "Меджліс – Курултай роками (!) продовжує, у тому числі й через підконтрольні ЗМІ, сіяти міжнародну ненависть, міжрелігійну нетерпимість, нав'язує татарам Криму тупикові ідеї власної етнічної виключності, – пише газета. – І здійснює ці злочинні діяння лише з однією метою: на хвилі ксенофобії, ненависті до "слов'янських прибульців" мобілізувати татарський етнос Криму для вирішення своїх (меджлісівських) політичних устремлінь". У цьому, зазначає газета, "меджлісівців" підтримують певні політичні сили Києва. А "тому, – закликає газета, – нам треба в березні 2006 року активно протиставити меджлісу – курултаю свою колективну волю. Показати свою організованість, свою згуртованість. Як крайня міра – з основного, ключового питання – про владу"²⁰. "Крымская правда" звинувачує владні структури у потуранні кримським татарам, у тому, що інтереси 12% населення АРК не можна задовольняти за рахунок інтересів 88% населення інших національностей Криму, що вимоги кримських татар – це диктат однієї етнічної групи, спроба вирішувати свої інтереси за рахунок інших спільнот. І, знову ж таки, звинувачується як центральна, так і місцева влада у їх небажанні застосувати закон. Проте, за відсутності такого законодавства, яке б регулювало цю проблему, радикальні антитатарські

сили вдаються до погроз вирішувати її самостійно. Ініціати- ва в цьому плані належить Російській общині Криму. Її осо- бливо непокоїть можливість створення на південному узбе- режжі Криму кримськотатарських поселень. Ініціаторів такої перспективи розв'язання проблеми – Курултай і Меджліс кримськотатарського народу – “Крымская правда” називає “злочинцями” або “загарбниками”. Так, 30 березня 2005 р., –пише газета, – “меджлісівці” знову активно приступили до захоплення 29 гектарів землі на узбережжі біля Судака”, а 2 квітня... знову захоплюють заповідну Тиху бухту під Кокте- белем. Злочинці із “меджлісу” знову вимагають “повернути їм самозахоплення” в Партеїді, звідки їх викинули жителі се- лица минулого року. Загарбники продовжують розширюва- ти і “облаштувати” самозахвати в Гурзуфі, Нікіті і Ялті. У цьому зв'язку, газета повідомляє, що Російська община Криму не тільки черговий раз попереджає українську владу, що “її злочинні угоди з “меджлісом кримськотатарського народу” призведуть до виникнення серії масових відкритих і затяж- них конфліктів і в кінцевому підсумку до втрати українською владою контролю за ситуацією” але й відкрито закликає всіх кримчан “відбити наскок “меджлісівської орди”²¹.

Більше того, у зв'язку з тим, що Крим, на думку газети, впритул наблизився до ситуації протистояння між кримсько- татарським і слов'янським населенням, “жителі Криму...гото- ві...раз і назавжди своїми силами навести порядок в нашому регіоні”²², а “самозахватчиков” почастивати омонівськими ду- бинками і “відправити на нари”²³.

“Голос Крыма”, що тиражується російською і кримськота- тарською мовами, постійно інформує читачів про процес ін- теграції репатріантів в українське суспільство, про досягнен- ня та недоліки в цій справі, висвітлює зовнішньополітичні орієнтації як кримських татар, так і всього населення Криму. Газета виносить на суд читачів питання розвитку національ- ної культури, відновлення топонімії в Криму²⁴, пропозицію про формування національних військових підрозділів, у яких проходили б військову службу кримськотатарські юнаки²⁵, та інші питання.

“Крымская правда” позиціонує себе захисником прав слов'янського населення, особливо російськомовних громадян, права яких, переконує газета, систематично порушуються. Тиражуються пропозиції/вимоги надати російській мові статус державної, збереження спільного з Росією культурного простору, союзу з Росією. “Крим залишається останнім плацдармом прихильників політичного і економічного союзу Росії і України, – твердить “Крымская правда”. – Сьогодні Крим відіграє роль якора, що утримує Україну біля берегів Росії”²⁶.

“Крымская правда” хворобливо реагує на досить обережні дії влади щодо задоволення мовних запитів українців Криму. Одну із публікацій газета розпочинає твердженням: “Оранжевая власть” торопится украинизировать нашу республику”. Підставою для такого висновку газети став намір влади ввести українську мову викладання у школі, приміщення якої ще будувалося, в селищі Комсомольське (Сімферополь). І це при тому, що із 638 шкіл півострова українських на той час було лише 6. Цей факт, як інформує газета, викликав “вибух громадянської активності..., голосно і хором батьки і їх діти скандували: “Мы хотим русскую школу и русский язык”. У статті йшлося про “вузькість мислення нової української влади”, антинародний характер “правлячого режиму”, особливо щодо російського і російськомовного населення автономії, про намагання влади “українізувати” Крим за рахунок російськомовних шкіл²⁷.

Запропонувала “Крымская правда” своїм читачам і досить розлогу публікацію дискусії “відомих політологів” В.Абдураїмова, С.Кисельова, А.Мальгіна, А.Нікіфорова та А.Філатова “на тему федералізації” України. Учасники дискусії говорили про те, що теперішня Україна – цілком західноукраїнський продукт, який і створювався саме з таким розрахунком. А ось, мовляв, Схід тривалий час взагалі не мав своєї ідеології. І це цілком природньо, тому що український Схід завжди був і усвідомлював себе частиною великої Імперії. “Сьогодні ж ми можемо спостерігати, – казав А.Мальгін, – як вперше в історії Схід розробляє самостійну ідеологію. Я б назвав це повстанням провінції”.

“Аналізували” учасники дискусії і менталітет українського народу, його особливості на Заході та Сході України. А.Нікіфоров з цього “аналізу” виніс висновок, що люди, які живуть в Західній Україні – “це наші люди. Росіяни просто інші – з “зіпсованою” російською мовою. Але в них є певна соціальна енергетика, яка дозволяє час від часу нав’язувати свою ідеологію доволі великому простору, що і відбувається зараз”. Так ось саме на противагу цій ідеології Схід і виробляє ідеологію федералізації. Розглядалося в ході дискусії і становище Криму “в контексті Південного Сходу”, чи була, не розчиниться теперішня АРК у південно-східній автономії? Згаданий уже А.Нікіфоров був оптимістом: якщо так трапиться, що Південний Схід стане чимось самостійним, то скоріш за все, це буде федерація кількох автономій. “Так что и в этом случае, – казав А.Нікіфоров, – крымская автономия сохранится”²⁸.

Протилежні позиції зайняли “Голос Крима” і “Крымская правда” щодо встановлення у Лівадії пам’ятника главам трьох союзних держав антигітлерівської коаліції – Й.Сталіну, Ф.Рузвельту і У.Черчіллю. “Крымская правда” пише, що згаданий пам’ятник виготовлений Зурабом Церетелі “в дар не тільки кримчанам, але всім, хто не хоче віддати забуттю те, якою ціною дісталась нашій країні, всьому світові перемога над фашизмом”. І тому позитивне рішення Лівадійської селищної Ради, як реакція на звернення Л.Грача, в якому останній розцінює встановлення пам’ятника як “акт відновлення історичної правди”, газета подає під заголовком “Исторически важное решение”²⁹. Натомість “Голос Крима” подає цю інформацію під заголовком “Монумент кровавому тирану – вопиющее кощунство”. Газета коментує поширене в ЗМІ звернення групи депутатів Верховної Ради, представників інтелігенції та правозахисників до Президента і Верховної Ради України, в якому нагадуються злочини сталінізму проти українського та інших народів. Завершується публікація посиланням на згадане звернення: “На поверхні нашої планети немає місця монументам злочинцям проти людства”³⁰.

Така позиція “Крымской правды” і “Голоса Крима”, на сторінки яких виносяться будь-які конфліктогенні проблеми,

без ґрунтового, опертого на законодавство аналізу їх причин і можливих наслідків, унеможливилює міжетнічне взаємопорозуміння в АРК.

Роль і місце засобів масової інформації у формуванні суспільної свідомості громадян України надзвичайно велика. Однак, як свідчить аналіз, про єдність підходів регіональних ЗМІ до розуміння, а, отже, й до роз'яснення читачам основоположних чинників формування загальнонаціональної ідентичності в Україні говорити зарано. Далеко не всі ЗМІ розуміють українську національну ідею як тріаду національного історичного міфу, сучасного національного інтересу та спрямованого у майбутнє національного ідеалу. Заангажовані певними політичними силами, з їх внутріполітичними та зовнішньополітичними інтересами і орієнтирами, регіональні засоби масової інформації викладають (пропагують) саме їхнє бачення складових цієї тріади.

Значна частина ЗМІ південно-східних областей привносять в інформаційний простір регіону ідеї про спільне походження українців і росіян, про їх спільне минуле і в єдності їх вбачають майбутнє України. При цьому ними нехтуються самобутність українського народу, його історія, культура, менталітет.

З огляду на це, преса регіону, виконуючи політичні замовлення, привносить в громадську думку сумнівні заклики надати російській мові статус державної, утворення нового союзу з Росією, заперечує самодостатність та перспективність української культури.

У західних та центральних областях більшість ЗМІ послідовно обстоюють тяглість українського історичного процесу, багатство матеріальної і духовної культури народу, державний статус української мови. У контексті полікультурності України розглядаються мовні та освітньо-культурні запити етнічних спільнот країни.

Важливою та відповідальною проблематикою ЗМІ всіх регіонів України є пропаганда, роз'яснення історії кримських татар, адже історія була і залишається основоположним ін-

струментом конструювання та виховання національної ідентичності. На сьогодні ж історія кримських татар, а отже й турецько-татарського Криму, є вкрай погано вивченою. Це призводить до того, що вона, по-перше, перебуває під значним впливом стереотипів – негативних, передусім російського походження, та власних націоналістичних, що є позитивні, але однаково фальшиві. По-друге, вона повністю відірвана від історії українського народу. На такому запасі знань будь-яка політика, спрямована на кримських татар, приречена на рух всліпу і має мізерний шанс на успіх.

Українське суспільство сьогодні зацікавлене в правдивому знанні минулого тюркських народів України:

а). Дослідження та популяризація основних проблем історії, що стосуються кримських татар з метою виправлення ненаукових стереотипних візій в загальній українській історіографії, дискусії з пануючими стереотипами російської історіографії Криму. Конкретні проблеми, такі як:

- історія Кримського ханату;
- соціальні та етнічні стосунки у Кримському ханаті;
- політичні стосунки Кримського ханату з зарубіжними країнами;
- історія османських провінцій на Україні;

б). Дослідження українсько-кримськотатарських історичних зв'язків, сфокусоване на таких її гострих проблемах, як:

- історія работоргівлі і невільництва у Північному Причорномор'ї;
- українці в Кримському ханаті;
- воєнні конфлікти та союзи між козаками та кримськими татарами;
- татарські набіги, їх походження і роль в економічній і політичній історії Кримського ханату;
- степи Північного Причорномор'я в ході української колонізації;
- українська асиміляція тюркських народів;
- українсько-турецько-татарські літературні та мистецькі взаємовпливи;
- культурний синкретизм у Північному Причорномор'ї;

в). Приналежність Кримського ханату степовій цивілізації, створеній кочовими скотарями Євразії, диктує необхідність її дослідження та популяризацію знань про неї у друкованих виданнях та підручниках. Інтерес на Україні до цієї теми диктується також тим, що Україна упродовж тисячоліть була важливим технологічним та політичним ареалом степової цивілізації.

Швидким та ефективним шляхом демонстрації зближення між народами є надання національним символам національних меншин значення загальнодержавних.

У зв'язку з цим бачаться такі наступні кроки в галузі культури:

- розширення змісту музейних експозицій та туристичних маршрутів експозиціями та об'єктами, що відносяться до історії та культури кримських татар та інших національних меншин України;

- присвоєння вулицям міст України (передусім Києва та міст Криму) імен історичних осіб Кримського ханату та представників кримськотатарських культурних діячів, наприклад Ізмаїла Гаспринського, засновника Кримського Ханату хана Гаджжі Герея, хана Іслама Герея III та Тогай-бея - діячів Хмельниччини, Мегмеда Герея III та калги Шагіна Герея - козацьких союзників 1625 - 28 рр., Челебі Джигана - політичного лідера кримських татар і автора національного гімну "Антеткенмен";

- вживання для іменування вулиць слів, що є поняттями, пов'язаними із степовою цивілізацією, наприклад (для вулиць): Ординська, Золотоординська, Перекопська, Чагатайська (мова Золотої Орди), Ясачна (назва податку), Сарайська (золотоординська столиця), Ногайська, Санджацька (термін на означення провінції), Ордубазарна (степове протомісто), тощо;

- встановлення пам'ятників історичним діячам.

Передусім проситься встановлення пам'ятника Гаджжі Герею у м. Старий Крим (першій столиці Кримського ханату - єдиної держави із столицею на території України у XV - XVIII ст.).

Звичайно, рішення про увічнення пам'яті діячів та культурних реалій повинно ухвалюватися комісією експертів від науки, культури та представницьких органів кримських татар.

¹ *Грач Л.* Такая ли независимость нужна народу? // Крымская правда. – 2005. – 6 августа.

² *Корнейчук М.* Почему я не люблю такую Украину // Крымская правда. – 2005. – 10 августа.

³ *Вовканич С.* Дива “постінтелектоцидної” України: чи лише помаранчові? // Львівська газета. – 2005. – 10 січня.

⁴ *Буркут І.* Політфілологія. // Час. – 2005. – 2 червня.

⁵ *Ганус А.* Хто поставить на мовне питання – програє // Експрес (Львів). – 2005. – 10 травня.

⁶ *Майстренко Г.* До якого часу?... або “правда” навиворіт // Буковина. – 2004. – 22 жовтня.

⁷ *Иванов А.* Галицийский вариант “демократии” // Донецкий краж. – 2004. – 19 ноября.

⁸ *Инф. ред.* Галиция против Украины // Днепровская правда. – 2004. – 19 ноября.

⁹ *Пшеничный С.* Сепаратизм или единство? // Днепровская правда. – 2004. – 17 декабря.

¹⁰ *Косяченко В.* Усвідомлюємо заповідане нам // Буковина. – 2005. – 27 квітня.

¹¹ *Кожна мова прекрасна* // Хочу все знати. – 2005. – 26 лютого.

¹² *Волков А.* Толерантність // Прикарпатська правда. – 2005. – 21 квітня.

¹³ *Черных Е.* Народ ликуй, пришел сабантуй // Донбасс. – 2004. – 15 июля.

¹⁴ *Левинська Л.* Син двох народів // Вільне життя. – 2004. 25 вересня.

¹⁵ *Карпенко Є.* “Дикие танцы” родом из рая // Донбасс. – 2004. – 16 июля; 21 июля.

¹⁶ *Мартинець С.* Чужі // Експрес. – 2005. – 19 травня.

¹⁷ *Татари хочуть “свої” загони* // Львівська газета. – 2005. – 27 квітня.

¹⁸ *Пресс-служба Меджлиса.* В Запорожской и Херсонской областях планируется создать региональные меджлисы // Голос Крыма. – 2005. – 8 апреля.

¹⁹ *Пресс-служба Меджлиса* // Голос Крыма. – 2005. – 25 марта.

²⁰ *Радивилов О.* Избранные // Крымская правда. – 2005. – 26 августа.

²¹ *Ермолаева М.* Русская община призывает крымчан // Крымская правда. – 2005. – 6 апреля.

²² *Валуева Н.* Если власти не остановят самозахват, мы наведем порядок сами, – заявили жители Судакского района // Крымская правда. – 2004. – 7 июля.

²³ Жители Коктебеля против превращения Тихой бухты в этнографическую деревню // Крымская правда. – 2005. – 30 марта

²⁴ *Сеитбекиров А.* Восстановление топонимики Крыма оживит эту землю // Голос Крыма. – 2005. – 20 мая.

²⁵ О том, как крымские татары будут служить в Украинской армии // Голос Крыма. – 2005. – 29 апреля.

²⁶ *Грач Л.* Крым – это якорь, удерживающий Украину у берегов России // Крымская правда. – 2005. – 23 августа.

²⁷ Крымчане – Президенту: “Мы хотим учиться на русском языке” // Крымская правда. – 2005. – 10 августа.

²⁸ *Бачинская А., Вербицкая Ю.* До “оранжевой революции” Украина была страной непуганых украинцев // Крымская правда. – 2004. – 29 декабря.

²⁹ *Обуховская Л.* Исторически важное решение // Крымская правда. – 2005. – 31 марта.

³⁰ *Усейнова Г.* Монумент кровавому тирану – вопиющее кощунство // Голос Крыма. – 2005. – 6 мая.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ І МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ У ДЗЕРКАЛІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ

1. Західна Україна

Впродовж останніх років Західна Україна досить послідовно підтверджувала репутацію поборника національної ідеї, правих поглядів, євроатлантичної інтеграції, ліберально-ринкових реформ, християнських ідеалів. Фактична моноетнічність регіону зумовлює закорінення ідей українськості у найглибші пласти свідомості громадян. Давні культурні та історичні центри краю виступають осередками пасіонарності, що довів бурхливий спалах національних почуттів під час “помаранчевої революції”.

Проте малювати тон суспільних настроїв і очікувань у західноукраїнському регіоні якоюсь однією фарбою було б необачно.

Складна історична доля населення регіону, якому лише в межах ХХ ст. доводилося кілька разів змінювати орієнтаційні матриці, пристосовуючись до різних політичних режимів, зумовила амбівалентність суспільних настроїв, які варіюються у діапазоні від нестримних захоплень тією чи іншою політичною силою до гірких розчарувань. Досить точно цю особливість західноукраїнської ментальності підмітила волинянка О.Халімон, голова ВОО Української народної молоді. “Ми не вміємо сміятися нещиро, не хочемо вчитися брехати, не любимо ворогувати, не маємо у серці зла. Але маємо крихку свідомість, вона у нас перекочується як пластилін – час від часу стає просто шматком (додатком до прозорих мізків) або ж згортається у клубок, начинений вибуховими думками”¹. На те, як спритно політики різних орієнтацій експлуатують цю амбівалентність, звертає увагу тернопільчанка Т.Білінська: “перевертні, політикани, використовуючи нашу національну свідомість і відданість українській національній ідеї, проповідують лозунги, які ми підтримуємо душею і серцем, а потім зраджують ідеологію і міняють її на гроші”².

Підтвердження цих думок легко знайти, аналізуючи матеріали дискусій на теми національної ідеї і націоналізму, які впродовж 2004 – 2005 рр. постійно велися на сторінках західноукраїнської преси.

Тональність цих дискусій свідчить, по-перше, про те, що національна ідея у свідомості населення регіону є однією з пріоритетних цінностей. Вона асоціюється, з одного боку, з національними інтересами, а з другого – з пріоритетом духовного й національного начал і моральних цінностей. “Ми, українці, тільки тоді підносилися, коли ставили духовні, моральні, національні цінності вище за життя – така була в нас національна ідея. Такій їй і бути”, – констатує на сторінках тернопільського “Вільного життя” О.Янчук. Його глибоко обурюють твердження на зразок того, що “національна ідея не спрацювала”³.

Цікавий обмін думками на теми національної ідеї, націоналізму, патріотизму організувала у серпні 2004 р. львівська газета “Експрес”. Констатуючи, що термін “націоналізм” переживає в Україні своєрідний ренесанс і що вислів “національна ідея” доволі органічно й буденно звучить в устах найвищих керівників держави, газета звернулася до відомих істориків і політологів з проханням роз’яснити: “націоналізм та патріотизм стають у нас модною ідеологією чи, можливо, це адекватна реакція вітчизняного політикуму на виклики часу?” Відповіді політологів звелися до характеристики “здорового” націоналізму як державного патріотизму, ідеології, потрібної для самоорганізації нації, а національної ідеї як інструменту зживання комплексу вторинності. Дискусія зафіксувала відхід від архаїчних трактувань національної ідеї у дусі етноцентризму; йшлося про те, що національна ідея має віддзеркалювати місце України у міжнародному поділі праці. Щоправда, прозвучало й неприйняття національної ідеї як штучного й надуманого терміну – замітника поняття “націоналізм”⁴.

У тому ж ключі, але вже на новому політичному фоні, створеному “помаранчевою революцією”, і в контексті багатопартійності розглядає ці ж питання О.Зайцев на сторінках

“Львівської газети”. На цей раз роль евфемізму, що замінює точніший, але не надто популярний термін “націоналізм”, відводиться поняттю “патріотизм”. Не варто боятися терміну “націоналізм”, вважає автор, тим більше, що наприкінці ХХ ст. лібералізм і націоналізм зблизилися, і сучасні дослідники пишуть про ліберальний націоналізм як про бажану ідеологічну комбінацію. О.Зайцева хвилює криза ідентичності української націонал-демократії, яка є наслідком атомізованої багатопартійності. Невходження НРУ та УНП до об'єднаної політичної сили він пояснює особистими амбіціями лідерів, а зовсім не тим, що націонал-демократам не по дорозі з лібералами⁵.

Хоча націоналістичні стереотипи, які побутують у західно-українському середовищі, здебільшого зберігають наліт консерватизму і вписуються у правий політичний спектр, вони вже виразно відмежовані від антиліберального інтегрального націоналізму початку ХХ ст. Намагання одного з кандидатів у президенти Б.Бойка відродити старе націоналістичне гасло “Україна для українців” наštовхнулося на гостре несприйняття. “Твердження пана Б.Бойка: “Україна для українців” є дуже лицемірним, утопічним, але по диявольськи потворно сприяє знайомому принципу “розділяй і володарюй”, збуренню громадської думки, розколу України на “Схід – Захід”... Моя думка: “Україна для українців, для росіян, для кримських татар і ще для більш як ста представників інших національностей, які живуть на її території”, – заявив на сторінках тернопільського “Вільного життя” В.Стельмах⁶. Там же І.Гладкий висловлює власне бачення національної ідеї (“об'єднання Східної України із Західною в єдину дружню сім'ю”) і хоче вірити, що того ж прагне і В.Ющенко⁷.

Досить органічно у таке бачення національної ідеї вписуються християнські ідеали. О.Стеблина у тій же газеті формулює власне розуміння національного ідеалу у такий спосіб: націоналізм, принципи християнського життя, національна гордість за себе і Батьківщину. “Нам потрібен добрий християнський провід та вишкіл, які допоможуть у подальшому творенні України ХХІ століття... Молитва і жертва нехай будуть

нашою скелею і захороною перед згубними дорогами цього світу”⁸.

Поряд із спробами “осучаснити” націоналізм у європейському дусі, надати йому демократичного і ліберального обличчя на Заході України існують і моделі гострого неприйняття націоналізму як ідеології й політики. Найвиразнішим їх транслятором виступає тернопільська опозиційна газета “Репортер”. Гостро негативне ставлення як до ідеології ОУН – УПА, так і до сучасних націоналістичних доктрин на її сторінках демонструє, приміром, Сергій Б. Цитуючи приспів оунівського гімну “Смерть, смерть – ляхам смерть, смерть московсько-жидівській комуні”, він пише: “Вірний (у буквальному значенні) послідовник Бандери нардеп Тягнибок лише повторив слова свого духовного фюрера. І це не просто “напад ксенофобії”, як намагаються затушувати цей факт різні проющенківські видання... Коли кажеш націоналістам правду, вони відповідають просто: не вірю. І начхати їм на ту Україну і той націоналізм! Вони просто будують новий політичний бізнес-проект “наша Україна” на відміну від провального “Наше світле майбутнє”, яке було збудовано, але для обраних”⁹.

Серйозну небезпеку для правочентристських сил регіону, що виходить від незгод у націоналістичному таборі, фіксує і “Рівне вечірнє”. “Наше суспільство, мов однокрилий птах, – пише С.Ткаченко... – Український виборець зараз не може зрозуміти, кому потрібно віддати перевагу. Ставши одноосібним власником бренду “наша Україна”, Ющенко фактично приватизував “нашу Україну” і тим самим відмежував себе від колег по табору... Правий центр зараз слабкий як ніколи”¹⁰.

У чому громадяни західноукраїнського регіону більш-менш однастайні, то це у схваленні європейського вибору України. Значна частина населення, насамперед молодь, уже сприймає себе як частину європейської спільноти. Узагальнене бачення майбутнього найчастіше виражається формулою: шлях України – європейський, з високими стандартами свободи, захисту соціальних прав”¹¹. “Наша держава розташована на перехресті європейських шляхів і вона мусить стати

європейською по суті, за укладом усього нашого буття”, – це думка головного редактора газети “Волинь” С.Сачука¹².

Утім, контент-аналіз преси демонструє вже згадувану амбівалентність суспільної свідомості і навіть ознаки (хоч і невидразні) залишкової “радянськості”. Приміром, у викладі С.Рибачака (Тернопіль) основні суспільні очікування мають такий вигляд: відновити у паспортах графу про національність; зняти всі привілеї з урядовців і недоторканність з депутатів ВР; повернути народові втрачені заощадження; повернути в Україну гроші, які магнати зберігають за кордоном; освіту й медицину зробити безплатними; категорично заборонити продаж землі; не входити у жодні військові блоки¹³. Ще чіткіше настрої “повернення” формулює І.Маркевич: “щоб усе награване народне добро повернулось до державної скарбниці”, необхідний “чекіст, який взяв би отих бандитів від села і до столиці за шкурку – і в буцегарню”¹⁴.

Як традиційно охоронні, так і агресивні риси такої філософії життя диктують селекцію на “наших” і “не наших”, етнокультурне дистанціювання і, зрештою, підозрілість до всякої “інакшості”.

Найбільш яскраво згадана підозрілість виявляється у ставленні до “єврейського питання”. На сторінках “Львівської газети” В.Вітковський гостро реагує на публічну заяву В.Ющенка про те, що в Україні ніколи не буде т.зв. “єврейського питання”. Глава держави, доводить автор, може обіцяти лише відсутність державного антисемітизму, але навіть він “не годен суто демократичними методами втримати окремих краян від проявів нелюбові до синів ізраїлевих”. Сам Вітковський рішуче відмежовується від структур, подібних Союзу ідеалістів України чи Міжрегіональній академії управління персоналом. Однак, він вважає неприродною ту обставину, що “етнос, до якого належить нині лише 0,2% населення України, має напрочуд потужне представництво в її бізнесовій, політичній і медійній елітах”. “Правдивий патріот зверне увагу на те, що показова активність значної частини цього “представництва” не завжди відповідає національним інтересам українства”. Закликаючи до справедливості, як стану певної

етносоціальної й культурної рівноваги, публіцист залишає відкритим питання про те, як, на його думку, можна перевести “єврейське питання” у “демократичні, цивілізовані, відносно малоконфліктні форми”¹⁵.

Аналогічні, дещо приглушені ксенофобські настрої можна спостерігати і в інших західноукраїнських виданнях – приміром у вже згадуваній газеті “Вільне життя” – зокрема у вигляді вимог визначити квоти у парламенті і в урядових структурах для титульної нації і національних меншин (“а то що ж виходить: євреї в Україні становлять 1% населення, а у парламенті їх третина”)¹⁶.

Ще гостріше несприйняття “інакшості” виявляється у ставленні до комуністичної ідеології. Комуністи здебільшого сприймаються як окупанти, “непримиренні вороги всього українства”. “Опозиціонери чи експансіоністи?” – так ставить щодо них питання В.Пилипів на сторінках тернопільського “Вільного життя”. Відповідь однозначна: експансіоністи. “То чого ще треба, щоб заборонити такі організації на законних підставах?”¹⁷.

Характерна риса західноукраїнського світосприймання – прагнення бачити українофобію всюди, де мова заходить про боротьбу з антисемітизмом, права російськомовної частини населення, взагалі про право на інший погляд. “Те обурення, що лилося зі шпальт “2000” на адресу Олега Тягнибока, треба переорієнтувати на українофобів”, – заявляє Г.Приходько. “Українці мають свій націоналізм, який виник і розвивається як ідея української держави. Відтак боротьба проти нього є запереченням права українського народу на свою державу”. Зрадників, вважає автор, треба шукати не серед учасників УПА та членів ОУН, а “серед тих, хто присягав на вірність Радянському Союзу”¹⁸.

Апріорна антиросійськість – ахілесова п’ята західноукраїнського типу світосприймання. Успадкований від інтегрального націоналізму, цей стереотип стає на заваді налагодженню конструктивної співпраці з “північним сусідом”, а, отже, шкодить національним інтересам. Світоглядний “європоцентризм” у цих умовах лишається декларативним, а впровад-

ження європейських цінностей у повсякденне життя – проблематичним.

Незмінно болюче для західноукраїнців питання – статус російської мови. Одне з перших розчарувань у героях “помаранчевої революції” пов’язане у них із заявами Ю.Тимошенко та П.Порошенка щодо “процвітання” російської мови в Україні. Виразник очікувань місцевих інтелектуалів Ю.Андрухович побачив у цих заявах доказ того, що значна частина української еліти – і нової у тому числі – “ніяк не позбудеться вродженого відчуття васалітету щодо Росії”¹⁹.

Справжнім шоком для місцевих інтелектуалів стало, говорячи словами В.Вітковського, “громадське пробудження Сходу”. “Вважати, що українським П’ємонтом далі залишаються Львів і Галичина, може лише відстала від життя людина, – констатує він. – Центр політичної активності українського громадянства виразно просунувся в ті регіони, де населення перебувало в політичній летаргії від демократизації кінця 1980-х аж до завершальних стадій помаранчевої революції”. Не варто, вважає Вітковський, бачити у неочікуваній активності “східняків” “олігархічні технології”, мавпування тактики “помаранчевих революціонерів”, наслідки зомбування, підкупу тощо. “Не підлягає сумніву, що більшість учасників акцій протесту діють добровільно, свідомо та тверезо, а досвід недавньої революції вони вивчають і застосовують відповідно до власних потреб... Терен виявів громадянськості в Україні вже не обмежено тісними рамками “галицького гетто”... Попри пролетарську ментальність, поширену в найактивніших нині протестних регіонах, учасники масових акцій однозначно налаштовані на мирні методи боротьби і є – що донедавна не було типовим для Півдня і Сходу – “послідовними державниками, які не цураються національної атрибутики”.

Віддаючи належне цим виявам громадянськості, націонал-демократи Галичини все ж не схильні вітати ні саме “пробудження Сходу”, ні нові ідеологічні віяння у ньому. “І якщо завтра, – продовжує В.Вітковський, – саме Донецьк виявить претензії на роль загальноукраїнського “П’ємонту”, то, мусимо визнати, матиме для того значно вагоміші економічні та

соціальні козири, ніж західна столиця. Інше питання – куди саме поведе країну цей новоявлений П'ємонт?"²⁰.

Побоюванням, що "новий адміністративно-територіальний П'ємонт" поведе країну "не туди", продиктоване цілковите несприйняття у Галичині й на Волині проектів федералізації і будь-якого роздроблення України. На шпальтах тернопільського "Вільного життя" Г.Садовська писала про сесії обласних рад у Донецьку й Луганську й депутатське зібрання у Северодонецьку як про "холодний подих розколу", "сепаратистський вітер зі Сходу". "То було сумне видовище – агресивне, зухвале, що нагадувало судилище далеких тридцятих... Найгірше, що на з'їзді звучали заклики до розділення України"²¹. О.Третяченко ще більш категорична: "Комусь сьогодні вигідно ділити Україну, щоб заробити на цьому більше очок. Але ігри зі штучними поділами великої країни можуть вилізти боком усім українцям. Заявити про себе на весь світ революцією – це тільки початок. Значно важча робота чекатиме українців опісля"²².

Активізація російських політиків у східному регіоні була сприйнята західноукраїнською громадою як тривожний симптом. Т.Бондар запитував: "Де Генеральна прокуратура? Чому в Северодонецьку Лужков поведився як господар, а Янукович – як гість?"²³. Надзвичайні збори Наукового товариства ім.Шевченка у Львові прийняли звернення до українського народу – відстояти своє право на вільне волевиявлення і зберегти територіальну цілісність²⁴.

Сприймавши розумом і серцем ідеї Майдану, громадяни Західної України пережили гостре розчарування, спостерігаючи розрив між запевненнями і реальними діями структур нової влади. Як "дежа вю" розглядає І.Кулик свідомісний дискомфорт, викликаний розколом у елітному середовищі: "у виборця може скластися небезпідставне враження, що з нього, як "із тата, роблять вар'ята", а відтак – жагуче відчуття того, що в державі абсолютно нічого не змінилося, крім фігур на політичному Олімпі"²⁵.

Під цим кутом зору висвітлюються у Західній Україні і "реанімована різновекторність зовнішньої політики"²⁶ і осо-

бливо спроби перекроювання території держави. “Створення Західного, Східного, Південного регіонів та Слобожанщини – це не що інше, як створення адміністративно-територіальної основи для сепаратизму”, вважає, приміром, Е.Більовський із Хмельницького²⁷. Неприйняття верхівкових політичних реформ сполучається із обстоюванням самоврядних начал в управлінні. На думку фермера з Луцького району, заступника голови Асоціації фермерів Волині М.Собуцького, “українська держава повинна будуватися знизу. І саме через обмеження державних інституцій, а не через їх перерозподіл між президентом і парламентом. Бо нинішня держава, хоч і проголошує себе демократичною, прагне проникнути повсюдно, причому не для того, щоб допомогти людині, а навпаки – в усьому її обмежити, поставити в залежність від чиновника. Саме тому розвиток самоврядування послужить потужним стартом для України”²⁸.

Досить високий рівень релігійності населення Західної України допомагає йому долати відчуття розчарування й безнадії. Роль і місце релігії й церкви в житті регіону у пресі постійно визначаються як такі, що формують “засадничі риси українців”, виступають “основним стрижнем формування та збереження національної ідентичності”. Тому майбутнє тут міцно пов’язується з “поширенням поміж людьми Христової Вісті”, “необхідністю постановня в країні Єдиної Помісної Церкви”. “Саме повернувшись лицем до християнської релігії, наш народ може – і зможе – відновити свої винищені палями й шаблями, кулями і гарматами, отрутами і підступами, голодоморами й сибірами, гулагами і соловками, імперіалізмами і комунізмами генетичні національні риси, – вважає О.Андрійчук. – Повернення до своїх коренів – шлях до духовного зцілення нашого народу”²⁹.

Менш романтизоване бачення шляхів виходу України з ідентифікаційної кризи демонструє В.Вітковський. Він пов’язує свої надії не з дальшим впровадженням “майданної” прямої демократії, а з формуванням громадянського суспільства, “приводних пасів між соціумом і владою”. Тиск на законодавців має чинити не Майдан, вважає він, це справа незалежних

громадських організацій. Оскільки ж формуванню “третього сектора” еліти приділяють надто мало уваги, “протистояння Левіафана-держави й безпорадної “маленької людини” може відтворитися вже найближчим часом у всьому своєму драматизмі! Бо найчисленніший і найрішучіший революційний майдан усе ж не є ефективною альтернативою скромній повсякденній роботі розгалужених структур правдивого громадянського суспільства”³⁰.

Ще один тверезий погляд на шляхи забезпечення спокійного майбутнього висловлює на сторінках тієї ж газети І.Гулик. Її хвилює те, що “ще вчора змурований у моноліт Майдану загал” сьогодні зайнятий фабрикацією “героїв” і пошуком ворогів. “Ціна свободи для українства, – доводить вона, – передбачає насамперед відмову від самоїдства та від підленького бажання звести порахунки з іншими лише через те, що вони інші”³¹.

Аналіз преси регіону дає підставу для такого висновку: той міфологізований образ колективного “Я”, який склався у свідомості більшості західноукраїнської еліти, парадоксально сполучає однозначний вибір на користь Заходу як з архаїчними традиціоналістськими установками на “відродження”, так і з ностальгічними настроями. Для такого свідомісного стереотипу значно більше важать уявні структури символічної ідентифікації, ніж вироблення реальних механізмів досягнення тих чи інших програмних цілей, які б забезпечували “включеність” України у сучасний світ.

2. Центральна Україна

До Центру України зазвичай відносять регіон Середнього Подніпров'я – Вінницьку, Дніпропетровську, Житомирську, Київську, Кіровоградську, Полтавську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області. Це основний регіон розселення українського етносу, найменшою мірою “розбавлений” іноетнічними елементами. В етнополітичному відношенні він не відрізняється великою мірою політизації, що робить його своєрідною “сполучною ланкою” між Заходом і Сходом України. Інтереси соціуму фокусуються переважно навколо екологіч-

них проблем та соціальних ризиків, спричинених зубожінням населення та падінням рівня зайнятості. Дається взнаки історично сформоване “малоросійство”, брак духовної самодостатності. У баченні Ю.Колокольцева (Житомир) глибоко закорінені недуги цієї спільноти мають такий вигляд: “Совковий стереотип певної частини електорату ... уперто тягнеться до розподільчого типу юшки. Віра в “доброго царя” видається чи не єдиною соломинкою – порятунком для потопаючих у безнадії. Ця важка недуга слабо структурованого українського суспільства загрозна і непередбачувана”³².

Виразний сплеск інтересу до проблем ідентичності, національної ідеї відбувся у регіоні в контексті кризи “кучмізму”. Виступ В.Ющенко 4 липня 2004 р. на Співочому полі у Києві різко змістив фокус суспільних настроїв, посіяв надію на можливість радикальних змін. Показовою у цьому плані була позиція газети “Полтавська думка” (М.Безотосний). У ній не тільки було чітко висловлено уявлення про національний ідеал (усвідомлення ідей соборності, європейського вибору України, утвердження дієздатного громадянського суспільства), але й ішлося про можливість “оксамитової революції” за зразком грузинської. “Вибираючи між кандидатами, – наголошував автор, – суспільство не повинне шукати ідеалу, якого не існує в природі. Натомість виборці повинні зважати на альтернативу між нехай нешвидким і непослідовним, але просуванням у бік демократії та Європи, і між швидким скошуванням у бік диктатури та Європі”³³.

Гостре неприйняття кучмізму як ідеології й політики супроводилося принциповою критикою президентської форми правління як такої – “з авторитарним режимом правління, сильним тиском на парламент з боку Адміністрації президента і уряду, а часто і узурпацією влади”. Таку оцінку президентської форми правління містить матеріал, вміщений на сторінках “Правди Придніпровья” у серпні 2004 р. У ньому йдеться про “протизаконне й антиконституційне” указне право президента, причому у “роздутих до царського автоматизму” президентських повноваженнях вбачається одна з головних причин економічної, політичної і духовної кри-

зи в Україні. “Конституція, закріпивши президентську форму правління, не передбачає правової згоди між президентом і парламентом. Не закладена така згода і у принцип поділу влад... Країною фактично правлять люди, не уповноважені народом, а “своєки”, наближені до президента”.

Дійшовши висновку, що “практика президентської форми правління в умовах України однозначно довела свою нездатність управління країною і реалізації загальнонародних інтересів”, автор доводить, що відмова від неї зніме протистояння виконавчої та законодавчої гілок влади, дасть змогу позбутися криз і скандалів, кланово-групового впливу на владні структури. Своє бачення демократії в управлінні В.Сіренко формулює досить чітко: “авторитарний інтерес однієї людини, яка іменується президентом, має змінитися колективним інтересом, оформленим законом. Управляти суспільством через закони і тільки через закони – це і є демократична форма правління”. Парламентська республіка, де президент має лише представницькі повноваження, забезпечує організованому народу більше можливостей впливати на діяльність влади. “Культурна Європа як колыска демократичної форми правління у більшості країн “урізала” до мінімуму президентські повноваження і зняла з порядку денного питання про авторитаризм і диктатуру, створивши логічно послідовну взаємозалежну тріаду управління: народ – парламент – уряд. У цій тріаді народ, обираючи парламент, практично обирає й уряд, відповідальний формально перед парламентом, а фактично перед народом. Масова вимога народу відправити уряд у відставку може означати й розпуск парламенту”.

Втім, автор не ідеалізує запропонований українським парламентом варіант політичної реформи – у ньому він бачить “паліатив, напівзахід”; зміни до Конституції мають “компромісний, половинчатий характер”. І все ж політреформа “є маленьким кроком до структурної політизації України”.

Показовими є і міркування В.Сіренка щодо зовнішньополітичних пріоритетів і національних інтересів України. Вона сформулася, зазначає він, як національна держава у колісці слов'янських народів. “Тут усе має значення: культура, ге-

ографічне розташування, побут, релігія, традиції, звичаї, ідеали, звички, увесь спектр соціальних цінностей східно-слов'янського світу. Президент України зобов'язаний враховувати цю обставину і не метушитися між Росією і Заходом, а пам'ятати, що на випадок біди лише Росія – наш друг і союзник, наша заступниця... Історично переважна більшість народу України обрала Росію. І це має враховувати президент України". Водночас він повинен "не кликати варягів в Україну, а формувати власну національну управлінську еліту: орієнтованих на національні інтереси українських професіоналів, здатних тримати курс на добробут народу у нинішньому штормовому ринковому світі"³⁴.

Події "помаранчевої революції" внаслідок близькості до Києва сколихнули громадську думку регіону і зумовили помітний сплеск політичної активності. Регіональні ЗМІ зреагували на цей сплеск постановкою багатьох смисложиттєвих питань, у тому числі й питання про зміст національної ідеї. Про що сьогодні народ мріє? Чи є ліки від страху перед свободою? Ці непрості питання ставить перед своїми читачами житомирське "Вільне слово". На його шпальтах Н.Думанський досить вдало формулює своє бачення національної ідеї. "Національна ідея повинна, по-перше, виражати мрії і прагнення народу, які століттями хвилювали його, а, по-друге, формувати, виражати мету, навіть мету-мрію, до якої народ прагне... Мабуть, що нашу ідею найточніше можна виразити двома словами: СВОБОДА і ДЕРЖАВА".

Страх перед свободою і буяння антисвободи – серйозні хвороби. Переорієнтувати державну владу на захист свободи, соціальний захист, захист внутрішнього ринку, рідної мови – саме у цьому вбачає автор завдання соціуму³⁵.

"Полтавська думка" бачить головне завдання у зживанні почуттів меншовартості, відмові від залишкової "радянськості". "Процес перетворення України на благодатну державу відбуватиметься як процес зживання малоросійства", пише на її сторінках М.Марченко³⁶. "Ми визначили для України шлях до Європи, до світової цивілізації, яка першим пунктом ставить боротьбу з тероризмом. То чи зрозуміє нас сучас-

ний світ, якщо в нас на почесних місцях бовваніють пам'ятники терористу № 1 двадцятого століття Леніну?" – це думка В.Опришка³⁷.

Упевненість у тому, що “революційний підйом був потрібен, щоб завершити найголовніше – формування політичної нації” висловлює на шпальтах кіровоградського “Народного слова” Л.Куценко. “Відбулася національна терапія всієї держави, – доводить він. – Складовою державної політики має стати патріотизм”³⁸.

Учасники круглого столу “Українська національна ідея: витоки та сьогодення”, який відбувся у Полтаві 11 травня 2005 р., зійшлися на думці, що українська ідея “зосереджує в собі вищі духовні цінності нашого народу – добру волю та соборність, прагнення правди і справедливості, вільний вибір громади і самостійне господарювання на своїй землі”, наголосили на неприпустимості “зведення поняття української культури до шароварної старожитності, яка є фальшуванням та дискредитацією справжніх цінностей українського народу”³⁹.

У Вінниці уроки “помаранчевої революції” були розцінені як привид замислитися над проблемами порозуміння, злагоди, конструктивного діалогу. На засіданні політичної консультативної ради при облраді і облдержадміністрації (січень 2005 р.) йшлося про необхідність реформування влади, здійснення конституційних змін щодо співвідношення повноважень держави і місцевих органів влади, підвищення ролі партій у формуванні громадянського суспільства. Особливо наголошувалося на тому, що “без чіткого правового оформлення постійно діючої більшості та статусу опозиції неможливо забезпечити необхідні темпи соціально-економічного розвитку”. Зазначалося, що партійні механізми формування парламенту і уряду, постановка на перший план конституційно-політичних перетворень приведуть “до появи нової для України формули політичного процесу”⁴⁰. Представлення у Вінниці новопризначеного голови облдержадміністрації відкрило дискусію про завдання адміністративної реформи, відновлення довіри громадян до влади, повернення Вінниччині слави “цукрового Донбасу”⁴¹.

Однак у регіоні із загалом нестійкими політичними симпатіями і розчарування у діях нової влади проявилися на порядок виразніше, ніж у Західній Україні. “Чи не помилився я 26 грудня?” – це запитання разом із Ю.Стадніченком (Київ) ставили собі сотні тисяч людей. Утім, кредит довіри виявився настільки високим, що “сто днів” президентства В.Ющенка пройшли під знаком прощення й надії. “Тільки набивши гулі, можна навчитися ходити”, “треба було б бути безнадійним оптимістом, щоб повірити у можливість покращення життя у такий короткий термін, як 100 днів” – це міркування С.Бовкуна (Житомир) та І.Павлюченка (Прилуки). Водночас говорилося про “запаморочення від посад” і “високу амбіційність” деяких лідерів “помаранчевої революції”, які своєю поведінкою “шокують громаду”. “Регулює економіку тільки ринок, а все інше – ігри, причому аж ніяк не безпечні” – такий погляд висловлює В.Вербоноль⁴².

З певними сумнівами підтримують мешканці Центру України і ідею вступу до СОТ, НАТО, ЄС. У Дніпропетровську С.Вовянко звертає увагу на євроскепсис, що зростає і в нових, і в “старих” членах ЄС, і на небезпеку задоволення за рахунок України інтересів Польщі, здатної наростити свій вплив “у колишніх історично залежних територіях”⁴³. Негативізм щодо європейської інтеграції має в регіоні тенденцію до зростання. “Чи щирими є люди, які вважають, що після прийому України до СОТ, НАТО і ЄС усе наше життя кардинально зміниться або що в найкоротший термін ми зможемо змінити своє життя, підігнавши його під стандарти цих організацій? – запитує М.Корсаков (Київ) і сам же відповідає: Добродії-романтики виглядають тут навіть не наївними, а такими, що навмисно блефують чи то перед народом, чи то перед спонсорами”⁴⁴.

Різноспрямованість цільових настанов породжує настрої невпевненості, орієнтаційної невизначеності. У Чернігові останню прямо пов'язують із відсутністю “національної ідеї, яка б єднала всіх. Це сталося через те, що свого часу національно налаштована еліта України не дійшла згоди з економічною елітою... Ідеологія без грошей – порожній звук, а якщо немає

своїї ідеології, тоді з'явиться чужа, оскільки святе місце по-роже не буває. І сьогодні нам намагаються нав'язати дві ідеології – західну та євразійську. Своєї ідеології ми не виробили, усе зводилося до “плачу Ярославни” за ненькою-Україною... Політичний роздрай, – попереджає С.Герасименко, – призводить до підігрівання сепаратистських настроїв⁴⁵.

Популярні на південному сході ідеї федералізації України у центральному регіоні підтримки, як правило, не дістають, хоча у зв'язку з ними поживилося обговорення проблем економічної самостійності регіонів. “Ми не підтримуємо ідею федерального устрою, однак фінансової самодостатності маємо прагнути” – такий заголовок дав своїй статті у “Народному слові” (Кіровоград) М.Сухомлин⁴⁶. “Примара федералізації та уроки історії” – назва статті Г.Ковальчука⁴⁷. Федералізація, вважає автор, “в історії України це завжди був засіб її недругів для розчленування країни за принципом “поділяй і володарюй”.

Аналогічні настрої висловлюються і на сторінках дніпропетровської преси; тут виразно виявляється занепокоєння з приводу як проявів сепаратизму, так і штучного роздування владою цієї проблеми. “Безоглядне створення нових автономій – як Галицької, так і Південно-Східної – це шлях в нікуди”, – пише С.Пшеничний. На його думку, влада “повинна пам'ятати, що звинувачення у сепаратизмі не спиняють реакцію розпаду, а навпаки, лише прискорюють її, надаючи опальним регіональним лідерам зайві бали у рейтингу⁴⁸.

В регіоні існує виразна негативна налаштованість щодо нової виборчої системи. Ось типова думка з приводу пропорційної системи, висловлена на сторінках вінницької газети. “На сьогодні купка професійних політиків через електронні і друковані ЗМІ задурманила народ пропорційною системою виборів і фактично приватизує надовго законодавчу гілку влади...За статистичними даними, у всіх партіях перебувають 3 – 4% громадян України. А фактично не більше одного відсотка. І цей “один відсоток” збирається мати нас усіх за безмовних баранів⁴⁹. Оптимальним автор вважає обирати весь склад усіх рад за мажоритарною системою.

Підсумовуючи сказане, можна твердити, що центр України у своїх симпатіях і антипатіях відбиває переважно європоцентристську систему поглядів з високою питомою вагою національних смисложиттєвих орієнтирів. Але у суспільних настроях виразно виявляється і наліт “малоросійства”, що використовується проросійськими силами для пропаганди ідей “слов’янської єдності” і “повернення”. Найбільш стійкий імунітет до неї виявляється у Полтавській області, що показово, оскільки донедавна Полтавщина вважалася “лівим” регіоном.

3. Південно-східна Україна

Виразна розмитість етнічної й національної ідентичності мешканців Донецької, Луганської, Сумської, Харківської, Запорізької, Одеської, Миколаївської, Херсонської областей має історичне пояснення. Території Слобожанщини у XVIII, а Новоросії ще у XIX ст. були регіоном “нового освоєння”. Нечисленне автохтонне населення краю внаслідок несприятливих для життя умов (татарські набіги, війни) було схильне до переміщень, мало порубіжний (фронтирний) тип свідомості, чим спритно користувалася Росія. Українська ідентичність (попри суттєву чисельну присутність українського етносу) тут не мала глибоких коренів, а правляча еліта СРСР доклала чималих зусиль для заміщення її безнаціональною “радянською ідентичністю”. Створення в регіоні потужної промислової бази і урбанізаційні процеси довершили асиміляцію українців і значне заміщення кадрів промисловості та управлінців іноетнічним елементом. Не випадково й сьогодні значна частина населення Донбасу сприймає себе як “радянських людей”, а східний кордон України як “неорганічне явище”.

Є.Зарудний (Харків) недалекий від істини, коли пише про притаманну (“чим далі на Схід України, тим більше”) українському національному характеру “патерналістську складову”, успадковану від російської національної свідомості. Вона виявляється насамперед у сподіваннях на “доброго царя” і “справедливого батька”⁵⁰. Відсутність у східних еліт об’єднуючої символічної складової компенсується, з одного боку, за-

лишковою “радянськістю”, а з другого – своєрідним “регіональним патріотизмом”.

Не дивно, що як на елітному, так і на масовому рівні у регіоні переважають “слабкі”, а то й симулятивні різновиди громадянської ідентичності, в яких підспудно присутні модули втрати, відстороненого негативізму, “топосу поразки”. Цей тип ідентичності не меншою мірою, ніж західноукраїнський, є споглядальним і пасивним; резерв його пристосування до життєвих реалій уявляється справді невичерпним. Розосередженість осей орієнтацій виступає засобом підтримання відносної стабільності, але водночас затемнює уявлення про ціннісні пріоритети. Нерозвинутість, а відтак і неефективність демократичних інститутів створює живильний ґрунт для клієнт-патрональних відносин і корпоративізму на тіньовій основі, породжує тягу до “порядку”, наведеного “сильною рукою”. У системі корпоративно-олігархічних відносин ті національні цінності, які живляться етнічністю, опиняються на периферії свідомості. Але й нові універсалістські пріоритети далеко не завжди знаходять для себе сприятливий ґрунт.

Настрої зневіри, невпевненості у завтрашньому дні найчастіше демонструють мешканці Півдня України. “Я, росіянин, що народився в СРСР і живе на Україні, не можу навіть уявити, яке може бути майбутнє у цієї країни... Я навіть не знаю, у якій країні прокинусь завтра... Моему поколінню потрібно забути про соціальну справедливість, тому що ми ніяк не переживемо продажних ментів, хабарників-суддів і владу, що будується на шантажі. Не вистачить відпущених років”, – писав на сторінках запорізької газети “МИГ” М.Михайлов⁵¹.

Очікування на найближче і більш віддалене майбутнє тут невиразні й неконкретні, легко сполучні із самокритикою, яка, однак, є у своїй основі споглядальною. У газеті “Верже” (Запоріжжя) В.Кузенко, оцінюючи розвал СРСР як національну трагедію, вважає міфом усі розмови про українську самостійність. “Ми танцюємо під оркестр із чужими диригентами. У нас немає головного – почуття національної гордості, що визначається громадянською самосвідомістю”. Надії автор покладає не на фаворитів президентських перегонів, а на лі-

дера, “який у підсумку побудує зовсім іншу країну”⁵². “Ми хочемо просто жити, не замислюючись над тим, з Росією ми чи з Заходом...Ми православні, і цим сказано все”⁵³. В одному з наступних номерів газети той же В.Кузенко висловлює свої симпатії уже більш конкретно: “наша участь у Єдиному економічному просторі має стати реальною уже в цьому році”⁵⁴.

Ще більш рельєфно подібні настрої виявляються у харків'ян – тут проглядається вже не стільки розгубленість і невпевненість, скільки чітке відкидання “вестернізації”. В.Ганжулевич-Проскурнін точно знає, що його батьківщина – Радянський Союз, і пишається своєю “радянською” національністю. Йому глибоко чужа сьогоднішня “українізація”, за якою він бачить “політику вестернізації під помаранчевим соусом, в результаті якої розвивається ксенофобствуючий когутизм”. Автор вважає, що людина, яка в радянські часи з гордістю говорила про своє українське походження, сьогодні його соромиться, оскільки “етнічна належність почала використовуватися виключно у політичних цілях”. Такому типу мислення притаманне категоричне несприйняття західноукраїнського розуміння національної ідеї – аж до тверджень типу “галичани – це ж не українці”⁵⁵. Це ж стосується і “помаранчевої ідеології” в цілому – харків'янин А.Турчак вважає її неспроможною, оскільки вона призвела до засилля у держпараті некомпетентних функціонерів, розколу України, “беззмістовної архаїчної ворожнечі до інакомислячих”⁵⁶.

Уже в ході президентської кампанії 2004 р. досить виразно виявилось обурення громадськості регіону з приводу владних маніпуляцій масовою свідомістю, зокрема, поділу країни на “три сорти”. “Комусь потрібно було розтинати ці пласти підсвідомості. Навіщо?” – обурюється головний редактор сумської газети “Панорама” Є.Положий⁵⁷. У Миколаєві у вересні 2004 р. пройшла демонстрація молоді під гаслами “Схід і Захід України єдині”, “Ні насильству!”. Демонстранти виступали за прагматизм у зовнішньополітичному курсі, стабільність, проти розпалювання міжнаціональної ворожнечі⁵⁸.

Висловивши у ході президентських виборів свої симпатії В.Януковичу, громадяни Донбасу досить чітко артикулюва-

ли свої проросійські симпатії. Газета “Донбасс” у переддень виборів вмістила підбірку листів такого змісту: “Віками ми жили у дружбі і згоді з російським народом. Не можна, щоб розривалися ці узи насильно зведеними митними постами і прикордонними контролями. Потрібно, щоб усе-таки ці кордони були прозорими” (Ф.Єлохін, м.Амвросіївка). “Наш девіз – це дружба тих народів, які розуміють і поважають Україну, рахуються з нею і не втручаються у її внутрішні справи. Це насамперед Росія, Білорусь, Казахстан” (В.Артюшенко, м.Докучаєвськ)⁵⁹.

“Помаранчева революція” пробудила надії і на Сході, особливо в Сумській області – на батьківщині В.Ющенка. Як початок “епохи світла, радісної творчості, Свободи і Добра, епохи Всесвітньої любові” сприйняв її житель Сум В.Майборода⁶⁰. Громадянка Сум, “росіянка – і не лише за паспортом”, писала про те, що в ній “також повстало все: і розум, і серце! Хто ми? Які ми? Чому змінюємося? Чи змінюємося? Не відступимо? Не обманемося?.. Я вірю, що з народу, категорії, на мій погляд, історичної, але все-таки книжної, народилася на Україні нація!”⁶¹.

Усвідомлення того, що очікування не справджуються, прийшло до сумчан уже в березні. “Час захоплень минув. І, здається, безповоротно”, – констатує у тій же “Панoramі” Є.Положій⁶². У червні невпевненість переростає у сарказм: “Ми ризикуємо на могутньому фундаменті Майдану дозволити будувати метким революціонерам-бізнесменам убогий барак, на побудову якого навіть гвіздки й колоди будуть ними вкрадені”⁶³.

Живання ейфорії супроводиться прагматичним баченням майбутнього у контексті економічних інтересів регіону. У цьому руслі національна ідея осмислюється як елемент національної безпеки, обстоювання конкурентоспроможності української економіки. “Вважаю потрібним, – пише з цього приводу заступник директора інституту міжнародного співробітництва ДонНТУ С.Джура, – сформулювати національну ідею України, яка б згуртувала усі регіони і надихнула б українців на працю й саморозвиток. Головний наголос – на

розвиток високих технологій, ноосферної освіти...Саме завдяки співробітництву з інститутами стратегічних досліджень, з врахуванням різних точок зору можна було б виробити ту ідею, з якою б спільнота народів України погодилася”⁶⁴.

Сучасні трактування національної ідеї знаходять відгук насамперед у молодіжному середовищі регіону. При всій неоднозначності постаті І.Богословської та ідеології керованого нею об’єднання “Віче України”, запропонована нею формула національної ідеї – “Україна – це я!” – виявилася співзвучною настроям молоді Донбасу, оскільки вона однозначно спрямована на формування дієздатного громадянського суспільства. “Справою кожного має стати перетворення держави у губернера, що обслуговує людей, а не навпаки, як зараз”, – така позиція молоді зафіксована газетою “Донбасс”⁶⁵.

Теза І.Богословської щодо базування геополітики на активному нейтралітеті, а геоекономіки – на принципах економічного егоїзму дістала підтримку і в Запоріжжі, хоча і з певними застереженнями. “Безумовно, багато із сказаного Інною Богословською незрозуміле або викликає не зовсім позитивну реакцію, – писала газета “Запорізька Січ”. – Але треба визнати, що до неї практично ніхто так і не спромігся хоч якось попрацювати над теоретичним майбутнім України”⁶⁶.

Існують, особливо в південній частині регіону, і традиціоналістські трактування національної ідеї, але, як правило, розмиті й невіразні.

Ю.Діденко, голова крайової організації НРУ, на запитання, “якого кольору сьогодні Миколаїв?” відповів: “Сьогодні він просто невизначений. Більшість людей дезорієнтована”. Щодо об’єднаної національної ідеї його думка така: “Це можна зробити на основі культурних, мовних, історичних традицій...Ми є українцями незалежно від того, хто ми є за етнічним походженням...Треба пробудити в людях ту національну жилку і гуртувати людей, а не розділяти й розкрадати державу”⁶⁷.

“Шукати ідею, призначену об’єднати націю” закликають і в Херсоні. “До розколу країни прийти дуже легко, а воедино “зібрати” її виявиться ой як тяжко”, – пише С.Яновський. У цьому

місті з'явилася ідея запровадити "день примирення" і регулярно його відзначати по всій країні⁶⁸.

Чи може стати платформою для примирення й консолідації популярна в Україні ідея європейського вибору? Якщо виходити з настроїв у південно-східному регіоні, то однозначну відповідь на це запитання дати важко. Донеччани, очевидно, мають доволі невиразне уявлення про умови вступу до ЄС, якщо вони здаються їм цілком сполучними із моделлю співробітництва в рамках ЄЕП з Росією, Білоруссю, Казахстаном. "Наша українська модель реформ, – пише С.Тищенко, – сформульована під девізом європейського вибору України, і тут зовсім не важливо, чекають нас у Європі чи Америці чи не чекають. Головне, щоб ми самі взялися робити свою Україну такою, яку записали в Конституцію... Нічого страшного немає і у тому, що Україна має намір співробітничати в рамках Єдиного економічного простору разом з Росією, Білоруссю і Казахстаном. Аби лиш влада була суто проукраїнською і вміла твердо обстоювати тільки свої, українські інтереси перед будь-ким. Особливо, до речі, перед Росією"⁶⁹.

Обговорення в Одесі проблеми "Україна, Європейський Союз, Росія: виклики і можливості для нових відносин" (березень 2005 р.) показало, що перспективи поліпшення інвестиційного клімату у південному регіоні майже однозначно пов'язуються із Росією. "Наш стратегічний партнер – Росія... Реально наша ніша для розвитку – ринки колишнього СРСР, Схід і Азія. В Європі якість наших товарів поки що неприйнятна... Вигідно вчитися на Заході, а продавати продукцію на півночі і сході... Чому нас увесь час зіштовхують із Росією? Чи так потрібно сьогодні визначатися, куди йти: в Європу чи з Росією? Треба з усіма співробітничати... Розвиток ЄЕП, до речі, не суперечить євроінтеграційним устремлінням України"⁷⁰.

Щодо вступу у НАТО настроїв у регіоні більш категоричний. Луганчани обурені тим, що у передвиборній програмі В.Ющенка про вступ до НАТО не йшлося. У відкритому листі Президенту, підписаному головою Луганської громадської організації "Народна довіра" І.Готман, зазначається: "Ми не

знаємо, чому Ви бажаєте втягнути Україну у цей бандитський блок. Наші міркування з цього приводу такі: НАТО – агресивний воєнно-політичний блок, який проявив себе в Югославії, Іраку, Афганістані...І якби Ваші виборці знали, як Ви будете себе поводити, за Вас не проголосували б і 15%...Ми піднімемося, звернемося по допомогу до братів-слов'ян, але НАТО в Україні не бути⁷¹.

Аналогічний погляд висловлює харків'янка А.Василевська. “Ми не дозволимо тягнути нас у НАТО. Я не хочу, щоб над головами моїх синів літали американські літаки-розвідники. Хто дасть гарантії, що це не потягне хвіст ісламських терористів?”⁷². Донецьчанка І.Погребняк бачить головну загрозу в економічних втратах: “Після можливого приєднання України до альянсу для нашої “оборонки” можна писати некролог... Спитайте спочатку народ, чи хоче він, щоб його країна виявилася слухняним пішаком у руках тих, хто усю земну кулю оголосив зоною своїх життєвих інтересів”⁷³.

У цьому контексті слід розглядати той факт, що саме Південно-східна Україна стала наприкінці 2004 р. потужним генератором ідей федералізації. За даними соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології та Центром ім.Разумкова, у Східному регіоні ідею федералізації підтримали 46% опитаних, у Південному – 29⁷⁴. Власне обґрунтування доцільності федералізації (“інакше “будівля, що розділилася у собі самій”, одного дня і справді не встоїть”) запропонував голова Запорізького міського відділення “Русского движения Украины” С.Григор'єв⁷⁵. Ще категоричніший у цьому питанні миколаївець О.Павлов: “Якщо нинішні вожді і далі ігноруватимуть очевидну необхідність переходу до федеративного устрою, то не націоналістична і навіть уже не федеративна, а імперська ідея може тут запалати. Той самий “великоросійський шовінізм”. Гадаю, що багато хто до цього вже дозрів”⁷⁶.

Не випадково саме на південному сході фахівці Центру Разумкова фіксують найвищий рівень тривожності за майбутнє країни – 50,3% на Сході і 37,1% на Півдні (травень-червень 2005 р.). Успадкована від часу президентських виборів

інерція протистояння і далі, за висновками аналітиків, сприятиме збереженню стану розколотості суспільства, а за умови використання цього розколу політиками в електоральних цілях існує реальна загроза того, що ворожнеча між Заходом і Сходом України – не в географічному, а в культурно-мовному сенсі – передаватиметься у спадщину від одного покоління українців до іншого⁷⁷.

Водночас із матеріалів преси можна зробити висновок, що населення Південно-східної України у своїй масі не сприймає ідеї деструктивного регіоналізму. “Ідея регіонального патріотизму, – пише на сторінках “Вечернего Донецка” В.Кипень, – у цілому позитивна, але вона не повинна ставитися вище за ідею майбутнього всієї України”. Регіональна еліта має працювати і на регіон, і на країну в цілому, а не “мобілізувати всі можливі ресурси для втілення в життя ідей регіоналізації й автономізації”⁷⁸.

Не дістають підтримки в регіоні і відверто сепаратистські прояви. Гучні заяви такого плану, що прозвучали на сесії Луганської облради і у Северодонецьку, засуджувалися як прибічниками нової влади, так і її опонентами. “Пора перестати гратися у демократію, проголошуючи її лише на словах, – писав на сторінках газети “Донбасс” згадуваний вже оглядач С.Тищенко. – Що означає, приміром, намір наших обласних властей провести якийсь “консультативний референдум”? Для єднання, кажуть українського народу у складі федерації...Схоже, що й справді існує якийсь “антиукраїнський план”, складовою частиною якого є спроба розколоти Україну”⁷⁹. На думку лідера Луганської міської організації НСНУ В.Медяника, зовсім не про федерацію, а про створення Східноукраїнської республіки із своєю банківською системою, силовими структурами йшлося на сесії Луганської облради. “Події могли розвиватися за югославським сценарієм”, – зауважує він⁸⁰.

У тому, що “країну не просто розколюють, а роздроблюють за національною, етнічною і релігійною ознакою”, багато в чому повинна влада, вважає В.Кузенко із Запоріжжя. “Спішно затіяна адміністративно-територіальна реформа у тому

вигляді, в якому вона сьогодні є, у своїй основі вирішує не економічні, а політичні проблеми і у пропонованому варіанті, крім хаосу та маси витрачених грошей і шкоди, нічого не принесе. Досить згадати проведену в Україні приватизацію, про яку уже сьогодні можна сказати, що вона страшніша за сталінську індустріалізацію за рахунок села і голодомор⁸¹.

Підсумовуючи, можна констатувати, що хоча риторика регіональних еліт Південно-східної України будується на універсалістських засадах і відзначається високим ступенем прагматизму, питома вага своєрідного “політико-культурного регіоналізму” у ній доволі висока. І це зрозуміло: у кризових ситуаціях саме останній створює відчуття психологічного захисту. Але загалом ця стратегія програшна. Регіональна ідентичність виступає консолідуючим чинником лише в часи гострих конфліктних ситуацій і політичних протистоянь. У більш-менш “спокійний” час навіть у регіонах з невисоким рівнем національної свідомості беруть гору загальнонаціональні інтереси і відповідні цінності. Можливості поширення ідеології регіоналізму на Захід і Центр України дуже обмежені, якщо не нульові.

4. Крим

Певні шанси на успіх ідеологія регіоналізму може мати лише в Криму – звичайно, за умови, якщо влада України терміново не виробить стратегічну лінію і систему її реалізації в умовах автономії. Відцентрові тенденції в АРК то з’являються, то затухають, слугуючи трампліном для популізму регіональної еліти. Домінуюче становище російської общини і майже цілковита зрусифікованість місцевих українців перетворили формально наднаціональну автономію на форпост російської ідентичності. Серйозний вплив на ситуацію на півострові справляють економічні й соціальні проблеми колишніх депортованих, а також відсутність достатньої правової бази для повноцінної інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство.

Складним переплетенням багатьох політичних, соціальних, етнодемографічних проблем лідер громадського руху

“Прозора влада” А.Сенченко пояснює той факт, що “багато кримчан живе міфами, створеними політиками різних мастей виключно у власних інтересах, міфами, що підміняють реальні цілі. Для одних світле майбутнє – у національній автономії кримських татар, для інших – у приєднанні Криму до Росії, для третіх – у якихось союзах. Багатьом здається, що гарне життя може забезпечити не ефективне використання ресурсів і розвиток економіки, а реалізація цих самих міфів”⁸².

Колишньому прем’єр-міністру АРК С.Куніцину це якось вдалося знаходити баланс інтересів між місцевими російськими націоналістами, численними регіональними бізнес-фінансовими угрупованнями, кримськотатарською елітою. Його наступнику А.Матвієнку це не вдалося. В Криму – парламентська республіка, де призначення кожного міністра чи керівника відомства узгоджується із Верховною Радою. Сміливі кроки А.Матвієнка щодо реорганізації структури Ради міністрів АРК, підписання ним спеціального протоколу з меджлісом, а також радикальні плани щодо перепрофілювання інфраструктури регіону наразилися на жорстке неприйняття, що зрештою призвело до його відставки. Проросійські сили проголосили його “нелегітимно обраним прем’єром, чужаком, що не знає ні людей Криму, ні законодавства”⁸³.

Проросійські настрої регіональної еліти, особливо її лівого спектру, сягають далеко – до тісного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном. “Треба всім народом твердо сказати своє “так” братерському союзу і кінець-кінцем поставити на місце усіх – і нинішніх, і колишніх лідерів, що інколи творять зовнішню політику під настрій: то в НАТО, то без НАТО, то з Росією, то в Євросоюз... Пристрасті у нашому спільному кримському кишляку так розпалили усіх, що готові бігти хто куди”, – заявляє лідер кримських комуністів Л.Грач⁸⁴. Називаючи євроатлантичну інтеграцію “косоокістю, яка у нас, українців, дуже розвинута”, він доводить, що “ці ігри в європеїзацію і т.д. і т.п. можна, звичайно, продовжувати, але все це даремно, безглуздо й небезпечно”⁸⁵.

Дуже неприхильно сприймають кримські комуністи і розпочату урядом Ю.Тимошенко адміністративно-територіаль-

ну реформу. За словами Грача, “запропонований переділ – це, з одного боку, жажливо непрофесійне, з другого – практично нездійсненне, з третього – катастрофічне за своїми наслідками перетворення, суть якого зводиться до одного: хочеш зруйнувати Україну – втілюй у життя цей план”⁸⁶.

У питанні адміністративно-територіальної реформи з комуністами солідарні й інші проросійські сили півострова. На засіданні “круглого столу”, проведеного Російською общиною Криму (березень 2005 р.), про реформу говорилося як про небезпечну політтехнологічну розробку. Як зазначав політолог С.Кисельов, разом зі змінами територіальної нарізки змінюється багато що: починаючи від організації управління і кінчаючи організацією транспортних потоків. Все це потребує величезних коштів. “Україна цих коштів не має, але вона має революційний запал.

Так радикально настроєний політикум може підточити той сук, на якому сидить. Оскільки здійснювані владою вчинки інакше як антиукраїнськими (у розумінні збереження суверенітету держави) назвати не можна”.

Ще один виступаючий, А.Нікіфоров висловив невтішний прогноз: якщо Україна коли-небудь проведе адміністративно-територіальну реформу, “справді відбудеться укрупнення регіонів; тим самим влада спровокує федералізацію, сама того не бажаючи”⁸⁷.

Кримчани висловлюють незадоволення тим, що прийнятий Верховною Радою Закон України “Про розмежування повноважень між органами державної влади і органами влади Автономної Республіки Крим” з неясних причин не був введений у дію, а Закон України “Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим” був прийнятий без узгодження з ними. Внаслідок цього автономія, вважає А.Припутніков, має “певний наліт декоративності”. У підспудному відчутті кримчанами деякої неприхильності до них офіційного Києва, доводить він, “прихований глибинний смисл одностайного відкидання кримським електоратом ідейних платформ, що користуються безумовною підтримкою населення країни, що живе за Перекопським перешийком”⁸⁸.

Кримськотатарська спільнота виявляє загалом лояльне ставлення як до суверенітету й територіальної цілісності України, так і до європейської інтеграції. На думку керівника політико-правового управління меджлісу Н.Бекірова, “саме входження України в європейську політичну систему зобов’яже Українську державу виконувати європейські норми щодо мов меншин на її території”⁸⁹. Однак кримські татари гостро реагують на ущемлення своїх соціальних і політичних прав, наполягають на створенні в Криму власної державності принаймні у формі національно-територіальної автономії. На зустрічі з міністром оборони А.Гриценком (квітень 2005 р.) лідер меджлісу М.Джемільєв порушував питання про те, що кримськотатарські призовники мали б служити на території Криму у спеціальних “етнічних” частинах, а наприкінці травня меджліс виступив із пропозицією про роздільне навчання татарських і нетатарських дітей⁹⁰. Самозахоплення земель, постійні сутички між кримськими татарами і козацькими формуваннями роблять обстановку на півострові напруженою і вибухонебезпечною.

Які висновки можна зробити із проведеного аналізу?

1. Україна сьогодні потребує не стільки зміни інституційного й адміністративного дизайну (хоч на стадії зміни форми державного устрою і це завдання надзвичайно важливе), скільки вироблення нової ідеологічної стратегії. Доки соціум разом з владою не займеться формуванням відкритого громадянського суспільства та нової національно-громадянської ідентичності громадян, входження країни у загальносвітовий цивілізаційний процес лишатиметься проблематичним. Поки що доводиться констатувати: недостатня увага держави до проблем гуманітарного розвитку спричинила прогресуюче зменшення її впливу на формування смисложиттєвих орієнтирів і ціннісних орієнтацій населення, що обертається на наростанням явищ аномії, соціального цинізму і загрожує суспільними збуреннями.

2. Відроджуючи в Україні ідеологію націоналізму (проти чого принципових заперечень бути не може), влада має

подбати про те, щоб у свідомість населення закорінювалися його сучасні версії, а не зразки початку ХХ ст. Месіанські вирази типу “моя нація” в устах Президента, надто слабе реагування на ксенофобські прояви не тільки дискредитують ту здорову основу, яка є в демократичному націоналізмі, але й лякають неукраїнців і сусідів можливістю відродження агресивного націоналізму. Такі побоювання, зокрема, висловлюють поляки.

3. Українська національна ідея лишається одним із тих понять політичного дискурсу, з яким пов'язуються уповання на можливість консолідації суспільства. Однак у різних регіонах, з подачі різних політичних й інтелектуальних сил це поняття набуває відмінних трактувань. Щоб надати йому консолідуючого звучання, влада разом із ЗМІ має потурбуватися про належний рівень громадянської освіти – з акцентом на загальноцивілізаційних цінностях.

4. Все ще триваюча ейфорія “помаранчевої революції” не дає змоги належним чином оцінити феномен формування “регіональних ідеологій”, здатних накладатися на процес партизації суспільства і передвиборний ажіотаж. В результаті соціум ризикує дістати “гримучу суміш” автаркії і протестних настроїв.

¹ Слово і діло. – 2005 – 4 березня (№ 8).

² Репортер (Тернопіль). – 2004. – 25 вересня.

³ Вільне життя (Тернопіль). – 2004.– 14 липня (№ 72).

⁴ Експрес (Львів). – 2004.– 26 серпня (№ 129).

⁵ Львівська газета. – 2005. – 15 березня (№ 45)

⁶ Вільне життя. – 2004. – 28 липня (№ 78).

⁷ Там само. – 2004. – 3 липня (№ 67–68).

⁸ Вільне життя. – 2004. – 25 серпня (№ 90).

⁹ Репортер. – 2004. – 23 жовтня.

¹⁰ Рівне вечірнє. – 2004. – 12 серпня (№ 58).

¹¹ Вільне життя (Тернопіль). – 2004. – 7 липня (№ 69).

¹² Волинь. – 2005. – 6 січня (№ 1).

¹³ Вільне життя. – 2004. – 27 жовтня (№ 117).

¹⁴ Там само. – 2004. – 28 липня (№ 78).

¹⁵ Львівська газета. – 2005. – 7 лютого (№ 22).

¹⁶ Вільне життя. – 2004. – 27 жовтня (№ 117).

- ¹⁷ Вільне життя. – 2005. – 30 березня (№ 33).
- ¹⁸ “2000”. – 2005. – 30 вересня (№ 39).
- ¹⁹ Дзеркало тижня. 2005. – 29 січня (№ 3).
- ²⁰ Львівська газета. – 2005. – 25 квітня (№ 74).
- ²¹ Вільне життя. – 2004. – 1 грудня (№ 130).
- ²² Там само.
- ²³ Вільне життя. – 2004. – 4 грудня (№ 131-132).
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Львівська газета. – 2005. – 31 травня (№ 95).
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ День. – 2005. – 14 травня (№ 84).
- ²⁸ Волинь. – 2005. – 2 вересня (№ 98).
- ²⁹ Львівська газета. – 2005. – 11 березня (№ 43).
- ³⁰ Там само. – 2005. – 15 березня (№ 45).
- ³¹ Там само. – 2005. – 12 травня (№ 82).
- ³² Вільне слово (Житомир). – 2005. – 2 липня (№ 27).
- ³³ Там само. – 2005. – 30 липня (№ 31).
- ³⁴ Правда Придніпровья (Дніпропетровськ). – 2004. – 2 вересня (№ 37); 2004. – 16 вересня (№ 39).
- ³⁵ Вільне слово. – 2004. – 10 грудня (№ 50).
- ³⁶ Полтавська думка. – 2005. – 11 березня (№ 11).
- ³⁷ Полтавська думка. – 2005. – 18 лютого (№ 8).
- ³⁸ Народне слово. – 2004. – 21 грудня (№ 145).
- ³⁹ Полтавська думка. – 2005. – 10 червня (№ 24).
- ⁴⁰ Хочу все знати (Вінниця). – 2005. – 15 січня (№ 2).
- ⁴¹ Там само. – 2005. – 12 лютого (№ 6).
- ⁴² День. – 2005. – 14 травня (№ 84).
- ⁴³ Днепроvская правда. – 2004. – 20 серпня (№ 33).
- ⁴⁴ День. – 2005. – 9 вересня (№ 163).
- ⁴⁵ Чернігівський вісник. – 2004. – 16 грудня (№ 51).
- ⁴⁶ Народне слово. – 2005. – 18 січня (№ 5).
- ⁴⁷ Там само. – 2005. – 22 лютого (№ 20).
- ⁴⁸ Днепроvская правда. – 2004. – 17 грудня (№ 50).
- ⁴⁹ Хочу все знати. – 2005. – 14 травня (№ 18).
- ⁵⁰ День. – 2005. – 21 жовтня (№ 193).
- ⁵¹ МИГ. – 2004. – 2 вересня (№ 36).
- ⁵² Верже. – 2004. – 8 липня (№ 28).
- ⁵³ Там само. – 2004. – 15 липня (№ 29).
- ⁵⁴ Там само. – 2004. – 29 липня (№ 31).
- ⁵⁵ “2000”. – 2005. – 30 вересня (№ 39).

- ⁵⁶ Там само. – 2005. – 14 жовтня (№ 41).
- ⁵⁷ Панорама. – 2004. – 29 жовтня (№ 43).
- ⁵⁸ Вечерний Николаев. – 2004. – 25 вересня (№ 108).
- ⁵⁹ Донбасс. – 2004. – 28 жовтня
- ⁶⁰ Панорама. – 2005. – 23 лютого (№ 8).
- ⁶¹ Там само. – 2005. – 2 лютого (№ 5).
- ⁶² Там само. – 2005. – 2 березня (№ 9).
- ⁶³ Там само. – 2005. – 17 червня (№ 24).
- ⁶⁴ Вечерний Донецк. – 2005. – 12 січня (№ 12).
- ⁶⁵ Донбасс. – 2005. – 12 березня (№ 48).
- ⁶⁶ Запорізька Січ/ Перекур. – 2005. – 3 березня (№ 40).
- ⁶⁷ Український Південь (Миколаїв). – 2004. – 9 – 16 березня (№34).
- ⁶⁸ Гривна (Херсон). – 2005. – 17 лютого (№ 8).
- ⁶⁹ Там само. – 2005. – 17 лютого (№ 8).
- ⁷⁰ Вечерня Одесса. – 2005. – 29 березня.
- ⁷¹ “2000”. – 2005. – 22 квітня (№ 16).
- ⁷² Там само. – 2005. – 18 березня (№ 11).
- ⁷³ Донецький кряж. – 2005. – 22 квітня (№ 15).
- ⁷⁴ День. – 2005. – 30 червня (№ 114).
- ⁷⁵ “2000”. – 2005. – 2 вересня (№ 35).
- ⁷⁶ Там само. – 2005. – 30 вересня (№ 39).
- ⁷⁷ Дзеркало тижня. – 2005. – 2 липня (№ 25).
- ⁷⁸ Вечерний Донецк. – 2005. – 2 лютого (№ 18).
- ⁷⁹ Донбасс. – 2004. – 4 грудня (№ 221).
- ⁸⁰ Молодогвардеец. – 2005. – 8 червня (№ 23).
- ⁸¹ Верже. – 2005. – 21 квітня (№ 16).
- ⁸² Первая Крымская. – 2005. – 11 березня (№ 9).
- ⁸³ Голос Крыма. – 2005. – 8 червня (№ 22).
- ⁸⁴ Крымская правда. – 2004. – 29 грудня (№ 243).
- ⁸⁵ Там само. – 2005. – 30 червня (№ 21).
- ⁸⁶ Там само.
- ⁸⁷ Крымская правда. – 2005. – 8 квітня (№ 63).
- ⁸⁸ Дзеркало тижня. – 2005. – 12 лютого (№ 5).
- ⁸⁹ День. – 2004. – 8 грудня (№ 224).
- ⁹⁰ Донецький кряж. – 2005. – 10 червня (№ 22).

ВИСНОВКИ

Як свідчить аналіз матеріалів регіональних ЗМІ за липень 2004 – липень 2005 р., проблеми майбутнього України, національного ідеалу, оптимальних форм державного устрою хвилюють населення значно менше, ніж події сьогодення. Звертань до минулого також набагато більше, ніж серйозних розмов про смисложиттєві орієнтири, які повинні визначати напрям руху країни й основоположні цінності. Лівову частку інформаційного простору займають суперництво політичних еліт, боротьба за владу у центрі й на місцях, екологічні проблеми.

Питання національного ідеалу, патріотизму, свободи хоча й порушуються досить часто редакційними колективами, загалом лишаються на маргінесі суспільної свідомості.

Якоюсь мірою зазначений стан є віддзеркаленням відсутності у владних структур України чітко визначеної стратегії будівництва держави і громадянського суспільства. На питання “куди йдемо”, “що будуємо” соціум так і не дочекався вичерпних відповідей. Невиразними лишаються й політичні символи, покликані бути інструментом легітимізації владних устремлінь. Вони або виразно обернені назад (бренди “відродження”, “козацької слави” тощо), або є емблематичними, розрахованими на емоційне сприйняття (“Так. Ющенко!). В обох випадках пропонувані візуальні коди у сегментованому, поляризованому суспільстві виконують радше роз’єднувальну, ніж консолідуючу функцію.

Непередбачуваність української влади породжує ще один феномен, який зважає громадянам осмислено сприймати перспективу розвитку хоча б на найближчі 10 – 15 років. Йдеться про той перманентний стан тривожності, який супроводить людину щоденно. Після десятиріч перебування у штучно створеній атмосфері очікування “світлого майбутнього” вона опинилася у своєрідному ідейному вакуумі, який

дедалі розріджується нагнітанням амбіцій й боротьбою “всіх проти всіх”. ЗМІ щоденно доносять до кожної оселі цю напругу пристрастей, діючи як легкий наркотик. Людина все менше думає про суспільні цілі й високі цінності, знову й знову смакуючи “гарячі новини”. А кожна політична сила цією розгубленістю користується, нав’язуючи через ті ж ЗМІ нашвидкуруч сконструйовані міфи й ідеологеми. Для кожного регіону вони свої, чим посилюється роз’єднувальний ефект.

Що ж до регіональних еліт і політичних партій, то їхня турбота про створення такого соціополітичного і культурного середовища, яке б сприяло поглибленню демократії та формуванню громадянського суспільства, теж залишає бажати кращого. Шлях до електорального успіху вбачається ними не стільки у розвінчанні конкурентів. На “підступи ворогів” списуються, як правило, всі невдачі й прорахунки.

Похідним від цих взаємодіючих чинників є той стан суспільної загальмованості, який робить завдання виявлення громадських позицій і ціннісних орієнтацій населення в регіональному вимірі непростною справою. Головний редактор газети “Волинь” С.Сачук констатує: газета дістає чимало критичних, сміливих за формою, категоричних і безапеляційних зауважень. “А коли пропонуєш опонентові висловити свою думку в газеті чи хоча б назвати своє прізвище, щоб можна було послатися на нього, відразу “бойовий запал” співрозмовника падає і відкритися він не хоче... А ще більше наших людей не проявляють і такої чисто позірної громадської активності”. Суспільний стан нагадує автору дивний затяжний летаргічний сон, викликаний наркозом байдужості, душевної ліні і безнадії. “Той наркоз різними хитромудрими способами дозують владні режими з однією метою – зробити народ терплячим, покладистим і безмовним, закрити йому дорогу до державної і політичної кухонь, де потай від народу і “варяться” всі справи, вирішуються людські долі”¹.

За небагатьма винятками на заваді реальному виявленню регіональних настроїв і очікувань заважає виразна заангажованість регіональних ЗМІ. До друку потрапляють здебільшого однотипні листи з чіткою артикуляцією симпатій і анти-

патій. Лише поодинокі газети запрошують своїх читачів до роздумів і розмірковувань не теми майбутнього.

Все ж однозначно можна твердити, що розподіл симпатій до окремих партій і політичних сил і на наступних виборах матиме чіткі географічні обриси. Аналізуючи результати соціологічного дослідження, проведеного з 13 по 25 вересня 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології спільно з кафедрою соціології Національного університету "Києво-Могилянська академія", президент КМІС В.Хмелько зазначав, що "все ще має місце особливість поділу України за політичними переконаннями її громадян... Західно-північна частина традиційно підтримує НСНУ і БЮТ, а східно-південна - партію регіонів"².

Міжрегіональний розкол за політичними симпатіями негативно позначається на процесі становлення української політичної нації. Аналіз преси показує, що утворення спільних класичних ознак загальнонаціональної ідентичності в Україні - спільної мови, культури, релігії, історичного "міфу" - поки що є маловірогідним, принаймні в найближчому майбутньому. Поки що націоінтегруючу роль відіграють такі чинники, як уявлення про спільну територію, спільну державність, а також спільна мрія про оновлення своєї країни, про правову і соціальну державу, про громадянське суспільство, про безкризову економіку.

Наявність відмінностей у психології населення різних частин України не обов'язково матиме фатальний вплив на процес національної консолідації. Психологічні настанови здатні до швидкої мінливості залежно від історичних обставин. Тому цілком спроможна стати спільною національною ознакою психологія населення, що ґрунтується на впевненості у власній здатності самостійно здолати економічну і соціальну кризу. Інтегруючі можливості такої психології мають високий потенціал в силу того, що вона може бути вкоріненою одночасно і на індивідуальному, і на груповому рівні.

Формуванню такої психології сприяє наявність довгого ряду спільних для всіх регіонів економічних, політичних, культурних проблем. Утворення суспільного консенсусу що-

до шляхів їх вирішення дещо гальмується відмінностями у регіональних пріоритетах. Однак ці відмінності не є нездоланними. Понад те, сама їх наявність може позитивно прислужитися формуванню компромісного загальнонаціонального погляду на оптимальну суспільно-політичну та соціально-економічну моделі, на форму і зміст реалізації концепції правової держави і громадянського суспільства.

Формування української національної ідентичності на засадах спільної психології самодостатності несе в собі ряд ризиків. Насамперед, самодостатність може використовуватися як аргумент проти західного стратегічного вектора. По-друге, вона може використовуватися як обґрунтування політики державного протекціонізму в економіці, в той час як саме протекціонізм є чинником консервації технологічного відставання країни.

Тому впровадження у суспільство психології самодостатності мусить мати своїм центральним положенням віру у національну здатність самостійно впроваджувати у життя країни європейські соціальні і правові стандарти, сформувати демократичну політичну культуру і зробити її невід'ємним атрибутом повсякденної поведінки індивідів, соціальних страт, економічних груп, політичних партій.

Важливим компонентом національної ідентичності може стати уявлення про територіальну спільність як об'єктивну історичну даність для населення України. Ґрунтом для формування цього компоненту ідентичності має стати турбота про екологічний стан спільної території проживання як умову біологічного самозбереження і прогресивного самовідтворення населення.

Формуванню спільної національної психологічної єдності можуть суттєво посприяти наступні заходи органів державної та місцевої влади і управління:

1. Запровадження Кабінетом Міністрів і Верховною Радою практики безперервної загальнонаціональної дискусії, результатом якої повинна стати узгоджена формула суспільного життя, яка у взаємодоповнюючому вигляді поєднувала б інтереси, потреби і цінності як суто матеріального, так і

духовного, гуманістичного змісту. Суспільна дискусія у повсякденній формі може мати вигляд періодичних міжрегіональних обговорень нагальних суспільних проблем за участі політиків, бізнесменів, представників влади, експертів. Важливою умовою результативності таких дискусій має бути взаємна поінформованість населення регіонів про проблеми один одного і запропоновані шляхи їх вирішення.

2. Кабінету Міністрів доцільно розробити і винести на суспільне обговорення регіонально-галузеву модель українського національного ринку, яка враховувала б тенденції глобального розвитку, історичний досвід України, потенціал її регіонів і на цій основі визначила б напрями міжрегіональної співпраці по його створенню. Питання міжрегіонального співробітництва, розподілу коштів відповідно до програми створення національного ринку мусять бути підняті Секретаріатом Президента на рівень визначального чинника національної безпеки, оскільки відсутність міжрегіональної економічної взаємозалежності стимулює відцентрові тенденції.

3. Державному комітету у справах національностей та міграції, іншим причетним до етнонаціональних питань установам спрямувати пріоритети етнонаціональної політики у бік оперативного реагування на етносоціальні диспропорції. Оскільки виявлення цих диспропорцій після скасування графі національності у паспортах і службових анкетах громадян стало вкрай утрудненим, то державним органам необхідно визначитися із дилемою – або відновити практику фіксації етнічної приналежності працюючих, або винайти інші методи постійного моніторингу соціально-професійного складу етнічних спільнот. Другий варіант може бути реалізований шляхом замовлень Кабміном соціологічних досліджень, масштаби яких дозволяли б виявити соціальне самопочуття етнічних спільнот.

4. Верховній Раді, Міністерству фінансів передбачити у державному і місцевих бюджетах кількакратне збільшення витрат на створення вільного комунального житлового фонду для забезпечення житлом внутрішньоукраїнських трудових мігрантів. Одночасно Державній службі зайнятості збіль-

шити інформованість населення про наявність трудових вакансій у регіонах,

5. Розгорнути державну просвітницьку кампанію, спрямовану на виховання поваги до традиційної народної культури етнічних спільнот України, на усвідомлення населенням нерозривності давніх і модерних зразків культури, на розуміння культурного процесу як постійної міжетнічної акультурації, безперервних культурних інновацій. Заснувати з цією метою за рахунок державного фінансування постійно функціонуючий телеканал “Історія та культура України”.

6. Забезпечити пільги для україномовного книгодрукування, у т.ч. для культурологічних праць, для праць мистецтвознавчого спрямування. Започаткувати державним фінансуванням серію альбомів “Музеї України” з повними каталогами музейних фондів. Розробити і неухильно виконувати державний план міжрегіонального обміну виставками музейних зібрань, виступами творчих колективів.

7. Ефективним засобом формування національної єдності можуть стати всеукраїнські громадські рухи або періодичні кампанії, спрямовані на подолання економічних, соціальних, екологічних, правових, політичних та інших проблем, на збереження культурних цінностей. Такого роду заходи утверджуватимуть у свідомості громадян уявлення про єдність регіональних і загальнонаціональних інтересів, на ґрунті якого має розвиватися українська ідентичність.

Тенденції, які простежуються за газетними публікаціями, дають змогу створити досить чітке уявлення як про амплітуду симпатій у регіональному вимірі, так і про зміну суспільних настроїв внаслідок “помаранчевої революції”. Водночас вони можуть виступати у ролі барометра, здатного передбачити політичну погоду на парламентських виборах 2006.

¹ Волинь. – 2004. – 2 вересня (№ 98).

² День. – 2005. – 13 жовтня (№ 187)

*О.М.Майборода,
Л.П.Нагорна*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Регіональні версії
української національної ідеї:
спільне і відмінне
Збірник статей

Редактор -
Ком'ютерна верстка - В. Дорошек
Коректор - Р. Попушняк

Здано до друку 19.12.2005. Підписано до друку 20.12.2005.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Воос Antiqua.
Умов. друк. арк. 10,98. Друк. арк. 11,75. Умов. облік.-вид. арк. 8,5
Замовлення №122 від 21.12.2005. Наклад 500 пр.
Друк. ПП "Гама-принт"
04080, Київ, бульв. Т.Шевченка, 4
Видавництво "Світогляд"
02192, Київ, вул. Миропільська, 17
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України и ДК №1427 від 10.07.2003 р.